

Bárka 1998. 2.
Irodalmi és művészeti folyóirat

Tartalom

Hermann Róbert. Haza és haladás 1848-49-ben 3
Kiss Ottó: Gaillardiak 9
Tóth-Máthé Miklós: Nevesincs elődünk 11
Sarusi Mihály: Petőfi: más 13
Király Péter: A hivatalnok márciusa (Jakab István helytartótanácsi titkár '48-as naplója) 16
Járolti József Békés megye 1848-49-ben 24
Magvარი Barna: Koppány, Arany, Internet és matematika 39
Bíró László: Három hang a forradalomról 41
Nagy Mihály Tibor: Petőfi teste: hallgatásunk42
Erdész Ádám: Választás 1848-ban (Az első népképviselői választás Gyulán) 43
Merényi-Metzger Gábor: Lenkey tábornok és Sarkad (A források alapján) 52
Verasztó Antal. Orosháza 1848-49-ben 62
A kormányzóné 64
Újházy László: Veszélyes idők voltak (Emlékezés)66
Papp Rita: Naplórészletek 68
Vadai István: Petőfi Napja 70
Dusan Skvarna: A szlovák politika és a forradalmi hatalom 1848/49-ben 79
Sass Ervin: Plágium 87
Múzeum 87
Bronzarcok 87
Greco Krisztián: Kétszer hal (Naplótöredékek egy ismeretlen orosz szerző tollából) 88
Kántor Zsolt. Metternich herceg jegyzetlapjai 90
Határ Győző versfordításai (Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc külföldi költői visszhangjából) 93
Haas György: Mire gondoljunk március 15-én? 98
Középiskolás diákok verselemzése: Gyarmati Cecília: Babits Mihály: Petőfi koszorúi 102
Tóth Patrícia: Szilágyi Domokos: Héjjasfalva felé . 106

Hermann Róbert

Haza és haladás 1848-49-ben

A magyar reformkor küzdelmeit két jelszó alapján értelmezhetjük. Az egyik az angol liberalizmus klasszikus jelszava volt: szabadság és tulajdon. Ez az adott időszakban Magyarországon polgári szabadságjogokat és polgári tulajdont jelentett, azaz, megfordítva a dolgot, nem hűbéri tulajdont és nem rendi szabadságjogokat. A másik jelszó, a Kölcsey által megfogalmazott „haza és haladás” a magyarországi polgári átalakulás egyik legfontosabb problémájára, a nemzeti önrendelkezés és a társadalmi átalakulás összekapcsolásának szükségességére utalt, s lényegében tartalmazta az első jelszóban megfogalmazottakat.

A nemzeti önrendelkezés és a társadalmi átalakulás követelése nem 1848-ban, de még csak nem is 1825 után jelentkeztek először. Már a II. József halálát követő nemzeti újjászületés, az 1790-91. évi országgyűlés idején e két követelmény együttes érvényesítésére törekedtek a köznemesség legjobb

elméi. Az 1790. évi 10. törvénycikk ki is mondta Magyarországnak a Habsburg-birodalmon belüli függetlenségét, ám ezt a fikciót nem tudta valósággá változtatni. A francia forradalmi háborúk következtében pedig úgy tűnt, hogy a két követelés együtt nem érvényesíthető, Hajnóczy József dilemmáját idézve, valaki vagy emberbarát, azaz a társadalmi haladás pártolója, vagy hazafi - ez a haza azonban csupán a kiváltságosok, s nem az egész lakosság hazája.

A reformkor időszakában az újabb generációk ismét megkísérelték összeegyeztetni a követelményeket. Hazát akartak, tehát az ország területi egységének helyreállítását, magyar államnyelvet, a bécsitől független igazgatást. Haladást akartak, tehát polgári szabadságjogokat, azaz a népképviselőlet alapján működő törvényhozást, sajtó-, egyesülési- és gyülekezési szabadságot. A polgári szabadságjogok mellé polgári tulajdont akartak, tehát jobbágyfelszabadítást, ezzel együtt az úrbéres földnek a jobbágság tulajdonába adását, a tulajdon szentségének tisztelete alapján a birtokosoknak a jobbágyi szolgáltatások elvesztéséért kárpótlást, a szabad birtokforgalom érdekében az ösiség eltörlését. De lehet-e egyszerre ennyi célért a siker reményében küzdeni? Lehet-e egyszerre elérni a nemzeti önrendelkezést és a társadalmi átalakulást? Lehet-e a nemzeti jelszavakra fogékony, de a kiváltságok eltörlésétől húzódozó, a politikai életben való részvétel jogával bíró köznemesi tömegek támogatását megnyerni előjogaik megszüntetéséhez? Vagy várni kell, amíg a nemzet anyagi gyarapodása eléri azt a szintet, amikor a változások maguktól bekövetkeznek? Kell-e, szabad-e siettetni a változásokat? S a várakozás közben nem fordul-e urai ellen „a nyomorúságos adózó nép”, mint tette azt Erdélyben 1784-ben, a Felvidéken 1831-ben, vagy Galíciában 1846-ban?

A reformkor híres vitája Kossuth és Széchenyi között nagyjából e kérdések körül forgott. A napóleoni háborúk tapasztalatával bíró Széchenyi úgy vélte, a Habsburg-birodalom fennmaradásához olyan európai hatalmi érdekek fűződnek, amelyek eleve esélytelenné teszik a birodalom hatalmi viszonyainak belső átalakítását. Nem a nemzeti múlt sebeit kell tehát nyalogatni, hanem a nemzet anyagi gyarapodását kell elősegíteni. Felesleges a századelő sérelmi politikáját folytatni, még ha az reformcélokat szolgál is, azokat az utakat kell megkeresni, amelyeken a hatalom nem képes akadályokat gördíteni a haladás elé. A kossuthi program nem tartotta kevésbé fontosnak az anyagi gyarapodást, ám hirdetője úgy vélte: nemzeti önrendelkezés nélkül ez a gyarapodás sem az ország, hanem a birodalom érdekeit szolgálja, s megeshet, hogy gyümölcseit sem az országon belül, hanem azon kívül fogják élvezni.

Volt azonban még egy probléma. A rendi alkotmányossággal bíró Magyarországgal szemben a birodalom többi országában és tartományában egy abszolutisztikus kormányzati gyakorlat érvényesült. Az anyagi, nyelvi és kulturális szempontból oly nehezen összerázható birodalom vezetőiben pedig mindvégig ott élt a törekvés: legalább a kormányzati módszerekben legyen valamiféle egyformaság. Márpedig - ahogy ezt Batthyány Lajos 1840-ben megfogalmazta - amíg a birodalom többi országában a kormányzat abszolutisztikus módon gyakorolja hatalmát, addig mindvégig csábítást fog érezni arra is, hogy Magyarországot is ebbe a modellbe próbálja meg beilleszteni. A magyar reformereknek tehát nem csupán saját országuk polgári átalakulását kell követelniük, hanem a birodalom egészének polgári alkotmányos átalakítását is. A megérzés helyességét bizonyítja az 1845 után bevezetett adminisztrátori rendszer, amellyel a kormányzat a megyei önkormányzatok megtörséjét akarta elérni.

1848-ban, a párizsi forradalom utáni nemzetközi helyzetben Kossuth tehát e három követelést összekapcsolva fogalmazta meg március 3-i felirati beszédét. Egyszerre követelt polgári átalakulást, önálló államiságot és a birodalom többi népei számára is megadandó alkotmányosságot. Ez utóbbi követelésnek jelentős szerepe volt abban, hogy a március 13-i bécsi forradalom elsöpörte a metternichi abszolutizmus rendszerét, ez pedig lehetővé tette, hogy a reformellenzék békés úton, a törvényes formák betartásával érje el mindazt, ami korábbi céljaiból megvalósítható volt.

Március 15. nemcsak a pesti fiatalság és a főváros forradalma volt. Ezen a napon indult Bécsbe a magyar országgyűlés küldöttsége a formulázott felirati javaslattal, ami a „haza és haladás” által jelölt legfontosabb követeléseit tartalmazta. Pest forradalma nem zárult le 1848. március 15-én este, hanem lényegében 1848. április elejéig tartott. Valahányszor a Bécsben tárgyaló nemesi

politikusok olyan akadályba ütköztek, amelyen tárgyalási készségük és felkészültségük nem tudta átsegíteni őket, a pesti radikálisok újabb és újabb tömegmegmozdulásokkal, tüntetésekkel adták a birodalmi kormányzat tudtára, hogy az ország a Bécsben tárgyaló követek mögött áll. De ugyanilyen tömegtüntetések zajlottak le akkor is, amikor a rendi országgyűlés valamilyen kérdésben túl szűkkeblű törvényjavaslatot fogadott el, mint pl. a sajtótörvény esetében is.

Ha mármost Pest és Pozsony forradalmának két legfontosabb dokumentumát, a 12 pontot és az áprilisi törvényeket elemezzük, szembetűnő, hogy a bennük megfogalmazott követelések és követelmények mindegyike elhelyezhető haza és haladás, szabadság és tulajdon kettős koordináta-rendszerében.

A 12 pontban a felelős minisztérium, a nemzeti bank, az alkotmányra felesketendő katonaság, az Erdéllyel való unió követelése mind-mind a nemzeti szuverenitás egy-egy lényeges kelléke. Az évenkénti országgyűlés, a törvény előtti egyenlőség, az esküdtszék, a politikai foglyok szabadon bocsátása a polgári szabadságjogok kiterjesztését jelentette. A polgári szabadságjogok és a polgári tulajdon egymásból fakadó elveit kapcsolta össze a közteherviselés és a jobbágyfelszabadítás követelése, s mindhárom elv, a nemzeti önrendelkezés, a polgári szabadság és tulajdon elve érvényesült a nemzeti őrsereg felállításának követelésében. Hiszen ebből az következett, hogy a (szellemi vagy anyagi) tulajdonuk révén politikai szabadságjogokkal bíró személyeknek kötelessége a polgári társadalom védelme - belül és kívül egyaránt.

Az áprilisi törvények kodifikálták (és persze néha módosították) a 12 pont rövid jelszavait. A független felelős kormányról intézkedő III. törvénycikk, a Partium visszacsatolásáról intézkedő VI, az Erdéllyel való unióról szóló VII., a nemzeti színekről szóló XXI., a nemzetőrség felállítását elrendelő XXII., illetve a Fiume és Buccari státuszáról intézkedő XXVII. törvénycikkek a nemzeti önrendelkezés és a területi integritás kettős követelményrendszerében fogalmazták meg az önálló államiság gondolatát. Egyszerre kapcsolódott e gondolatkörhöz és a polgári szabadságjogokéhoz az évenkénti pesti országgyűlésről és a népképviselőt bevezetéséről szóló két (IV. és V.) törvénycikk. Az úriszék eltörléséről szóló XI., a megyei hatóságról szóló XVI-XVII, a sajtószabadságot formulázó XVIII, a bevett vallások egyenjogúságáról intézkedő XX., a szabad királyi városok rendezéséről szóló XXIII, a községi választásokat szabályozó XXIV., végül a Jászkun- illetve a Hajdú-kerületek rendezéséről szóló XXV-XXVI. törvénycikkek a polgári szabadságjogok gyakorlásának módját szabályozták. A polgári szabadságjogok és a polgári tulajdon kettős követelményrendszerét elégítették ki a közteherviselésről (VIII), az úrbéres szolgáltatások eltörléséről, illetve a vitás kérdések rendezéséről (IX-X.), a kárpótlásról (XII), a tized (XIII.) és az ősiség (XV.) eltörléséről szóló törvénycikkek. A polgári tulajdonviszonyok megteremtését szolgálta az országos hitelintézet felállításáról intézkedő XIV. törvénycikk. A haladás általános követelményrendszerébe illeszkedett az egyetemről (XIX.), a színházról (XXXI.) és a közlekedésről (XXX.) szóló törvénycikkek.

A mű természetesen nem volt sem teljes, sem tökéletes - ahogy egyetlen politikai átalakulás sem az. „...nem minden ez, mi az egész nemzet jövődjét magában foglalná, hanem alapja jövődjé kifejlődésünknek” - írta Kossuth. De ennél sokkal többet, ennél sokkal jobban 1848 március-áprilisában elérni nem lehetett. Az alkotók maguk sem tekintették tökéletesnek és befejezettnek a művet. A létrejövő önálló magyar állam vezetői, a jogkiterjesztésért harcoló reformellenzék legkitűnőbb fejei 1848-at alapnak, s nem végcélnak tekintették. Korrigálni akarták a rendszert ott, ahol korrekcióra szorult, de továbbfejleszteni ott, ahol az egyszerű javítgatás nem oldott volna meg semmit. Mindez pedig nem maradt jámbor óhaj. A rendszer ugyanis képes volt az önkorrekcióra, lett légyen szó akár a szőlődézsma eltörléséről, a majorsági jobbágyok helyzetének rendezéséről, a zsidóság emancipációjáról, a céhrendszer korszerűsítéséről, vagy a nemzetiségek testületi jogainak elismertetéséről. E korrekció természetesen nem ment egyik pillanatról a másikra. Az ország 1848 őszén belesodródott egy olyan háborúba, amit nem keresett, ám amit tökéletes önfeladás nélkül nem kerülhetett el. Az új, polgári állam erejét és életképességét három tény is jelzi. Egyrészt, nem alakult át diktatúrává, hanem megmaradt mindvégig népképviselői alapon működő parlamentáris demokráciának (természetesen a parlamentáris demokráciák gyermekbetegségeivel). Másrészt, a honvédelem ügye nem szorította háttérbe a polgári átalakulás ügyét. Harmadrészt, az ország - a

birodalom többi területénél alacsonyabb gazdasági fejlettségi szintje ellenére - 1849 tavaszára képes volt megvédeni szuverenitását. A katonai segítséget kérő I. Ferenc József ezt a teljesítményt, reformpolitikuskok, márciusi ifjak, népképviselők és katonák teljesítményét ismerte el akkor, amikor fél térdre ereszkedett I. Miklós orosz cár előtt a varsói Lazienki-palotában.

Mi teszi 1848-49-et olyan ünneppé, amely még mindig - rossz szónoklatok, aktualizálások ellenére - képes jó értelemben vett érzelmeket kelteni? Mi különbözteti meg a korábban történelmünk fő vonalának tekintett 1514 - erdélyi függetlenségi küzdelmek - kuruc mozgalmak - 1848-49 - 1919 sorozat többi eseményétől? Hiszen még a nem is olyan régi időkben is hallani lehetett azt a Rákosi Mátyástól származó gondolatot - persze némileg áthangszerelve, hogy amiért hiába küzdöttek Dózsa keresztesei, Bocskai hajdúi, Rákóczi kurucjai, a negyvennyolcas vörössipkások és a tizenkilences vöröskatonák, az most már itt van, ti. a Kánaán.

A kérdésre nehéz pontos választ adni. Először is, 1848-49 olyan pozitív értelemben vett sorsforduló volt Magyarország történetében, amelyhez csak a honfoglalás, az államalapítás, 1945-1947 és az 1989-1990-es fordulat hasonlítható. Jellegében azonban némileg ezektől is eltér. A honfoglalás - ha az egymásnak sokszor homlokegyenest ellentmondó történészi interpretációknak hinni lehet - nem annyira tudatos döntés, mint történelmi kényszer eredménye volt. Az államalapítás művét Szent István és utódai nem a társadalom által, hanem a hagyományos társadalom ellenében hajtották végre. 1945-1947 rengeteg jogos sérelem orvoslása mellett új sérelmeket is szült. 1989-1990 pedig - a politikai demokrácia létrejötte mellett - százezrek számára az egzisztenciális lesüllyedés kezdő dátuma is. Az ország meghatározó élménye 1848-49-ből nem a fegyveres harc és a katonai vereség, hanem a jobbágyfelszabadítás és a polgári jogegyenlőség megteremtése volt.

1848-49 a társadalom egészének élménye volt, olyan élmény, amelyben a társadalom nem külső erők játékaiként vagy a hatalom birtokosainak kísérleti alanyaként, hanem önnön sorsának alakítójaként szerepelt. A volt jobbágy először érezhette, hogy szavazata ugyanúgy esik latba a választásokon, mint a nemeseké; a honvédsereg bármelyik közkatónája előtt - szakmai képességeinek határáig - ott volt a tisztté válás lehetősége.

A köztudat hajlamos a negyvennyolcas hadsereg valamennyi katonájában a hazáért és a szabadságért mindhalálig küzdő önkéntest látni. Kétségtelen tény, hogy a szabadságharc hadseregének közel egyharmada önkéntes alakulatokból állt. Ám egyedül önkéntesekből nem lehetett volna létrehozni azt a hadsereget, amely 1849 tavaszán a határig kergette a cs. kir. ármádiát. E hadsereg megszervezéséhez jók működő közigazgatásra is volt szükség. Gyakran mutatják be az eseményeket úgy, hogy a jobbágyfelszabadítás és az önkéntesek nagy száma között valamifajta összefüggés állt fenn. Nos, mindmáig viszonylag keveset tudunk az önkéntes alakulatok társadalmi összetételéről, de valószínűsíthető, hogy ezekben az alakulatokban nem annyira a jobbágyfelszabadítás nyertesei voltak többségben, mint inkább az 1847-1848. évi gazdasági válság kárvallottjai. Hiszen ha a paraszt földhöz jutott, nyilván nem az volt az első dolga, hogy 1848 tavaszán vagy nyarán beálljon önkéntesnek, s aztán a szerbek vagy horvátok ellen harcoljon. A katonáskodás ugyanakkor - paradox módon - megélhetési forrást és a családtagoknak is biztos egzisztenciát jelentett. A polgári állam ugyan nem tudott mindenkit elegendő tulajdonhoz juttatni, de lehetőséget adott arra, hogy a jobbágyfelszabadítás áldásaiból kimaradó rétegek is keresethez jussanak.

A magyar köztudat rengeteg történeti mítosszal van tele, amelyeket a történetírás szépen lassan helyére tesz. Hosszú időn keresztül Mátyás király uralkodását tartottuk a magyar történelem egyik csúcspontjának. Az újabb kutatások azonban igencsak nagy kérdésként fogalmazták meg, hogy a reneszánsz uralkodó nagyszabású tervei és ezek iszonyatos pénzigénye vajon nem a középkori magyar királyság pénzügyi összeomlását sietteték-e? Nem talmi-e a csillogás? 1945 után Dózsa parasztfelkelése szinte 1848-1849-et meghaladó jelentőségű eseménnyé vált, hiszen esetében a tiszta osztályharc érvényesült az osztályharcként nehezen értelmezhető forradalommal és szabadságharccal szemben. Csak az 1974-es évfordulón merte megfogalmazni egy történész, hogy a parasztháború siettette a középkori magyar királyság katonai összeomlását. Nem azért, mert a parasztságot 1514 után röghöz kötötték és nem mozgósították volna (ami egyébiránt nem igaz), hanem azért, mert Dózsa hadjárata éppen azt a délvidéki végvárrendszert és az ennek

őrzését ellátó katonaságot gyengítette, amelynek a törököt fel kellett volna tartóztatnia. Az erdélyi fejedelmek függetlenségi harcai is a magyar függetlenségi legendárium részét képezik. Az újabb kutatás azonban határozottan úgy véli, hogy Erdély nem lehetett a független Magyarország megteremtésének vagy visszaállításának kiindulópontja, s hogy kedvező helyzete ellenére sem volt más, mint a török birodalom viszonylag nagy mozgástérrel rendelkező tartománya. Thököly Imre mozgalmát szakmai szempontból nagyra értékelhetjük, de ez nem feledtetheti azt a tény, hogy e mozgalomnak köszönhetően az eddig három részre szakadt Magyarország immár négy részre szakadt, s hogy a kuruckirály egy történelmi pillanatban bizonyult végzetesen rövidlátónak: mind saját sorsát, mind fegyveres erejét egy bukófélben lévő nagyhatalomhoz kötötte. Ma már a Rákóczi-szabadságharcot is inkább korrekciós kísérletként, mint a független magyar állam létrehozásának tényleges lehetőségeként látjuk. 1848-1849 mítoszát azonban mindmáig nem volt képes kikezdeni az idő, mert a történészek, publicisták és érdeklődők ugyan sokszor szélsőségesen eltérő módon vélekednek „a nagy év” egyes eseményeiről vagy szereplőiről, az eseménysor egészének mindmáig ható történelmi jelentőségét senki sem tagadja. A korábbi történetírás és az oktatás gyakran hangsúlyozta az áprilisi törvények féloldalasságát, ideiglenességét, olyannyira, hogy az olvasónak vagy a diáknak már-már az volt az érzése: bár ne hozták volna meg ezeket a törvényeket. Ennek megfelelően azonban kevesebb hangsúlyt kapott az a tény, hogy a törvények olyan rendszert hoztak létre, amely alapvetően a társadalom egyetlen csoportjának érdekeit sem sértette. Csak ez tette lehetővé azt, hogy 1848 tavaszának és nyarának paraszt- és munkásmozgalmi után az ország nem az anarchia mocsarába süllyedt, hanem az ősztől kezdődően képes volt sikerrel megszervezni önmaga védelmét.

Kiss Ottó

Gaillardiak

Mintha langyos vízben állnának a percek,
amikor végigkóstolod ujjaiddal
a duzzadt ágakat. Nyitottak és zártak,
védtelenek, kiszolgáltatottnak tűnők,
csendben születők és csendben pusztulók:
a kokárdavirágok szeretetreméltók.
A rügyek pattanása behallatszik
olykor a versbe, elképzelt alakjuk
rózsakelyhek nyitódását rajzolja szemedbe:
hajszálerek ők mediterrán karodon,
végleges formára váró örök (?) körforgások.
Amint az idő égig emeli kezeddel a teli patakot
- hogy az erőfeszítéstől végérvényesen
otthonra leljenek a vérrózsák
áttetsző bőröd-életed vetítívásznán -,
a meder csobogását felhőkbe hívja a nap,
jólesőn permetezni vele a kibomlott,
felhevült virágtesteket. Tavasz lesz: a remény
száznegyvenegyedik fénymásolata. Szitáló
öröm fátyoloz át mindent, a levelek mögül
előtekintget az ébredező dallam,
beleöltözik a szélbe. Néhány sugárút
az örökkévalósággal csókolózik, a madarak

egymás ajkáról hörpintik a szerelmet. A szemükbe
csobbant őszi látvány, a „búzaföldek szőke tengere”,
most visszaárad rád, s látni véled az aszfalton,
a palatetőkön, a rozsdálló ereszek alján,
a lehulló vakolatok vályog-országot mutató rajzolatán,
hogy nő, kristályalakzatban nő a holnapi kenyér. Az égi
lüktetés melegsárga nyilai hegyén
végre elhelyezkedik a vers. Minden oldalról
dől a fény, árnyéknak nyoma se, csupán a tavalyi levelek
párnás olajnyomata látszik az azóta-holtak pupilláján.
Néhány személyes emlék már csak,
falusi föld íz, s a körvonalazódó „rend” közé
bonthatod tested is, elvegyülhetsz gyerekkori
otthonillatú szárnyain. Fafúvósok meleg leheletű bűgása
telepszik meg a tájon, egy hímzötűvel körbejárja
és befonja az időbe öntudatlan, öröknek hitt alakját.
Hús-hópihe hullású béke és forró, mosolyarcú kánon
kavarog a dalban. Kottafejek vigyáznak a jóra,
lakatjuk zárva, a violinkulcsot elhajították, ügyelnek,
féltenek.
Ám amint lehunyja szemét a fény, és
beleszenderedik a délutánba, egy jézusarcú álomkép
ködlik elő valahonnan, mosolyán csattan, csattan,
csattan a hála, fordulni látszik: nyújtja másik
profilját is. Szeretembe mártogatott óvással-féltéssel,
előrelátón, hátbatámadhatók az iménti
történekek: sejteni, hogy erre masíroznak
a holnapok is. Alakjuk még kivehetetlen,
de bele-belemártódnak az örömpatakokba, s húzza őket
lefelé-befelé a gondolatörvény. Hullámozó, formátlan
képződmények még, tudattal töltetlen képek csupán,
szavak, egymás hátára dobálva: nyár (óh), ősz, tél...
Mintha langyos vízben állnának a percek,
amikor végigkóstolod ujjaiddal
a duzzadt ágakat...

(1989. február-március)

Tóth-Máthé Miklós

Nevesincs elődünk

Csak nekünk ismeretlen. Volt neve is természetesen, ahogy minden embernek, aki a világra született. Hívhatták Kissnek, Nagynak, Szabónak, Kovácsnak, vagy egyedibben Fellegvárinak, németesen Rözlernek. Keresztneve is sokféle lehetett az akkor leginkább anyakönyvezettek közül, mint a Sándor, Károly, József, vagy azoktól elütőbb, mint a Szaniszló, vagy a Zajzon. Jól ismerték a hozzátartozói, barátai, munkatársai, felületesebben azok, akik csak alkalmi ismerősei voltak. Szerették is bizonyára, ki így, ki úgy, attól függően, milyen emberi kapcsolat alakult ki közöttük. És persze akadt olyan is, aki valamiért haragudott rá, akivel perpatvarba keveredett és volt, akivel

egyszerűen csak nem szívtették egymást. Akivel ha találkozott az utcán, csak hűvösen biccentett felé, a kalapját sem emelve meg. Mi lehetett az oka? Talán mert az illető is udvarolni próbált annak a lánynak, akit később nevesincs elődünk feleségül vett. De elképzelhető az is, hogy egyszer összeszólalkoztak valami semmiségen és ezt egyikük sem tudta a másiknak megbocsátani. Azt, hogy mi is váltotta ki az indulatot, tornáztatta a hangot, talán már régen elfeledték, csak az összekapás ténye maradt meg az emlékezetükben. Mindegy. Ez ma már teljességgel érdektelen, hiszen nevesincs elődünk egyszer volt alakja végképp belesimult a születtek és meghaltak szürkén hőmpölygő regimentjébe.

De azon a napon, 1848. március 15-én, ő is ott menetelt a tömegben. Tisztviselő volt? Tanár? Kézműves? Vendéglős? Lámpagyújtogató? Esetleg kórista a Nemzeti Színházban? Robotos hírlapíró a Pesti Divatlapnál? Nem tudom. A korát sem, de lehetett bár középkorú, vagy idősebb, akkor ott, biztosan ifjúnak érezhette magát. Nem törődött az esővel, a kalapját is lekapta lelkesedésében, és hagyta, hogy a haját is szabadabban lengesse, kuszálja össze a márciusi szél. Mit számított akkor az a csúf idő, amikor belül egyre naposabb lett a lélek? Mit is törődött a macskaköves utca horpasaiban felgyűlt pocsolyákkal, a beléjük merülő cügoscipővel, amikor az egymást kereső tekintetekből a tavasz üzent? Nevesincs elődünk kabáthajtókáján asszonya készítette nemzetiszínű kokárda. Olykor kicsit igazított rajta, gyöngéden végigsimította, mint valami különlegesen drága virágot, amit a szabadság kertjéből szakított le. Ott toporgott a Nemzeti Múzeumnál is nevesincs elődünk, ott volt a Heckenast és Landerer nyomdája előtt és ő is kapott egy-egy ólomillatú példányt a szabadon kinyomtatott tizenkét pontból meg a Nemzeti dalból.

Este ő is felgyalogolt a Várba, hogy jelen legyen Táncsics Mihály kiszabadításánál. Boldogan vivátozta meg a rabból újra szabaddá lett forradalmárt és talán sikerült neki még kezet is fogni vele. Csak későn került haza nevesincs elődünk, keveset evett a tűzhelyen melegen tartott vacsorából, azt is inkább asszonya unszolására, utána megivott egy pohár bort, és közben elmesélt mindent részletesen. Amikor végre ágyba került, sokáig forgolódott, nehezen tudott csak elaludni. Olyan volt számára ez az egyetlen nap, mint egész addigi élete. De talán még attól is több, hiszen először érezte meg a szabadság jó ízét, először tudhatta magát igazán magyarnak. Megérezte milyen az, amikor egyetlen közös akarattá forr egybe a lelkesedés, szinte súlytalanná válik a test és olyan benne a lélek, mint a kibontott zászló. Amit nem lehetett már többé összezsavarni, bevonni, mert az tovább lengett, suhogott benne. Lobogott akkor is, amikor nemzetörnek állt nevesincs elődünk, és lobogott egészen addig, amíg valahol fel nem bukott egy ellenséges puszkagolyótól.

Petőfi, Vasvári, Irinyi, Jókai, Pálffy és sorolhatnám még tovább 1848 márciusának nevezetes személyiségeit, de biztosan tudom, egyikük sem neheztelne meg rám azért, hogy ez egyszer nem róluk volt szó. Hanem olyan valakiről, akinek még a nevét sem tudom. De aki nélkül mégsem lett volna teljes az a márciusi nap, viszont szegényebb lett volna a szabadságharc.

Sarusi Mihály

Petőfi: más

Petőfi, mint másság-vitéz.

Más-segh(nyaló)-levente.

Naná, majd bolondgombát eszik!

Petőfi meg a másság.

Sándor 1998-ban...

Midőn a Forradalom másfélszázados!

Ő maga: 175 esztendő

Lehetne.

Másságh.

'48: más!

Valami más volt.

Másságban utazván.

Hogy úgy mondjam (mert így látom): Tikegyelmeitek a különbséget keresik, mi magunk az azonosságot vesszük észre. Nagyságtok arra feni a fogát, amiben elüt a másikatól? Mi nem; minket az izgat, amiben egyek lehetünk. Ha Te valami füstösre bukkanasz, azonnal az jut eszedbe: né, a más? Én meg megint mást (Őt, azaz a romát); mi magunk egy cigányleányra bukkanva (egy szemvillanás alatt) csakis azt keressük, ami közös lehet? Ami összeköthet; hogy ne mondjam, mi jut a másság helyett az azonosságot firtató ókonzervatív hunfi eszébe, amikor észreveszi (azon mód) a cigányleány helyességét (miegyebét)? Ha meg házas vagy s a latorkodástól óvakodol, hát a kedvessége, okossága, miegyebe (egyebe) után kutakodol...

- Tiszteld a mássát!

Sándor az Istennek se, amikor ilyen kirekesztően nyilatkozott a zugkölteményében:

...Sehonnai bitang ember,

Ki most, ha kell, halni nem mer...

Ahelyett, hogy lelkendezni nem fogott volna:

- Végre valaki, aki más!

Ki vállalja, hogy másképpen gondolja, mint Kossuth, Széchenyi, Vasvári, meg az az egész negyvennyolcas - meg márciusi - banda? Hogy más!

Ma más.

Ha más.

Ne más.

Mi más.

Mis, más.

Másmás.

Hogymás.

... Ő is, mi is;

pisze, pisze, vesszünk össze!

- Petőfi a pecsovicok között!

Már szinte a szerszámját fogja (örömében) - hogy ilyet egyáltalán álmodhat - a huszadik század végi háborodottja. Végre Petőfi is a másság pártját fogja! (Mondom, ki ezt, ki azt.)

Amikor magyarnak áll lengyel, angol, német, oláh, rác, bárki - valóban: más - emberfia, Petőfi másnak megy.

Szülőanyja szlovák, édesatyja rác (valamennyire), amúgy meg ökelme a franciákba szerelmes; úgyhogy kedvire választhat valami mást.

Hiába, ha egyszer az ember Petőfi.

Aki, mint a világszabadság magyar világpolgár híve, jól tudta; karddal kell fogadnunk a ránk törő, másságukat reánk kényszeríteni igyekvő világhódítókat s nemkülönben másság(h)barát szomszédbélieket!

Más.

- Csak (hogy ilyen jól ütött ki a dolog:) oda ne csinálj!

Maga alá, hisz aki MÁS (akar lenni, mint a többi, ki nem maga alá piszkol, csak úgy röndösen az árnyékszéken viszi dűlőre a dolgokat), mi mást tehet?

Petőfi mássága; (- Haha - mondaná Kurta Miska).

Abba kapaszkodott, ami e drága földhöz (néphez) - nyelvhez köthette.

A hazához; s nem abba, mi mindettől elidegenítené.

Hogyne, ezernyolcszáznegyvennyolcban (s egy darabig ezernyolcszáznegyvenkilencben) efféle - hogy ne mondjam: más - idők jártak.

Másak, mint e máiak.

A labanc kussolt, vagy eliszkolt őshazájába, a Lajtán túlra. Netán Zágrábba s más mássághonokba húzódott, szétnézni, ki fizet jobban, ha elárult fajtájára vezetni?

Petőfi Sándor - valóban! - más volt.

Más, mint aki büszkén veri (ma) a mellét: biza egy szalmaszálat nem tenne arrább, ha avval - enmaga, a maga haszna helyett - nemzetét szolgálná.

Hogyne - másságvitézei a Pokol-bugyorból -, 1848-ban, 150 évvel ezelőtt más világ vót!

Nyilván azért tudott az ország összefogni (hogy ne mondjam Labanc-Európátokkal szemben!).

Más...

Valami jobbat kellene kitalálnotok.

Eligazít (bennünket) a Krisztusi szeretet.

Akasszátok föl a királyokat!

- Fúj, Európába, ilyen hanggal...

- Amúgy (valóban):

Éljen a haza!

Éljen a magyar.

Éljen s ne féljen!!!

Mert úgyis győzni fog.

Király Péter

A hivatalnok márciusa

Jakab István helytartótanácsi titkár '48-as naplója

Az 1798. október 29-én, a bihari Mezőkeresztesen született Jakab István pályája amilyen különös, annyira jellemző saját korára. Apja - református létére - a nagyváradi püspökség gazdatisztje, így szinte természetes, hogy a fiú a katolikus gimnázium tanulója lesz, s nem is akármilyen. 17 éves korában a pesti egyetemre kerül, ahol egy év alatt megszerzi a bölcsészdoktorátust, majd a jogra iratkozik be. 1819-ben gyakornokként kerül az államigazgatás gépezetébe; előbb a királyi táblára, majd másfél év múltán a Helytartótanácsba, aminek - illetve jogutódjainak - nyugdíjazásáig alkalmazottja. A hivatali ranglétrán lassan, de biztosan emelkedik, végre 1839-ben éri el a titkári rangot, amit naplója kezdetén is visel. Hivatali munkája közt maradandó alkotásokat is találni. Mindenekelőtt ő végzi el a magyar közigazgatási nyelv kimunkálását, amiért nádori dicséretet kap, 1836-tól pedig ő a magyar nyelven szerzett törvények hivatalos kiadásának előkészítője. Közigazgatási ismereteit a reformkori közéletben kamatoztatja: számos egyesület és társaság hivatalos iratait, alapszabályzatát ő készíti el. Kortársai szemében azonban nem erről, hanem társasági működéséről volt nevezetes. Próbálkozik a költéssel, első sikereit azonban nagyszerű és divatos keringőivel aratja. Amiben leginkább elemében érzi magát, az a színházművészet. Mintegy 70 drámát fordított franciából és németből (különösen szerette pl. Dumas munkásságát), s maga is mintegy 30 művet alkotott - közte az első magyar opera szövegkönyvét. Ennek alapján a Magyar Tudós Társaság levelező tagjai sorába fogadja, aminek két évig osztálytitkára is lesz. Ismeretterjesztéssel is foglalkozik, csak a Közhasznú Esméreték Tárába 1000 cikket ír, de jelennek meg állategészségügyi brosrúrai is. Hogy drámai munkái nem maradtak asztalfiában, azt a rengeteg sugó- és rendezői példány bizonyítja, aminek következtében vagyona is kezdte megütni azt a szintet, amit hivatali beosztása megkövetelt. Két háza volt, az egyik a híres vízivárosi fogadó, „Fácán” (Medve u. 6.), a másik pedig a vári Szentgyörgy téren. Ez utóbbi gazdag felszerelésére maga világít rá, mikor az ostrom során szenvedett kárát ismerteti.

1848-ban a helytartótanácsi tisztviselőkar szinte teljes egészében a kialakuló minisztériumok

kötélékébe került. A vízvázlatzó a főváros 1849 eleji feladása lett: a tisztviselők nagyobb része nem követte a kormányt Debrecenbe, hanem az újonnan felállt ideiglenes császári közigazgatásban vállalt szerepet - amit Debrecenben természetesen nem néztek jó szemmel és az újabb hadfordulás után megfosztották őket tisztségüktől. A forradalom végleges leverése után sor került az (osztrák) igazoló eljárásokra, Jakabot még hadbírótság elé is idézik. Bár elítélni nem tudják, hiszen a minisztériumok mindvégig jogszerűen működtek (ne felejtjük, a Batthyány elleni első vád sem miniszterelnökségével, hanem az októberi bécsi forradalomban való állítólagos részvételével volt kapcsolatban), csak 1853-ban kapja meg nyugdíját. 1860-ig különféle hivatalokat visel, majd 1866 végéig az újjászervezett Helytartótanács tanácsosa. Ezután nyilvános szereplést 1876-ban bekövetkezett haláláig csak az Akadémián vállal: pályázatok elbírálásában segítkezik.

Pályája, státusza tükröződik a Napló lapjain is. Semmiféle forradalmi elszántság nincs benne, sőt mindenféle rendbontástól, akár még a köztársaság említésétől is berzenkedik, ugyanakkor lelkes hazafi, több alkalommal szívesen hoz anyagi áldozatot, felcsap a polgári őrseregbe, elismerőleg ír számos politikusról. A naplót nem napi rendszerességgel írja, van hogy utólag pótolja az elmulasztott napokat, van hogy 1-2 hétnyi eseményről be sem számol. Művét 1868-ban a Széchényi-könyvtárnak ajánlja. Jelen közlés pusztán részlet, a teljes mű 1848. március 1-jétől 1849. július 9-ig követi nyomon az eseményeket.

Március 1848.

1. Nem elégelvén meg a kérlelhetetlen csak tized nap előtt szenvedett keserves veszteségemet, ismét újabb áldozatot kívánt, s kedves kis csecsemős Gizellámat, midőn rövid, nekünk oly annyira becses életének éppen 11-ik havát betöltötte, ma éjjeli 11 1/4 órakor atyai karjaimból kiragadó! Béke lengje körül ártatlan porait, s könyörüljön rajtunk a mennyei felség kimeríthetetlen irgalma, hogy több áldozatot adni ne kénytelenüljünk! - Eltemettem többi kedves testvérei mellé e hó 3-án. -

- Ekkor érkezett meg híre, hogy február 24-én Párizsban forradalom volt, mely öt órai véres csata alatt a Tuillériákat és a Hotel de Ville-t lerombolta, a királyt leköszönésre kényszerítette, respUBLICÁT állított ki; a király és családja elszökött.

5. Budapesten igen nagy aggodalom mutatkozott mindenfelé azon hír miatt, mintha az 5 forintos bankjegyek a beállandó pénzcrisis miatt már minden becsöket elvesztették volna. Százanként tolokodtak ide Budára a váltóhivatalra, a tőkepénzesek pénzeiknek rögtön visszafizetését minden közintézetek pénztárainál ostrommal sürgették, úgy hogy a csendet némileg csak a rögtön - habár vasárnap volt - megindított beváltások által leheté helyreállítani.¹

8-án szabad királyi Pest megye követe az országgyűlésben azért, mivel a nádor az országbíró tanárok stb. mind Bécsbe mentek, s így Kossuth indítványa az országgyűlési teendői iránt a felsőtáblán fel nem vétethetett, indítványt tön, hogy az országbíró ellen közkereset indíttassék. 2

14. Megjövén a híre, miként a nép Bajorhonban, Nassauban stb.³ erélyes fellépése által szabadsajtót, juryt stb. erőszakolt ki a kormánytól, az ellenzékiek Pesten az ellenzéki körben Klauzál Gábor elnöklete alatt nagy gyűlést tartottak, mely alatt sok ezer ember lepte el az Úri utcát. 4 Ezt következő pontoknak országgyűlésem sürgetése határozottatott: 1., Felelős minisztérium Budapesten. 2., Urbéri viszonyok megszüntetése. 3., Évenkénti hongyülés Pesten. 4., Sajtószabadság. 5., Esküdtszék. 6., Törvény előtti egyenlőség politikai és vallási tekintetben. 7., Nemzeti őrsereg. 8., Képvisélet egyenlőség alapján. 9., Katonák az alkotmányra esküdjének. 10., Hazai katonák az országban maradjanak az idegenek kiküldésével. 11., Közteherviselés. 12) Unió (Erdéllyel)⁵ - Végzés: e pontok szorgolása Gr. Batthyány Kázmér által eszközöltessék.⁶

15. A most említett pontok ma már minden utcasarkon ki valónak függesztve,⁷ s ezerek írók azokat le. Egyszersmind egy másik felszólítás jelent meg az ifjúságtól: hogy mindazok, kik az ifjúság sorsát szívükön hordják, s azt mostani tanrendszere bilincseiből felszabadítani óhajtják, a tanuló egyetemi ifjúságnak ma reggeli 10 órakor a tudományegyetem felé tartandó menetéhez csatlakozzanak. Reggeli 8 órakor már a Vármegye utcán tömérdek ember gyülekezék össze, s némely szónokok vezérlete alatt majd útnak indulva, elsőben a földmérők iskolájánál állapotott

meg, - itt ezek a tanítás félbeszakasztása mellett nagy zajjal felszólítottak, hogy ha hazaáruolóknak nem kívánnak tekintetni, tüstént a tömeghez csatlakozzanak; mi meg törtévé, a tömeg az orvosi kar épülete 8 felé vonult, itt nógatásait az orvosi tanulásághoz ismételte, s így nagyobbodva Landerer és Heckenast nyomdáját a Hatvani utcában 9 lepte meg, hol a fenn érintett 12 pontot ezer meg ezer példányban erőszakkal tüstént kinyomtatta. Mi történt tovább, alább fog előadatni.

13. Emlékezetes, hogy e nap Bécsben az ausztriai rendek országgyűlése kezdődvé, itt is sajtószabadság, jury, s több effélék követelésével az egyetemi ifjúság intézett oly lázadást elő, minőre Bécsben nem emlékeznek. Lövöldözések, rombolások történtek, a Fölség kénytelen vala a nép lecsillapítása végett a sajtószabadságot saját kézírata mellett rögtön megengedni, Metternichet elbocsátani stb., - mindamelllett a zavargás még 14-én is oly mértékben dulongott, hogy még reggeli 9 órakor a belváros kapui mind zárva valának.¹⁰

14. Szinte ily mozgalom vala Pozsonyban, hol ismét az ifjúság a felső tábla szétkergetését vala műbe veendő, ha Kossuth indítványa keresztül nem menne. Általában ez idő tájban Münchenben, Nassauban, Csehországban, Galliciában mindenütt hasonló lázas mozgalmak, s a népeknek szabad alkotmányaira határozott törekvése mutatkozott.

15. Délutáni 3 óra után valami 4-5000 főnyi tömeg, legtöbbsnyire fiatalság összecsoportosult, s mivel a bécsi hírek után megtudta, hogy ott az ifjúság Öfelségétől a sajtószabadságot kivítta, ennek kivívását részről szinte elhatározó. E mozgalmakat látva Pest megye alispánja Nyáry, Klauzál Gáborral, s Rottenbiller pestvárosi alpolgármesterrel egyesülten a mozgalom élére állott, ¹¹ s valóban csak így lehete a könnyen féktelenné válható tömeg vészes kicsapongásait korlátozni. O vezeté hát a nagy tömeget Budára a Helytartótanácsához, hol 1-ör Stancsics kiszabadítását, 2-or sajtószabadságot, 3-or katonai be nem avatkozást követeltek. Mindezek teljesítve is lönek. Stancsicsot diadalmenettel legnagyobb eső és sárban lámpafény mellett vitték Pestre, maguk húzván kocsiját, ott a Nemzeti Színházba vitték, a színpadon mellette Petőfi verseit declamáltatták stb., ¹² de különben semmi kihágást el nem követtek. Mától fogva tehát repressiv eljárás mellett szabad sajtó van. ¹³ A repressiv eljárást pedig Zichy élnök kinevezésére egy választmány gyakorlandja a fennálló törvények szerint, ezek közt van Nyáry, Irinyi, Deák, Klauzál, Vörösmarty stb... ¹⁴

16. A deákok reggel az egyetem zászlaját kivették, ezzel a magnificus rectort a városban körülhordozták. - A közcsend fenntartására egy vegyes bizottság alakult, a sajtó szabadon mozgott, különféle proclamatiók nyomtattak ki; jelszó „éljen a király; az alkotmány; rend és csend" stb.! ¹⁵ Nagy tömeg vonult délelőtt Budára 3 zászlóval, s mindnyájan magyar színű cocardákkal, melyeket utóbb kilo feltűzött, pap, katona, tisztviselő stb. s magam is. Este mind a két város kivilágítatott.

17. A csend fenntartása végett mind Pest mind Buda város tanácsai a polgári őrhad szaporítását elhatározták, s e végett amaz 1500, ez pedig 1000 puskát kért; de a főhadkormányzó ¹⁶ az elsőnek 1200-nál, ez utóbbinak pedig 200-nál többet nem adhatott. Minden rendűek seregesen írátták fel magukat az őrseregbe, mit Budán magam is tettem, s már ez nap mind a két városban ily önkéntesek tevék az éji őrszolgálatot. Félelem terjengett, hogy vidékről vasárnapra lázongó parasztok akarnának betódulni; de zavar nem volt. ¹⁷

18. Reggel a pesti őrhad feleskettetett, - a deákok Bécsbe követséget küldtek a tanrendszer megváltoztatásáért ¹⁸; a kincstári épületben magyar színek, nemzeti lobogók voltak, a sasok levétettek, a lottériák és a császári dohánytrafikák bezárattak. ¹⁹ Budán a királyi váron is nemzeti lobogó díszlett; a kincstár a magyar nyelvet minden kezelésébe rögtön behozta. ²⁰ - Egész nap csendes volt. -

19. Az országgyűléstől egy követség érkezett le a tárnok vezérlete alatt 40 személyből álló, mely a karok és rendeknek nyilatkozatát hozta azon elsődleges kérdések iránt, melyek rövid napok alatt törvény által eldöntendők. Érintkezésbe tette magát a pesti központi választmánnyal, hogy a felzúdult kedélyeket megnyugtassa. Kossuth is vele volt, de mindezek esti 10 órakor ismét Pozsonyba vissza mentek. - Polgári örök cirkáltak mind a két városban, de egész nap csend volt, sőt falukról a városba igen kevesen jöttek a zavartóli félelem miatt. Budán fekete sereg állítatott fel. ²¹ - Budán is sok magánházon nemzeti zászlók lobogtak.

20. Már mindenütt ki volt hirdetve, miként a főherceg nádor teljes hatalmú helytartóvá és így alkirályvá nevezvé, ő a felelős miniszterség alkotásával gr. Batthyány Lajost mint első minisztert

bízta meg. 22 Ennek körlevelei is a hatósági főnökökhez a rend és csend fenntartása iránt megjelentek. 23 A két városban noha nagy vásár volt, legkisebb zavar sem történt.

21. Őfelsége kk. leirata a nádor kineveztetése iránt kihirdettetett, különben semmi nevezetes. -

22. Pesten Vachot Imre a város piacán - „Szabadság-tér” - felolvastván a sajtótörvényeket, azokat igen zsarnokiaknak hirdette, s roppant néptömeg előtt fáklyatűznél elégette. 24 Már nem csak Pesten neveztetének némely helyek újabb nevekkel, milyenek példának okáért a volt Hatvani utca: Sajtószabadság, Városház tere: Szabadság tér, Egyetem tere: Martz. 15-ke, hanem itt Budán is több közhelyek a nap hősei után nyertek elnevezést, példának okáért a Várban Parade-Platz: István tere, Herrn Gasse: Batthyány utca, Wienerthor Gasse: Kossuth utca, Vízivárosban Hauptgasse: Mátyás-utca. 25

23. A császári sasok miatt ismét Budára készült a zajongó csoport, egyúttal a fegyvertárt is erővel megtekinteni kívánván, vajon abban, mint állítatják; használható fegyverek valóban nincsenek-e? Azonban még e nap megérkezett legfelsőbb helyről az engedelem, hogy a katonai laktanyákra, s egyéb kincstári épületekre a nemzeti lobogó feltűzessék, mi a pesti gránátos laktanyán 26 rögtön teljesítetett is; fegyver is adatott, 27 - és így csendháborítás nem történt.

24. Egész nap mindenütt csend.

Hála Istennek ekkor már a Tili lányom annyi erőre kapott, hogy velem gyalog Pestre mehetett az ottani sűrű mozgás megtekintése végett, haza is jött anélkül, hogy legkisebb változást érzett volna.

23. Megérkezének a március 23-án kihirdetett miniszterek nevei: elnök tárca nélkül gr. Batthyány Lajos; belügy Szemere Bertalan; ausztriávali viszonyok: hg. Esterházy Pál; pénzügy: Kossuth Lajos; hadügy: Mészáros Lázár; közlekedés: gr. Széchenyi István; vallás és nevelés: b. Eötvös József; földművelés és ipar: Klauzál Gábor; igazságügy: Deák Ferenc.

25-én Szemere Bertalan miniszter az elnök meghagyásából a rend fenntartása végett Pestre érkezvén, roppant néptömeg által mind ő, mind Klauzál miniszter nagy fáklyás zenével tiszteltetett meg. - Ezekén kívül még a közrendőrségi felügyeléssel Nyáry Pál és Pulszky Ferenc bízáttak meg. 28

26. A pesti központi választmány tapasztalván, miként a csak nem régiben kiszabadított Stancsics korlátlanul lázító beszédeivel csakugyan veszélyes forradalmat idézhet elő, ugyanazt ismét tisztességes őrizet alá tette. 29

NB. Utólagosan megjegyztetik itt, hogy Sztankovics János győri püspök e hó 7-én múlt ki. Kinek, mint mindenkori jóakarómnak, áldás és béke hamvaira! Alkalmasint ő lesz utolsó magyar püspök, ki a jeles hongyülésen hozott törvények végrehajtását meg nem érvén, még minden püspöki javadalmainak teljes élvezetében hunyt ki.

27. Pesten a Múzeum terén ismét nagy népgyűlés tartatott, melyben azon hír terjesztetvén el, mintha felséges urunk a pénz- és hadügyi minisztereket (Kossuth és Mészáros) megerősíteni nem akarná, nagy zúgás támadt, Petőfi és többek igen élesen kikeltek, sőt némelyek az olaszkatonaikat 30 a néppel tartásra buzdították; azonban a mai sürgöny bevértatni határozatván, 6 óra tájban este a nép minden kihágás nélkül eloszlott.

27-én este csakugyan megérkezett a sürgöny, mely tudatja, miként Őfelsége a fennebb nevezett két minisztert valóban megerősítette, mi a fellázadt kedélyeket ismét lecsillapítja. 31

Szinte ekkor jön híre, hogy e napokban, elébb semmint az Őfelsége által ünnepélyesen megígért alkotmány híre oda jutott volna, Radezky fővezér Majlandban irtózatos mérsárlást vitt a nép közt végre, az egész várost össze lövette, utóbb mégis a felbőszült nép által egész seregével kiűzetett és Tyrolig kergettetett. - Mi azonban utóbb álhírnek mutatkozott. 32

29-én virradóra a pesti fekete sereg a budai löportorony 33 körül valami 20 mázsa löport egy hajóról, mely ezt Eszékre szállítandó, elfoglalták, 34 s a Csepel szigetére vittek; mit azonban a miniszter visszaadni rendelt.

Ugyanez nap tartott népgyűlésben irtózatosan kikeltek a Helytartótanács és Kamara ellen a még mindig be nem zárt lottériák miatt, s határozták, hogy ezentúl a királyi várat, Közpénz- és Fegyvertárt stb. is ne katonák, hanem nemzetőrök őrizzék. -

30. 31. Aggodalom teljes napokat éltünk át amiatt, mivel megjött a híre, hogy a pénzügyi és hadiminiszterekről szóló törvényjavaslat meg nem erősítetett. Zsedényi arcképét, ki a nem kedvező

királyi választ lehozta, Pozsonyban megégették; ötet, Apponyit, 35 b. Jósikát 36 és Virknert 37 proscibálták, Pesten köztársaságot akartak kikiáltani, sőt Váci utcában még a véres zászlót is kitétték, de ezt a nép letépte, s a ház ablakait bezúzta. Isten tudja mit érünk!

Itt mondanék köszönetet Fazekas Csabának, Göndös Gábornénak, Kovács Sándor Ivánnak és Szendi Attilának.

1 Bécsben február végén terjedt el hasonló pánik, ami a bécsi forradalomnak közvetlen kioldó oka, s Kossuth nevezetes, március 3-án, az országgyűlés kerületi tábláján elhangzott beszédének is kiindulópontja lett.

² A követ: Nyáry Pál, az országbíró Majláth György, a tárnok: gr. Keglevich Gábor. A felsőtábla ülését az országos méltóságviselők hiányában nem lehetett összehívni.

3 A müncheni forradalom március 4-én tört ki, ennek híre valószínűleg hamarabb megérkezett.

4 Ma Petőfi Sándor utca. Itt, a Régi posta utca sarkán, a Szervita térrel szemben állt a Laffert-ház, az Ellenzéki kör központja.

5 A 12 pont kidolgozását Kossuth az Ellenzéki Körtől kérte, akik Petőfiékre ruházták át a feladatot. A Jakab-féle - nem végleges - változat és a 15-én megjelent közötti tartalmi különbségek: emez nem teszi első helyre a sajtószabadságot, továbbá az esküdszék és az egyenlőségi alapú képviselő, valamint a katonai eskü és a hazai katonaság követelése két-két pont, míg amaz ezeket egy-egy pontba sorolja és hozzáteszi a nemzeti bank, illetve a politikai foglyok szabadon bocsátásának igényét. A végleges változatot az Ellenzéki Köri gyűlés után elégedetlenül a Pilvaxba visszatérő, majd a bécsi forradalom hírére vevő ifjak készítették.

6 Vasvári azon javaslatát, hogy a pontokat a fővárosban köröztessék, Klauzál - időhúzási szándékkal tett - indítványára úgy fogadták el, hogy először Batthyány Lajoshoz (a Kázmér itt valószínűleg elírás lehet) juttatják el, s majd ő küldi szét az egész országba.

7 A pontok köröztetését a végleges változat elfogadásakor, a megmozdulások 15-ére tételek határozták el.

8 A földmérők iskolája (Institutum Geometrico-Hydrotechnicum) épülete hozzávetőlegesen az Egyetemi Könyvtár délkeleti sarkán állott. Az orvosi kar a régi Hatvani utcai jezsuita kolostor épületében, a mai Kossuth és Semmelweis utcák sarkán. Jakab kihagyta, hogy elébb a Jogi Karra mentek.

9 A mai Kossuth és (egykori és mai) Szép utcák sarkán.

10 A tüntetők segítségére hívott külvárosi munkások beözönlését akarták ezzel megakadályozni.

11 Nyári és Klauzál már a Múzeum előtt bekerült az akkor választott forradalmi bizottságba, Rottenbiller viszont csak a később, a Városházához vonult tömeg nyomására megalakított „közbátorságra ügyelő választmány”-ba került be, mint elnök.

12 Tévedés, Táncsics nem ment be a színházba, inkább a Városházára sietett.

13 A repressiv eljárás lényege, hogy a sajtóvétségeket csak utólag lehet elbírálni. A helytartótanácsi végzés 16-án kelt.

14 A gr. Zichy Ferenc helytartótanácsos vezette sajtóesküdszékéről van szó.

15 A közbátorsági bizottmány 15-én kelt és 16-án reggel kiragasztott felhívása ér véget eme szavakkal: „Polgártársak? Jelszavaink: éljen a király? alkotmányos reform, szabadság, egyenlőség, béke és rend.”

16 Br. Lederer Ignác lovassági tábornok

17 A 19-ére, vasárnapra eső József-napi sokadalomra összegyűlt parasztsággal mindenki jó előre számolt, hiszen korábban Petőfiék is 19-re tervezték megmozdulásukat, amiről 14-e körül az a vészír terjengett, hogy Rákoson 40 ezer fős paraszthad áll készen Petőfi vezetésével.

18 Az egyetemisták még előző nap („a sajtószabadság 3-ik napján”) kidolgozták javaslataikat, melynek lényege az egyetemi autonómia és a tanítási-tanulási szabadság kivívása.

19 A lottó császári monopólium, s az ellene szóló döntő érv, hogy külföldi (bécsi, linzi, grazi) húzásokra szednek bevételeket, amivel a magyar kamarát károsítják. A dohánykereskedelem szintén császári monopólium. 1846-ban a kormányzat Pest-Budán törvénytelen eszközökkel nyitott meg 13 cs. k. dohányáruboltot.

- 20 Mindezek az előző napi népgyűlés követeléseinek voltak, melyeknek szorgalmazására Nyári Pál elnökletével küldöttség ment a Helytartótanácsához. A Kincstár még a latint használta.
- 21 A „feketesereg” a harmadik újonnan alakult nemzetőri osztály volt, tagjai elsősorban az ügyvédségből rekrutáltak.
- 22 Az országgyűlési végzéseket vivő bizottság ötlete volt István alkirályrá való kineveztetése. A végzések szentesítésére 17-én került sor, s Pesten már 18-án ismerték a nádor Batthyányhoz intézett levelét, melyben értesíti kinevezéséről.
- 23 Batthyány miniszterelnökségének egyik legelső intézkedései közé tartozott a törvényhatóságok elnökeihez intézett körlevelek kiadása még 17-én.
- 24 Szemere Bertalan sajtótörvény-tervezete, melyet az országgyűlés 20-án fogadott el, eltörölte ugyan a cenzúrát, de a lapengedélyek kiadását igen magas összegű kaucióhoz köthette, ami lehetetlenné tette, hogy az értelmiség lapot indítson. A Batthyánynál történő személyes tiltakozásra végül egy ennél jóval mérsékeltbb változat lett az 1848: [XVIII. tc.](#) Táncsics (aki akkortájt Vahot Divatlapjában publikált) emlékezete szerint maga égette el a példányt.
- 25 Pesten 17-én, Petőfi indítványára keresztelik át az utcákat. A mai nevek Városház tér: Petőfi tér, Parade-Platz: Dísz tér, Herrn Gasse: Úri utca, Wienerthor Gasse: Táncsics Mihály utca, Hauptgasse: Fő utca.
- 26 Más néven Károly laktanya. A mai Károly körút - Gerlóczy utca - Városház utca - Szabó Dezső tér által behatárolt telken.
- 27 Lederer kiadott 2000, majd a budai nemzetőrségnek újabb 1000 fegyvert.
- 28 Batthyány kezdeményezésére a nádor elrendelte a Ministeri Országos Ideiglenes Bizottmány felállítását Pesten, melynek vezetői a két miniszter-jelölt és Pulszky, mint a pénzügyminisztérium álladalmi altitkára. Az intézkedés célja a pesti mozgalom irányításának átvétele.
- 29 Teljes tévedés, semmi ilyesféle nem történt.
- 30 Az itt állomásozó 23. (Ceccopieri) sorgyalogezred.
- 31 28-án Batthyány és Deák ebben a hitben utaztak vissza bécsi tárgyalásaikról Pozsonyba, de 29-én kiderült, hogy a 27-i tárgyaláson elhangzott ígéreteket nem tartják be.
- 32 Milánóban 18-tól 23-ig tartottak a fegyveres konfliktusok, amikor is Radezky a város kiürítése mellett döntött és a teljes olaszországi haderőt az ún. várnégyszögbe (Peschiera, Mantova, Verona, Legnano) vonta vissza.
- 33 Promontori (budafoki) raktár, vagy Pulverthurm (ma: XI. ker. Budafoki u. 78.)
- 34 Az esemény azért keltett feltűnést, mert magánhajón próbáltak titokban kincstári eredetű lőport szállítani. Ez adott alkalmat arra, hogy az Ideiglenes Bizottság fegyver- és lőszerraktárakhoz, a híd két végéhez, a katonaság mellé nemzetőröket is rendelt.
- 35 Gr. Apponyi György magyar udvari kancellár. Március 13-án a bécsi forradalom hatására Metternichkel együtt lemondott.
- 36 B. Jósika Samu erdélyi udvari kancellár. Az Unió jóváhagyása (április 9.) másnapján leköszön.
- 37 Wirkner Lajos magyar udvari kancellária tanácsosa, Metternich egyik legbelsőbb embere. A népképviselői országgyűlés hazaárulónak nyilvánította és száműzte.

Járol József

Békés megye 1848-49-ben

1. A lelkesedés időszaka

1. A pesti forradalmat követő napok eseményei

A pesti forradalom eseményeinek híre néhány napos késéssel érkezett meg Békés megyébe. A Pesten történekről először Szarvas város lakói szereztek tudomást. Március 17-ről 18-ra virradó

éjszaka a Pest-Arad között közlekedő postakocsi utasai hozták meg a híreket a városba, a 12 pont példányaival együtt.

A szarvasi kaszinó és az Olvasó Társaság még aznap, azaz 18-án, közölni akarta a néppel a történeteket. A szarvasi főszolgabíró attól való félelmében, hogy a nép megtudván a forradalom győzelmét, lázadásba tör ki, rá tudta venni az egyesületeket, hogy a tervtől álljanak el. Végül délután 3 órára mégis összehívta a kaszinók tagságát és a nép választottjait. A népgyűlésen elfogadták a város csatlakozását a forradalomhoz, és még aznap kilenc tagú küldöttség utazott Pestre a népgyűlés petíciójával. Március 19-én Rottenbiller Lipót pesti alpolgármester fogadta a szarvasiakat, akik a népgyűlésen elfogadott petíció átadásával az országban másodikként csatlakoztak a pesti forradalomhoz.

Békés megye akkori székhelyén, Gyulán - amely város végig kulcsszerepet játszott a forradalom és a szabadságharc időszakában - feltételezésünk szerint március 19-én váltak ismertté a pesti hírek, mégpedig a város értelmiségét tömörítő kaszinóban. Ezen a napon érkezett meg ugyanis a szarvasi főszolgabíró jelentése az alispánhoz, de a Pesti Hírlap 1848. március 17-i számát is kézhez kellett kapják a gyulai előfizetők erre a napra. (Ez az újságszám számolt be a pesti forradalom eseményeiről.) Március 20-án a városban élő vármegyei, illetve városi szolgálatban levő értelmiségiek, akik a kaszinó tagjai is voltak, összejövetelt tartottak, ahol egy „középponti bizottmányt (comite)” alapítottak.

Békéscsaba két, a forradalom idején Pesten tartózkodó polgárától szerzett tudomást a sorsdöntő napról, március 19-én. 20-án a város „képviselési testülete” rendkívüli közgyűlést tartott. A gyűlés eredeti jegyzőkönyve és a korabeli újságtudósítás is megemlékezik róla, a gyűléstermet a nemzeti zászló, valamint Kossuth és Batthyány arcképe díszítette. „A gyűlés megnyitásának percében érkeztek meg az újságok. Ezek tehát azonnal felolvastattak, s gróf Batthyány Lajos miniszterelnökké kinevezetése az öröm legnagyobb kitörésével fogadtatott. A pesti 12 pont közlekedéssel lőn elfogadva, s elhatároztatott, hogy holnapután) minél többen menjenek be Gyulára...” - írta a Pesti Hírlap. Érdekes és jellemző epizódja még a márciusi forradalom békéscsabai fogadtatásának, amikor a március 22-ére, Gyulára meghirdetett népközgyűlésre utazó szarvasi, komlói, gyomai, tarcsai küldöttek Békéscsabán megszállva, közös vacsorán ünnepelték a változásokat a csabai kaszinó helyiségeiben, és másnap reggel közösen indultak Gyulára.

Szombathelyi Antal, Békés vármegye alispánja március 19-éről 20-ára virradó éjjel adta ki azt a köriratát, amelyben a megye valamennyi helységének képviselőit március 22-ére, Gyulára, népközgyűlésre hívta össze.

Békésen a helyi olvasótársaság tagjai március 20-án, a Pesti Hírlapból szerezték értesüléseiket. A társaság elnöke, Hajnal Ábel református lelkész azonnal összehívta a közgyűlést, meghívón arra a község vezetőit is. Itt határozták el, hogy másnap a lakosságot is tájékoztatják. Március 21-én a község háza előtt tartott népgyűlésen Asztalos István jegyző ismertette a 12 pontot, majd felolvasta azt a feliratot, amelyet a vármegyének kívántak beadni. Ebben a helység egyhangúlag csatlakozik a pesti forradalomhoz és a 12 pontban foglaltakon kívül a vallás- és az ipar-, valamint a kereskedés szabadságáért is síkraszálltak.

Tótkomlós „a távolság miatt csak 20-án este felé kapván meg az alispáni meghívást, másnap reggel nemzeti lobogó tűzetett ki a helység háza kapujánál, s a reggeli imára gyűlt nép a helység házához hivatott, hol a pesti 12 pontok, hitszónokai által megmagyaráztatván neki, elfogadtattak, s követek küldettek Gyulára.” - olvashatjuk a Pesti Hírlap 1848. április 2-i számában.

Az orosháziak Mikolay István evangélikus lelkész Pesten jogászok fiaának március 18-ára leérkező leveléből tudták meg az eseményeket. Március 20-án érkezett meg a rendkívüli futár Szombathelyi Antal körlevelével Orosházára.

1848. március 22-én Gyulán „a nép az utcákat ezerekenként előzőnlötte. A gyűlés a megyeház udvarán tartatott. Először nyíltak meg a megye házának kapui a népnek” - írta a Pesti Hírlap tudósítója. A népközgyűlés előtt a gyulai polgárok a városháza előtt ünnepélyes esküt tettek a rend fenntartására.

A megye minden helységéből összesereglett küldöttekhez Szombathelyi Antal alispán szólt először, beszédét többször megszakította a közönség „sokszoros éljenkiáltás”-a. Beszéde után

felolvastatta azokat az iratokat, amelyek a pesti forradalom óta érkeztek. Ezekből kiderült, hogy az országgyűlés elfogadta és felterjesztette a királyhoz a közös teherviselésről és az úrbéri szolgáltatások eltörléséről szóló törvényjavaslatokat, a király kinevezte a nádor útján Batthyány Lajost miniszterelnöknek. A rend fenntartására felszólító március 17-i keltű miniszterelnöki körlevelet is ekkor ismertették a néppel.

A népközigyűlésen Wenckheim László önként lemondott az őt megillető úrbéri szolgáltatásokról, Szeghő Alajos táblabíró, aki már korábban is nemes ember léteire önként adózott, a népképviselő bővítésére vonatkozó törvényjavaslat felterjesztésére tett javaslatot.

Itt alakult meg a nemzetőrség szervezését összefogó küldöttség, amely mintegy közbátorsági választmányként működött március 27-ig.

A gyulai örömmünnepen ünnepélyes köznyilatkozat elfogadására is sor került, amelyben kimondták Békés megye csatlakozását a pesti forradalomhoz, feliratban kérték a királyt a törvényjavaslatok szentesítésére, és a legszélesebb alapon nyugvó népképviselő törvénybe iktatását szorgalmazták az országgyűlésnél.

Végül a résztvevők számára bizonyára örökké emlékezetes maradt a népközigyűlés közös eskütétele. Idézzük a Pesti Hírlap tudósítását: „Végre Stummer Lajos a néphez szólt: »Önök közül úgymond, körültem összeseregelve, már ma a város házánál ezren ünnepélyes esküt tettek, hogy a rendet fenntartjuk, mindamellet indítványozom, hogy ez esküt, ha önöknek úgy tetszik, most itt mindnyájan vidéki testvéreinkkel újítsuk meg, s felkérem alispán urat, hogy azt előttünk elmondani szíveskedjék.« Megtörtént. Isten szabad ege alatt az alispán után ezren mondtuk el az ünnepélyes esküt: miképp Isten bennünket és ügyünket úgy segélje, amint a közcsendet és rendet mind magunk fenntartjuk, mind másokkal fenntartatni fogjuk. Ezzel a gyűlésnek vége lön.”

Március 27-én ismét több ezerre rúgó tömeg szorongott a vármegyeháza udvarán, amikor Szombathelyi Antal alispán megnyitotta az immár évnegyedes népközigyűlésnek nevezett megyegyűlést. A tömegből küldötteket választottak, akik a megyeháza nagytermében foglaltak helyet a tanácskozás ideje alatt. Itt hirdette ki az alispán a miniszterelnök kinevezéséről szóló nádori leiratot, amelyet feliratban köszönt meg a nádornak az évnegyedes népközigyűlés, Batthyány Lajost pedig bizalmukról biztosították. A résztvevők köszönetet szavaztak Kossuth Lajosnak, amelyet levélben meg is küldtek.

2. A gyulai értelmiség szervezkedése a politikai ügyekbe való beleszólásért

A márciusi forradalmat követően a gyulai kaszinó tagságából szerveződött comite, Gyulai Kör néven politikai tanácskozások tartását határozta el március 30-án. A hetenként kétszer, a gyulai Korona vendéglő nagytermében tartandó tanácskozásokon hangot kívántak adni mind az országos, mind a helyi politikával kapcsolatos álláspontjuknak. Gyöngyösi Benjámint titkár aláírásával, a fenti napon kelt körlevelükben a megye minden helységét értesítették elhatározásukról, kérve azt, hogy másutt is tartsanak hasonló politikai összejöveteleket, és az ott elhangzott követelésekről tájékoztassák a Gyulai Kört.

A Gyulai Kör első politikai állásfoglalása 1848. március 31-én született, amelyet másnap az ideiglenes bizottmány rendkívüli ülésén terjesztett elő Foltény Ignác tiszteletbeli megyei aljegyző. Az indítványok között első helyen a legszélesebb alapon nyugvó népképviselő megvalósítását követelték, amely nélkül nem lehet békés átalakulás. Követelték továbbá az utolsó rendi országgyűlés felosztatását és „hat hetek múlva egy újnak, a már legtágasb képviselői rendszer alapján választandónak Pestre való összehívását.” A harmadik követelés heves reakció a pesti közbátorsági választmánynak március 30-án, a vidéki városok értelmiségéhez megküldött felhívására. Ebben arról esik szó, hogy az udvar a had- és a pénzügyek intézését ki akarta venni a kormány kezéből. A Gyulai Kör a megye követőit kívánta a megye által utasíttatni arra, hogy lépjenek fel „...a nemzet ily módovi kijátszása ellen...” Végül azt követelték a megyétől, biztosítson fegyvereket a nemzetőrség számára.

A megye átmeneti irányító szerve az ideiglenes bizottmány az első indítványt elfogadta, a másodikban elmondottakkal nem azonosult, inkább azt látta helyesnek, ha a jövő országgyűlés célszerű megtartásához szükséges törvényeket a még üléselő diéta alkotja meg, és utána rögtön

felosztatja önmagát. A pénz- és hadügy kivétele ellen a bizottmány is tiltakozott, utasítván a követeket, „hogy semmi szín alatt bele ne egyezzenek, hanem minden áron ellene legyenek.” A nemzetőrség felfegyverzését is pártolta a testület, addig, amíg a királyi fegyvertárakból nem jutnak hozzá, a megye arzenáljából adják ki a használható fegyvereket.

A Gyulai Kör másik akciója az ún. olasz segély ügyével kapcsolatos, amikor is az osztrák uralkodóház az olasz szabadságharc eltiprására magyar katonaságot kért, a Pragmatica Sanctióra hivatkozva. Az ideiglenes bizottmány április 27-i ülésén Karassiy István vezetésével szót kért a kör küldöttsége, és előadta, hogy a kör tagjait aggasztja a magyar katonák külföldön állomásoztatása és annak veszélye, hogy az olasz felkelés ellen indított háborúban felhasználják őket, ugyanakkor a Magyarországon állomásozó ezredek idegen katonái békében élhetnek.

Az ideiglenes bizottmány - miután a katonaság hazahozatalára vonatkozóan Szeged várostól is kapott egy átiratot - azonosult a Gyulai Kör által előadottakkal, és feliratban tiltakozott a magyar katonák felhasználása ellen, követelve az érintett magyar legénységű ezredek hazahozatalát.

A gyulai értelmiség szervezkedéséből látható tehát, megyénk akkori székhelyén is kialakult egy radikális csoport, amelynek tagjai tevőlegesen akartak beleszólni az országos politika ügyeibe is, képviselőik a megyei és a városi politika potenciális tényezői voltak.

3. Az áprilisi törvények kihirdetése

Az 1848-as törvénykönyv még a királyi szentesítés előtt ismertté vált az országban, hiszen a március 22-i gyulai népközségi gyűlésen már három fontos törvénycikk elfogadásáról kaptak hírt a jelenlevők. Az országos sajtó márciusban közölte is a törvények javasolt szövegét. Így nem csoda, ha az emberek feszült várakozással figyelték az eseményeket és a törvények szentesítése után azok életbeléptetését is. Ezért az alispán április 24-én kénytelen sürgetni a belügyminisztériumot a törvények hivatalos példányainak mielőbbi megküldésére, mert „...előbb járván a szabadság általános híre, mint az ezt elhatározott törvények részletessége - s ezáltal a nép reményei feltartóztathatatlanul túlszárnyalták a megszülemlt valóságot - s elégtelen - és felizgatott követeléseik betöltését elszántan sürgeti...” Az alispán a nép lázadásától tartott, mert szinte „minden község úrbéri perekkel volt halmozva...” Ezért a kitörés megakadályozására két század lovasságot és ugyanannyi gyalogságot kért felvonultatni a megye határán.

A törvények kihirdetése 1848. május 3-án, Gyulán, a megyeháza udvarán ünnepélyes keretek között történt. Ezen a népgyűlésen iktatták be a megye új politikai vezetőjét, br. Wenckheim Béla főispánt is. Ugyanakkor került sor a megszűnt nemesi megyegyűlés helyett az új testület, az állandó bizottmány megalakítására is, amelyben a megyei tisztségviselők mellett a települések képviselői kaptak helyet.

A törvények értelmezése körüli zavarok népmozgalomhoz vezethettek, ezért az állandó bizottmány május 5-én tagjaiból négytagú választmányt alakított, amelynek tagjai már aznap fogadták a községek képviselőit Gyulán, hogy a felmerülő kérdéseket összegyűjtsék és választ adjanak rájuk, vagy továbbküldjék. A vitatott törvényhelyekkel kapcsolatos kérdések összegyűjtése feltűnő gyorsasággal zajlott le, mert másnap, május 6-án az állandó bizottmány ülése már napirendre tűzte a községek által benyújtott kérdéseket. A bizottság jelentése alapján három csoportba sorolhatók a kérdések: az úrbéri viszonyok és a legelőelkülönözés, a kisebb királyi haszonvételek megszerzése (kocsmáltatás, vásár stb.), valamint a volt jobbágyok jogállásával kapcsolatos ügyek. A négytagú megyei választmány és az igazságügy-minisztérium későbbi válasza a kérdésekre, világossá tette, hogy ahol már lezárultak a legelőelkülönözések, ott az 1848. évi IX. tc. szerint már nem lehetett a legelőper végeredményét megváltoztatni, az egyedi úrbéri problémákkal pedig az érintett községeknek bírósághoz kell fordulniok. (Az 1848. tavaszi, őszi legelőfoglalások a legális megoldás végleges kútbaesése miatt következtek be.) A kisebb királyi haszonvételek ügyében a törvénykönyv nem intézkedett, azok továbbra is a volt földesúr kiváltságából adódóan annak birtokában is maradtak.

Az új törvények a polgári fejlődés elindítói lettek Magyarországon. A későbbi események azonban azt mutatták, hogy az egyes törvénycikkek által nem, vagy nem egyértelműen szabályozott, vagy nem a volt jobbágyok érdekeinek megfelelően szabályozott esetek súlyos konfliktusok forrásai

lettek Békés megyében is.

4. Az 1848 nyarán tartott népképviselési országgyűlési választások

Az 1848. július 5-én megnyílt első népképviselési országgyűlés képviselőinek választása a politikai csatározások színterévé tette Békés megyét. A harc akörül folyt, hogy a megyei közéletben szerepet vivő középnyemes, értelmiségi, vagy radikális, a megoldatlan problémák képviselését következetesen felvállaló képviselőket küldjenek az új országgyűlésbe. Megyénkben sokan olvasták Táncsics újságját, nyilván meggyeszte megnyerte tetszésüket az abban közölt cikkek hangneme, a szerkesztő segítőkészsége a nyilvánosság útján. Így nem csoda, ha több helyütt is felmerült Táncsics képviselői jelölése. (Békés, Békéscsaba, gyomai, orosházi választókerület.) Békésen, ahol az úrbéri problémák szintén szerepet játszottak, meg is választották képviselőnek. Táncsics végül nem a békési, hanem a siklósi választókerületben szerzett mandátumát fogadta el, így a békésieknek új képviselőt kellett választaniuk. (Józsa Károly ügyvéd, városi jegyző lett Békés képviselője.)

Békéscsabán, ahol a nép között felmerült Táncsics jelölése, Omaszta Zsigmond táblabíró és Eördögh Frigyes békéscsabai főjegyzőt jelölték. (Az utóbbi jelölt állításával Táncsics felléptetését akarták megakadályozni.) Omaszta Zsigmond jelentős szerepet játszott a város 1845. évi örökváltsági szerződésének megkötésénél, és a választók most korábbi érdemeit ellene fordították. (A békéscsabaiaknak ugyanis továbbra is fizetniük kellett volna az örökváltsági szerződésben előírt összeget, míg más helységek, akkor még úgy látszott, ingyen jutottak hozzá a jobbágyi költöttségek eltörléséhez.) Eördögh Frigyes nagy szavazattöbbséggel szerezte meg a mandátumot a június 25-én, a városháza udvarán tartott szavazáson.

Békéscsabán, amint láttuk, az örökváltság tető alá hozásában nagy szerepet játszott köznemesi politikus megbukott a nép ellenállása miatt. Hasonlóképpen Gyulán, ahol a volt földesúrral elsősorban a regálé jogok kézben tartása miatt éleződött ki az ellentét.

A Gyulai Kör Terényi Lajost jelölte képviselőnek, aki a kaszinóban gyülekezett intelligenciát képviselte. A másik tábor, amelynek rendszeres tartózkodási helye a Szarvas kocsmában volt, a város kézműves és paraszt polgáraiból verbuválódott. Hűségese olvasói voltak a gyulai születésű, radikális Pálffy Albert által szerkesztett Marczius Tizenötödike című lapnak és a Táncsics által szerkesztett Munkások Újságának. Jelöltjeik Bessenyei Károly és Kenézi Lajos. Bessenyei a gyulai helyi közéletben addig ismeretlen polgár, Kenézi Lajos a helyi református egyház fiatal segédlelkésze volt. A választások előtti politikai csatározásokról Kenézi Lajos festett szemléletes képet a Munkások Újságában. A hívei körében népszerű papot „néhány úr”, ahogy Kenézi írta, rágalmakkal illette az emberek előtt a választást megelőzően, ami ellen már védekezni nem tudott. Június 26-án, a követválasztás napján, látva, hogy a rágalmazók háborítatlanul tevékenykednek, lemondott jelöltségéről. „Mert ha a tekintetes urak megtámadnak egy papot, valyon egy szegény földművest felengednének-e menni?” - vont a keserű tanulságot Kenézi a választásokról írott cikkében. A mandátumot végül Bessenyei Károly nyerte el, aki azonban rövid idő múlva visszalépett, és az új választáson Huszka Mihály gyulai ügyvéd lett Gyula város követe. Huszka Mihályt ragyogó szónoki talentuma miatt „kis Kossuth”-nak nevezték kortársai.

A követválasztások a megye rendezett tanácsú városaiban (Békés, Békéscsaba, Gyula, Szarvas) és két megyei választókerületben (gyomai, orosházi) június 25-26-án zajlottak le, és zömmel a hivatalos viselő kis- és középnyemesi politikusok nyerték el a mandátumokat.

A korábbi gyakorlattal ellentétben, 1848-ban hivatalosan már nem adhattak a választók követi utasításokat a követeknek. Ennek ellenére, mint magánemberek elfogadhattak ilyeneket, nyilvánvalóan akkor, ha tartalmával egyetértettek. (Gyula, Szarvas, Orosháza esetében e dokumentumok szövege is megmaradt a korabeli iratokban.) A választópolgárok követelése mindazokra az új törvényekre vonatkoztak, amelyek megalkotását az újonnan összeülő népképviselési országgyűléstől várták. (Felsőtábla eltörlése, alsótábla követeinek vagyoni cenzus nélküli választása, a volt házas zsellérek számára is szavazati jog megadása, a követek visszahívhatóságának törvénybe iktatása, a regálék városi, községi kezelésbe vétele, a szőlődézsma eltörlése, a legelőelkülönözés megoldatlan kérdéseiben országgyűlési döntés stb.) A felsorolt tárgyak, azok a sérelmes ügyek, amelyeket az áprilisi törvények nem oldottak meg egységesen,

vagy egyáltalán nem.

II. A nép követelései

1. A legelőelkülönözés és a függőben levő úrbéri ügyek megoldása

Az áprilisi törvények kihirdetése után nyilvánvalóvá vált, hogy a már megkötött és jóváhagyott legelőelkülönözési szerződéseket nem lehet megváltoztatni. (1848. évi X. tc. 1. §) A törvények értelmezésére összegyűjtött községi kérdésekre adott igazságügyi miniszteri válasz ezt egyértelművé tette. A volt jobbágyközösségek, ahol a formálisan törvényes legelőelkülönözés súlyosan sértette érdekeiket, nem tudtak belenyugodni a megváltoztathatatlanba. 1848 tavaszán községi küldöttségek keresték fel a volt földesurakat, a minisztériumot, de a már lezárt legelőelkülönözési perek és a már ténylegesen végrehajtott legelőelkülönözés esetén elutasító választ kaptak.

Ezt a kilátástalannak bizonyuló helyzetet igyekeztek feloldani a vita tárgyát képező legelő, illetve majorsági föld erőszakos elfoglalásával. Ahol viszont még nem zárult le a legelőelkülönözési per, ott még volt mód az egyezség megszüntetésére és az eredeti állapot visszaállítására (Békés, Doboz, Körösladány).

Legelőfoglalásra 1848. április-májusban Gyulaváriban, Füzesgyarmaton, Kétegyházán, Mezőberényben került sor. Szeghalmon a szomszédos uradalom birtokába került pusztát kísérelték meg visszafoglalni, a gyomaiakat végül a volt földesúr engedménye térítette el a legelőfoglalástól. Mind a négy említett községben az uradalmak körülárkolt, fával szegélyezett allódiális földjeit, kaszálóit vagy a földesúrnak jutott legelőterületet kezdték el használni a volt jobbágyok, legtöbbször úgy, hogy állataikat behajtották az elfoglalni szándékozott területre.

A megyei vezetők a népmozgalom lecsillapítására békés eszközökkel kísérleteztek, végül mindenütt a katonaság felvonultatása vetett véget a földfogaló mozgalmaknak. Kétegyházán a községbe vezényelt katonaságot a földfogalás hangadóinak kellett eltartaniuk. A lakosságnak mindenütt meg kellett egyeznie a volt földesurakkal az okozott károk megtérítéséről.

1848 őszén Békés megyében bontakozott ki az ország legnagyobb méretű újabb parasztmozgalma. Orosházán 1848. szeptember 20-a körül, Gyomán szeptember 30. és október 1. között, Mezőberényben október 8-9-én került sor legelőfoglalásra. Gyulavári volt jobbágyai pedig a tavasszal elfoglalt legelőt nem adták vissza a birtokosnak, illetve a földesúrtól kukoricatermelésre bérelt majorsági föld terméséből nem adták meg az őt illető részt.

Leghamarabb a mezőberényi mozgalom letörésére tett lépéseket a megyei vezetés. Október 19-én a megyei állandó bizottság törvényen kívül helyezte a község lakosságát és rögtönítelő bíróság kiküldéséről intézkedett. A népmozgalom egyik vezetője, Frey Adám Békéscsabán is izgatta a népet, ezért október 18-án letartóztatták és október 21-én a rögtönítelő bíróság halálos ítélete alapján, Békésen kivégezték.

Orosházán a csáki pusztá elfoglalását is a megváltoztathatatlan legelőelkülönözési per váltotta ki. A község lakói hiába próbálkoztak minden fórumon, végül a foglalás eszközehez folyamodtak szeptember 20-a körül. Az orosházi nemzetőrök által elfoglalt csáki pusztát sem a város országgyűlési képviselőjének, sem az alispáni felszólításnak nem engedelmessé nem hagyták el, sőt november 27-én, amikor az orosházi főszolgabíró az alispán felhívását népgyűlésen akarta ismertetni, tettelesen bántalmazták, és el kellett menekülnie Orosházáról. A megyei állandó bizottság az OHB által kiküldött kormánybiztoshoz fordult katonai segítségért. Az Országos Honvédelmi Bizottság utasítására Bogdy Sándor kormánybiztos a Lehel-huszárok asszisztációja mellett december 9-én megérkezett Orosházára. Másnap népgyűlést hívott össze, ahol felolvasták Kossuth Lajosnak az orosházi néphez intézett, december 8-án kelt kiáltványát. A katonai karhatalom megjelenése és a kiáltvány arra ösztönözte az orosházaiakat, hogy december 12-13. között elhagyják az elfoglalt területet. A községben működésbe lépett rögtönítelő bíróság a településen időközben feltűnt Oláh Istvánt lázításért halálra ítélte december 16-án, és az ítéletet másnap végre is hajtották. A népmozgalom további szereplőit pedig hosszabb-rövidebb börtönbüntetéssel sújtották.

Gyoma és Gyulavári békésen került ki a konfliktusból, mert a gyomaiak önként elhagyták az

elfoglalt földeket, a váriak pedig egyezséget kerestek a volt földesúrral. Az őszi legelőfoglalások erővel való letörése jól mutatta; a volt jobbágyok követeléseinek teljesítésére nem hajlandók a szabadságharc politikai vezetői, intézkedéseikben nagy szerepe volt az időközben egyre nehezebbé váló katonai helyzetnek is.

III. A szabadságharc terhei

Az 1848 nyarán kitört délvidéki háborúskodás, majd a honvédelmi harc a követeléseiben jórészt kielégítetlen néptömegeket komoly áldozatok meghozatalára kényszerítette. A haza védelme időlegesen háttérbe szorította az addigi sérelmeket, követeléseket, de nem tudta levenni a napirendről. A súlyos terhek vállalása nem ment zökkenők nélkül, így megyénk 1848-49-i története sem mentes az ellentmondásoktól.

1. A nemzetőrség szervezése

A nemzetőrség megalakítására már a március 22-i népközségi ülés után sor került. A spontán szerveződés a rendfenntartás szerepét szánta az egyes helységek nemzetőreinek. Ekkor még nem lépett érvénybe a nemzetőrösről szóló törvénycikk, a nemzetőrségbe való részvételt nem kötötték vagyoni cenzushoz. A községekre bízta a létszám meghatározását és a szervezés részleteinek kimunkálását is. A parasztnozgalomtól való félelem motiválta a megyei vezetést, amikor a szervezőmunkát elindították. A községek vezetői ugyane veszély elhárítására a vagyonosabb lakosokból szervezték meg a helyi nemzetőrséget (Orosháza, Békés). A szervezés körül azonban már ekkor gondok merültek fel. A szarvasi főszolgabíró jelentése szerint (április 4.), járása községeiben idegenkedik a nép a nemzetőrségbe való beállástól, mert a „rendes katonaság eszméjét hiszik alatta rejteni.” Mezőberényben nem tartották szükségesnek megalakítani a nemzetőrséget, ha szükséges lesz, „az előjárók rendeltessék sor szerint a lakosokat...” Dobozon és Váriban „nem nagy vonzalom van a lakosokban ezen őrségbeli beálláshoz, Doboz nemigen szorgalmazván, Váriba pedig földosztás terhe alatt kívánván a lakosság örködni.” - jelentette a gyulai főszolgabíró 1848. április 6-án.

Az országosan egységes keretek között létrehozandó nemzetőrösről az 1848. évi XXII. tc. intézkedett. A törvények szentesítése után, május első napjaiban indult meg a szervezőmunka megyénkben, a főispán elnökletével létrehozott védőbizottság irányításával. A nemzeti őrseregről szóló törvénycikk vagyoni képességekhez kötötte a nemzetőrségbe való belépést, és a feltételeknek megfelelő férőhelyek összeírását rendelte el. Az összeírás 1848. június végére be is fejeződött a megyében. (533 lovas, 11 567 gyalog nemzetőrt regisztráltak.)

A délvidéki események miatt az összeírt nemzetőrök táborba szállására is szükség lett 1848 nyarán. Mészáros Lázár hadügyminiszter rendeletére 3000 főnyi Békés megyei nemzetőri erőt kellett kiállítani és Makóra elindítani. Az állandó bizottmány 1848. július 6-i határozata döntött a nemzetőr-csapat megszervezéséről. Minden helység szabad kezet kapott, hogyan biztosítja a reá kirótt létszámot, amit a nemzetőri összeírás alapján határoztak meg. Fegyvert is mindenkinek magának kellett biztosítani.

A nemzetőrség táborba szállítására nem mindenütt talált egyértelmű szimpátiára. Békésen, ahol a kiállított létszám tisztviselőkből, tanítókból, mesteremberekből állott - a parasztság az időszerű nyári munkák miatt vonakodott beállani a nemzetőrségbe. A gyulai nemzetőrök csak azzal a feltétellel mentek Makóra, ha három heti tábori szolgálat után leváltják őket, és újabb századok lépnek a helyükbe. (A megyei állandó bizottmány csak július 26-án döntött arról, hogy a már táborban levő nemzetőröket három hét eltelté után leváltják.)

A megyétől megkívánt 3000 főnyi nemzetőrség helyett végül 4000 szállott táborba az első váltásban, Szombathelyi Antal első alispán vezetésével. Makón azonban meglepetés várta őket, mert onnan továbbrendelték őket, végül Nagybecskerekre. A kiállított nemzetőrség nem készült fel a lakóhelyétől messze teljesítendő szolgálatra, ezért vonakodtak elindulni. Az alispán végül, akik körülményeik folytán nem vállalhatták a szolgálatot, azokat hazaengedte még Makóról. Állomáshelyükön a megfelelő felszerelés és a kiképzés hiánya miatt csak őrszolgálati feladatokat

láttak el, csatában nem kellett részt venniük. A hadügyminisztertől nagy nehezen sikerült kieszközölnie a megyének, hogy az első váltással táborba szállott nemzetőröket augusztus 2-án újabb csapattal váltsák fel.

A második váltás útbaindítása azonban nem ment zavarok nélkül. Az ügyről a hadügyminiszternek referáló másodalispán keserűen állapította meg, hogy „az első alkalommal táborba indultak többnyire azokból alakítottak, kik azt szívesen, vagy ha nem is szívesen, de a törvény és honszeretet parancsolta kötelesség fogalmánál fogva tették - az akkor itthon maradottak serege már kevés kivétellel mind olyanokból állott, kik a nemesebb fogalomtól általhatva nincsenek, s csupán kéntelenségből fogván fegyvert, azzal már elindulásuk előtt még idehaza törvényt tapodólag visszaéltek. Ugyanis ezen a törvényről hibás fogalommal eltölt fegyveres csoport, mert seregnek alig nevezhető, már elmenetele előtt a törvény rendelkezéseit semminek sem tartva, fegyveres erőszakkal a velük menetelre kényszerített sok olyan vagyonos embereket, kik különben a törvény világos szavai szerént, vagy koruknál, vagy más tekintetknél fogva kivétel alá esnek.” Szarvason egy fürdőn időző tisztviselő házára rátörtek, egy másik, hivatalos ügyben távol levő szolgabíró családját lemészárlással fenyegették meg. A táborba induló csapat egy ürüt hajtó kereskedő falkájából egyet erőszakkal kifogott. A második váltásban elindulók magatartása jól mutatta azt a nagyfokú társadalmi feszültséget, amely a megyét jellemezte az egész időszak alatt. A nemzetőrség váltásokkal kiállítása így kudarcot vallott, a megye kezdeményezésére Batthyány miniszterelnök engedélyezte 1848. augusztus 21-én, hogy ezer főből álló önkéntes nemzetőrzászlóaljat állíthasson ki a megye, amelynek tagjai a harc végéig vállalják a szolgálatot. Szeptember 13-ára már két század, összesen 387 főből álló önkéntes nemzetőr csapat gyakorlatozott Gyulán. Az állandó bizottmány szeptember 14-i határozatával két nap múlva útba indította őket Aradra. A pénzhiány miatt azonban nem tudták megfelelő ruházattal ellátni az önkéntes nemzetőrök csapatát, amelynek a létszáma végül az előzetesen meghatározott ezer fő helyett csak 387 lett. Még ekkora létszámú csapat táborban tartása is óriási anyagi erőfeszítést kívánt a megyétől, mert a lakosságot kellett szinte a zaklatások mértékéig adóterhekkel sújtani. A Békés megyei önkéntes nemzetőrök csapatát végül miniszteri rendeletre az 59. honvédszászlóalj kötelékébe osztották be. Hadi működésük színtere az aradi és az Arad környéki hadművelési terület volt.

Az önkéntes nemzetőrök igénybevétele mellett az aradi mellékhadszintér időről időre igényelte az összeírt nemzetőrök egy részének mozgósítását is. 1848. október és 1849. június 1. között a császárhoz hű maradt aradi várparancsnok és a várórség ellátásának biztosítására rendszeresen jelentős ellenséges erők közelítették meg a várat, és gondoskodtak a hadiszállítmányok célba juttatásáról. Így Arad erre az időre az ellenforradalmi katonai támadás egyik bázisa lehetett volna. Az ellenséges csapatok Arad környéki akciói azt a veszélyt is jelentették, hogy a környező megyék, így Békés is, hadszíntérré válhat. Boczkó Dániel kormánybiztos ezért a Békés megyei nemzetőrség mozgósításával akarta megakadályozni a várhoz dél felől előrenyomuló szerb csapatok támadását. A mozgósítás a megye községeinek ellenállása miatt meghiúsult, ezért október 14-én általános népfelkelést hirdetett. Október 19-én 8-9000 népfelkelő indult el Békés megyéből a szomszédos Aradra. Október 21-én egy részük már át is esett a tűzkeresztségen, az angyalkúti csatában. Hősies ellenállásuk ellenére a gyávaság bélyegét sütötte rájuk a korabeli sajtó, mert megfelelő fegyverek és élelmezés híján az ő követelésükre kellett visszavonulnia az egész seregnek Lippára.

A katonai szempontból komoly harcértéket nem képviselő népfelkelők helyett Boczkó kormánybiztos november 22-én három század Békés megyei nemzetőrt rendelt Aradra. A megyei nemzetőrök részt vettek az Arad felszabadítását célzó december 4-i sikertelen ostromban is, ahol ugyancsak kitüntették magukat bátorságukkal.

2. Mozgó csapat szervezése

Az Arad környéki hadszíntéren alkalmazták a megyei szabad, mozgó vagy más néven guerilla csapatokat is. Szervezésük 1849. január elejéig nem járt sikerrel, ezért a megyei állandó választmány a január 8-i ülésén a községekre a népesség arányában vetette ki az 1000 főből álló gyalogos és 200 lovasból álló megyei mozgó csapat kiállítását. Január utolsó napjaiban már Glogovácott táboroztak. Február 9-én részt vettek a szerbekkel Arad város utcáin vívott öldöklő

harcokban, amelyek eredményeként az ellenséget a Maroson túlra szorították.

Négy hónapos szolgálat után május 22-én indultak haza, miután a tisztikarnak nem sikerült elérnie, hogy a legénység átlépve a honvédség kötelékébe, ott harcoljon tovább.

3. A honvédtoborzások

A nemzetőrség, a szabadcsapatok kiállítása mellett a szabadságharc új reguláris hadseregébe, a honvédségbe, három ízben kellett katonákat adnia megyénknek. Az első honvédtoborzás még 1848 májusában kezdődött, az akkor még önkéntes honvédsereg néven szereplő alakulatokba. Békés megyéből 235 fő rukkolt be ekkor, a 3. honvédzászlóaljba nyervén beosztást.

A második honvédtoborzás az országgyűlésnek „A magyar hadseregről” hozott törvénye alapján indult meg, amely kimondja, hogy az ország fegyveres erőinek létszámát 200 ezer főre emelheti a minisztérium. Békés megyére a kiállítandó honvédlétszámból 2550 újonc esett. Az egyes helységek lakosainak száma alapján megkapták a rájuk eső létszámot, és azt kellett kiállítaniok (127 főre esett 2 újonc). A megye magára vállalta az újoncok felruházását is, amit a lakosokra kivetett adókból akart finanszírozni. Az október első napjaiban megindult toborzás most sem mindenütt talált kedvező fogadtatásra. Endrődön a népgyűlésre összehívott kevés számú lakosság morogva oszlott szét, nem lelkesedett a toborzásért. Németgyula polgárai „csak a Császár kívánságára készek fegyvert fogni, de a magyar minisztérium rendeletére semmi esetre” - írta a városi tanács az állandó bizottnánynak. A megyei másodalispán személyesen járt el a városban a toborzás megkezdését megoldandó. „Mezőberényben nemhogy rokonszenv mutatkozna a katona kiállításra, de az elkülönözött legelők s egyéb földek visszaadásától feltételezik.” - jelentette a csabai járás esküdtje.

A szervezési nehézségek ellenére október 30-ig már 1911 újoncot elszállítottak Hódmezővásárhelyre a 30. honvédzászlóaljhoz. A toborzástól elzárkózó települések végül mégis megindították a verbuválást. Az más kérdés, hogy fegyver hiányában állomáshelyükön vesztegeltek a már besorozott újoncok. A megyei vezetők az udvar aknamunkájában látták a honvédtoborzással való szembenállás okát. A teljes előírt létszám kiállításáról nincsenek adataink, 1849. április 24-én még 27 fővel volt hátralékban a megye.

A harmadik honvédtoborzás, amely újabb 50 ezer újonc kiállítását tűzte ki célul, május 10-én kezdődött megyénkben. Most csak 687 főt kellett elosztani a községek között. A megyei besorozó bizottnmány elnökének megmaradt jelentései szerint itt is voltak zökkenők, de 1849. június 30-ig sikerült 61 fő híján a teljes létszámot Hódmezővásárhelyre szállítani.

Oláh György, a forradalom és szabadságharc múlt századi monográfusa szerint 3326 Békés megyei honvéd vett részt a szabadságharcban. Önálló nagyobb egységet nem alkottak megyénk honvédei, a szabadságharc szinte valamennyi tábournoka parancsnoksága alatt szolgáltak.

A toborzók felhívására önként beállott, „bekezelt” ifjak száma a legtöbb esetben nem fedezte a kiállítandó létszámot. Ilyenkor a megyei vezetők a községekre a lakosság szám arányában voltak kénytelenek kivetni a szükséges újonclétszámot. A helységek önkéntes jelentkezők híján a szolgálatra alkalmas fiatalok közül sorsolással jelölték ki a beállni kötelezettet. Arra is volt mód, hogy a sorshúzás alá esett ifjú maga helyett, megfelelő anyagi ellenszolgáltatás fejében helyettést állítson. Egyes esetekben közpénzen más helységekből való fiatalokat fogadtak fel honvédnek, aki a felfogadó helység létszámába számított bele. Volt ahol elbujdostak a legények a toborzás elől (Öcsöd). Az egyes helységek különböző módon igyekeztek elősegíteni a toborzás sikerét. A hivatalosnál magasabb összegű foglalópénzt ajánlottak fel, volt ahol ingyen házhelyet ígértek a honvédnek beállónak.

4. Népfelkelések a szabadságharc utolsó heteiben

A szabadságharc utolsó heteiben négy alkalommal került sor népfelkelés meghirdetésére megyénkben, a cári, majd az osztrák csapatok előrenyomulása miatt Füzesgyarmatra, illetve Szarvasra. Mivel a tömeges népfelkelések a mezőgazdasági munkáktól vonták el a munkaerőt, a népfelkelők hadrafoghatósága is korlátozott volt, az orosz támadástól veszélyeztetett területek népfelkelési főparancsnoka 1200 gyalog és 200 lovasból álló mozgó népfelkelő csapat megalakítását rendelte el augusztus 1-jére. Alig egy hetes szeghalmi táborozás után azonban a

gyalogosokat véglegesen, a lovasokat pedig ideiglenesen hazaküldték a táborból.

A hadi helyzet változásai miatt a veszélyeztetett megyeszékhely is költözni kényszerült. Augusztus 10-én a cári csapatok közeledése miatt a megye védelmét szervezni hivatott védbizottmány Mezőberénybe tette át a megye irányítási központját, majd augusztus 13-án, a világi fegyverletétel napján már Gyomán volt Békés megye ideiglenes székhelye. Itt tartotta utolsó ülését a megyei védbizottmány, a testület működését ezzel megszüntetve, a még hivatalban levő megyei tisztikarra ruházta át a hatalmat.

Gyulának jutott az a szomorú szerep, hogy befogadja az augusztus 23-án a városban lezajlott tiszti fegyverletétel résztvevőit, a mártírsorsot vállaló tábornokokat és az őket lefegyverző ellenséget.

5. Önkéntes adományok a haza javára, hadsereg-élelmezés, katonai szállítások, hadikórházak, menekültek, hadifoglyok beszállásolása

1848 májusában a haza megsegítésére belügyminiszteri utasításra pénzt, fegyvert, arany, ezüst, gabona, posztó adományokat gyűjtöttek az emberektől. A Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetése alkalmából a sérült és a nyomorékká vált honvédek javára folyt pénzadományok gyűjtése. Békés megyében 4002 forint 16^{16/40} krajcár gyűlt össze e nemes célra.

1849-ben, a tavaszi hadjárat és a nyári hadműveletek miatt a Tisza-vidéken táborozó nagyszámú katonaság ellátása a megye csaknem teljes gabona- és takarmánykészletét felemésztette. A parancsnokok a szállítandó kenyér- és takarmányadagokat adták meg a hatóságoknak, és a szállításra kötelezett helységnek kellett a kenyeret megsütni és a táborba szállítani a takarmánnyal együtt.

A megyében több helyütt kisebb-nagyobb katonai alakulatok állomásoztak, amelyek ellátása is a befogadó megyére hárult. Az élelmiszerekért ugyan meghatározott összegű térítést kaptak a beszállítók, de az mindig alatta volt a szabadpiaci áraknak, így a lakosság ezt veszteséggel volt kénytelen elviselni.

Az élelmiszerek szállításán kívül a hadiszerek célba juttatása is a lakosság igaerejét igényelte. A katonai parancsnokok nemegyszer több napra, önkényesen visszatartották a hosszú útra fel nem készült szekereket, súlyos kárt okozva ezzel a tulajdonosoknak, de a hadseregnek is, mert később egyre kevesebben vállalkoztak igaerejük közcélra való felhasználására.

Gyulán, Békésen az iskolákban hadikórházak működtek, amelyek berendezéssel, ágyneművel, fűtőanyaggal, kötszerrel való ellátása a városok lakosságára hárult. (1849 februárjában Magyargyulán a Damjanich kórházban 224 beteget helyeztek el!)

A katonaság elszállásolása mellett nagyszámú délvidéki menekült, majd horvát hadifogoly került a megyébe. Debeliácsa községből ezer fő befogadását vállalta a megye 1848 szeptemberében.

1849 februárjában pedig közel 2000 főnyi szerb és horvát hadifoglyot helyeztek el a megyében, az egyes helységek között szétosztva a fenti létszámot. Élelmezésükről, ellátásukról a lakosoknak kellett gondoskodni, igaz némi térítés ellenében. A hadifoglyok létszáma a hadi helyzet rosszabbodásával egyre gyarapodott. A megyei főorvos 1849 májusában végigjárta az érdekelt községeket, és elszomorító állapotban találta a megyébe telepített 2342 hadifoglyot. A különféle járványos betegségek, az alultápláltság, az elképesztően rossz elhelyezési körülmények miatt körútja időpontjáig 811-en haltak meg, nevüket a korabeli egyházi anyakönyvek őrizték meg. A szabadságharc utolsó napjaiból származó adat szerint már 3 ezer hadifogoly zsúfolódott össze a megye helységeiben, hiszen a hadi helyzet romlásával mind kisebb területre zsugorodott össze a kormány ellenőrzése alatt álló országrész.

Megyénk népe ugyanúgy, mint az egész ország, sokat várt a márciusi forradalomtól és az új törvények életbeléptetésétől. Az ezt követő hetek lelkesedése azonban hamar lelohadt, és az új törvények kihirdetése, valós tartalmuk megismerése után a követelések kerültek előtérbe, amelyek teljesítéséért minden fórumot megjártak a községek, városok küldöttségei. Ha a szép szó, a kérelmezés nem segített, az erőszak eszközéhez folyamodtak. 1848 nyarától, de különösen őszétől

minden egyéni és kollektív sérelmet háttérbe szorított a szabadságharc, amely a legdrágábbat, az életét követelhetette mindazoktól, akik a csatamezőre kiállottak. A hátszág is meghozta a hadiesemények követelte áldozatot, és reménykedett.

A márciusi forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára emlékezve, talán több szót ejtettünk a problémákról, mint ezt korábban tették. Nem azért tettük ezt, hogy deheroizáljuk a múltat? Csupán ezzel is szeretnénk rámutatni arra, hogy a történelem, még egy megye egy rövid korszakának a története is bonyolult folyamat, amelyben különböző érdekek ütköznek össze. Nem állandóan hőmpölygő diadalmenet, amelynek népe egy emberként, fenntartások nélkül állott a hadizászlók alá - ahogyan ezt korábbi történetírásunk bemutatni igyekezett. (Az, hogy a nemzetőrség és a honvédtoborzás ügyei mennyire ellentmondanak ennek, talán sikerült néhány példával illusztrálni.)

Irodalom

- Beér János - Csizmadia Andor (1954): Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Bp.
- Csizmadia Andor (1965): A békési követválasztás jegyzőkönyve. 1848. In: Körös Népe V. Bcs. 153-158.
- Czeglédi Imre (1986): Békés megyei utak. Bcs.
- Dénes György (1955): Orosháza 1848-49-ben a forradalom és szabadságharc idején. In: Emlékkönyv hazánk felszabadulásának és az orosházi Szántó Kovács Múzeum fennállásának 10 éves évfordulójára. Összeáll.: Nagy Gyula, Orosháza, 47-143.
- Durkó Antal (1939): Békés nagyközség története (Történeti és kulturális monográfia). Békés
- Ember Győző (1951): Iratok az 1848-i magyarországi parasztmozgalmak történetéhez. Bp.
- Járolai József (s. r. a.) (1995): Dokumentumok az 1848-49-i forradalom és szabadságharc Békés megyei történetéhez. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 16. Sorozatszerk.: Erdmann Gyula, Gyula.
- Katona Tamás (s. a. r.) (1979): Aradi vértanúk I-II. Bp.
- Kóhn Dávid (1929): Az 1848-49-i honvédtisztek fegyverletétele Gyulán. In: Gyulai Kis Kalendárium 1930. Gyula.
- Neumann Jenő (1922): Szarvas nagyközség története. Szarvas.
- Oláh György (1889): Békés vármegye 1848-1849. I. Gyula. (Oláh I.)
- Oláh György (1892): Békés vármegye 1848-1849. II. Gyula. (Oláh II.)
- Scherer Ferenc (1938): Gyula város története. I-II. Gyula. (Scherer I., II.)

Magyar Barna

Koppány, Arany, Internet és matematika

1.

Koppány levele Kossuthoz

Kelt: 1848 márciusában

nyolcszázötvenegy éve engem legyőzött Vajk
segítették a sehonnai lények
csak hulltunk... haltunk halomra
mi igaz magyar vérek

ma még ellenzéki ki nemzeti
de ismét magyarok a lángolások
ha felhergeled a lényeket
forradalommá válhat látomásod

felmegy Pest-Budára s ki az utcára a nép
Petőfi elkiáltja a Nemzeti dal-t
aztán jön Jellasics jön Windischgrätz
de igazságot szolgáltat a kard

amikor elfoglalod majd Temesközt Bácskát
már azt hiszed majdnem győztél
ám most nem Bajorországból
az orosz cártól jön az ellensegítség

végül mégse csüggedj ha igazi honvéded
már egy sem lesz élő csak halott
hisz gigantikus tetteket őrzik nemzedet
s forradalmatok fáklyaként ragyog

2.

Arany János anziksa Debrecenből

Kelt: 1849. április 14-én

Kossuth vénájából csordul az új eszme
Debrecen alatt
a Nagytemplomban a képviselőház
hatalmas nemzet-zuhatag

már nem várunk már nincs alku
a harci szellem szívünkben megszilárdul
hisszük hazánk pár kardcsapással
a Habsburg-Lotharingiai ház kezéből kihull

az ország még darabokban de reményeinket
már állványozzák a tavaszi győzelmek s az ácsok
Kossuth arra számít a nagyhatalmak
elismerik majd a független Magyarországot

kardot puskát forgat a nép
fegyverekkel dől el a magyarság mai léte
csaták-csipkéi mögött megannyi halott
fogy a regiment újabb és újabb Toldi kéne

Három hang a forradalomról

1.

Töredék Arany János naplójából

'Negyvennyolc egyik reggelén
a forradalom
kopogtatás nélkül berontott szobámba.
Majd 'negyvenkilenc őszén
hordágyon vitték el legszebb álmaimat.

2.

Vajda János virrasztása a forradalom felett

A sötétség lábainál magányosan állva,
bámulok a végtelenbe,
ott ahol a part szakad...
Gyémántsugár karcolt lelkembe mély,
s kitörölhetetlen barázdákat.

3.

Kossuth Lajos levele az emigrációból

Életformám lett az emigráció.
Itt vagyok itthon,
vagy ott vagyok otthon...
E kettősségben élve,
néha belémnyilall a kétség,
marad-e lelkierőm tiszta szívvel
végigmenni az úton, melyet a sors,
vagyis önmagam jelöltem ki.
Ilyenkor eszembe jut egy idézet:
„A haláltól félsz inkább, az elmúlástól,
vagy attól, hogy valamit itt hagysz?”

Nagy Mihály Tibor

Petőfi teste: hallgatásunk

Kiásom a ráakódottból,
a sárból, a porból a Költészetet.
Barguzintól a segesvári tájig
szóródtak széjjel csontjai.
Megtisztítom a kín olda-
tával az érzéseinket.

Leválasztom a gondolatot az
ilyen-olyan szótörmelékről,
feltűnnek régi szándékaink
kiégetett, formás cserepei.
Föltárom az akaratot, mely
dolgaink mélyén rejlik.

Romok alatt a félelem szövete,
hajdanvolt bánataink bújnak,
megújítom és fölfrissítem külö-
nös, homályos színeik.
Kibontom a hamu alól a szerelem,
s a harag tűzhelyeit.

Megkeresem Petőfi testét:
'mélységes hallgatásunk -
hogyan az elveszett és az eljövendő
ne legyen reménység nélkül való...
Hogyan az elveszett és az eljövendő
ne legyen reménység nélkül való!

Erdész Ádám

Választás 1848-ban

Az első népképviselői választás Gyulán

Az 1848 tavaszán szentesített törvények gyökeresen megváltoztatták Magyarországon a politikai képviselői rendszert. Korábban, a társadalom rendi tagolódását követő választási rendszerben a főnemesség rendi státusából eredően személy szerint, a köznemesség pedig követői útján vett részt a törvényhozásban. A nemességen kívül csupán a szabad királyi városok polgárai képviselthették magukat az országgyűlésen, ám a szabad királyi városoknak összesen egy szavazatuk volt. A márciusi forradalom után elfogadott s a több mint két évtizeden át folyó reformküzdelmeket betetőző áprilisi törvények megteremtették a népképviselői rendszert: társadalmi állásától, foglalkozásától, lakhelyétől függetlenül választójogot kapott minden olyan magyar állampolgár, aki megfelelt a törvény által előírt vagyoni, illetve műveltségi cenzusnak.

A forradalmi változások közepette érvénybe lépő új választójogi törvény számos területen új helyzetet teremtett: viszonylag széles, korábban politikai jogokkal nem rendelkező rétegek lettek választók. Az újonnan választójogot kapott rétegek elsöprő többségének - szűkebb közösségük ügyein túl - nem volt politikai gyakorlata. A kortársak közül senki sem tudhatta pontosan, hogy közvetlenül a változások utáni első választáson a jogkiterjesztés nyertesei közül mennyien fognak élni választójogukkal. Nyitott kérdés volt az is, hogy az új választókat hogyan lehet megszólítani, vajon a hagyományos politikai elit számára fontos kérdésekre reagálnak-e, avagy saját problémáikat állítják a politikai diskurzus középpontjába. A kor politikusainak mérlegelni kellett azt is, hogy vajon a vármegyei közéletben használt nyelven szólhatnak-e a volt jobbágyokhoz. Sőt kérdés volt az is, hogy a frissen választójoghoz jutottak felsorakoznak-e a népképviselési rendszert megteremtő politikai elit mögé, vagy esetleg saját soraikból küldenek szereplőket a politika színpadára.

Az első népképviselési választás konkrét lefolyásának vizsgálata nagyon érdekes és hatását tekintve igen hosszú időre kiható történelmi eseménysor bemutatására ad lehetőséget. A vizsgálat tárgyául Békés megye székhelyét, Gyulát választottam: az 1848. évi V. tc. a várost önálló választóközzé nyilvánította, a település társadalmá pedig kellően rétegzett volt ahhoz, hogy az 1848-as választáson országsszerte megjelenő fontos jelenségeket és tipikus konfliktusokat megragadhassuk. A város társadalmában jelentős helyet foglalt el a vármegyét irányító politikai elit, számottevő szerepet vitt a népes honorácior és iparos réteg, amelynek képviselői az akkor még két részből álló város - Magyargyula, Németgyula - vezetésében bizonyos politikai gyakorlatot is szereztek. Mellettük a megyeszékhelyen nagy számban éltek volt jobbágyok, akik számára a forradalmi változások elsősorban a jobbágyi szolgáltatások megszűnésében öltöttek testet. Gyula tehát ideális terepet jelent az 1848-as választások során megjelenő politikai stratégiák, jellegzetes konfliktusok, a politikai szerveződések bemutatására.

Az 1848. évi IV. törvénycikk úgy rendelkezett, hogy az uralkodó köteles az országgyűlés ülését minden évben - lehetőleg a téli hónapokban - összehívni Pestre. Egy-egy országgyűlési ciklus három évig tartott, azaz három évre szólt a képviselők mandátuma is. Az 1848. évi V. törvénycikk szabályozta a választójoggal, a választások lefolyásával kapcsolatos kérdéseket. A márciusi forradalom után született törvény meghagyta mindazok választójogát, akik korábban, a rendi országgyűlések idején szavazati joggal bírtak. Vagyis minden nemes választó maradt, függetlenül attól, hogy a vagyoni és műveltségi cenzusnak megfelelt-e. Ugyancsak a vagyoni és műveltségi korlátoktól függetlenül megtartották választójogukat azok a városi polgárok, akik már 1848 előtt is választók voltak. Az új törvény választójogot adott mindazon a magyarhonos, bevett vallásokhoz tartozó, atyai, gyámi, gazdai hatalom vagy fenyték - büntetés - alatt nem álló, 20. évüket betöltött férfiaknak, akik a városban, illetve a községekben 300 ezüsterintnyi ingatlannal vagy $\frac{1}{3}$ jobbágytelekkel - kb. 8 hold - bírtak. A letelepedett iparosok és kereskedők közül azok lettek választók, akiknek saját műhelye, üzlete volt, s legalább egy segéddel dolgoztak. Felvételhetette magát a választók listájára az is, aki legalább 100 ezüsterint biztos jövedelemmel rendelkezett. Végezetül a törvény kiterjesztette a választójogot a honoráciorokra vagyoni helyzetüktől függetlenül. Ez a műveltségi cenzus a községi jegyzők, a segédlelkészek, a tanítók rétegénél húzta meg a határt, így ez a különösen a községekben befolyásos réteg szavazhatott. - Választhatónak számított minden 24. életévét betöltött választójoggal bíró polgár, amennyiben tudott magyarul. A passzív választójognál alkalmazott megszorításnak elsősorban a nemzetiségi területeken volt jelentősége.

Az 1848-as választási rendszert részletesen vizsgáló Csizmadia Andor szerint a vázlatosan ismertetett törvény értelmében az ország lakosságának mintegy 7-9 %-a rendelkezett választójoggal. A korabeli európai viszonyok között ez magas aránynak számított. Még a választók körének kiterjesztését erősen szorgalmazó, radikális szellemiségű Márczius Tizenötödike is elismerően kommentálta az eredményt: „A törvény szabadelvűségénél fogva minden más európai országbeli törvényeket jóval meghalad.” A márciusi fiatalok lapjának szerkesztői az európai összehasonlítások után valóban elégedettek lehettek; az 1830 és 1848 között elfogadott angol, francia, de még a választójogot leginkább kiterjesztő belga törvények és rendelkezések is szigorúbb

feltételekkel szabták meg a választók körét.

A konkrét választási mozgolódás Gyulán májusban indult meg. A megyeszékhelyet az 1848. évi V. tc. a rendezett tanácsú városok közé sorolta, így a város megkapta azt a jogot, hogy önállóan képviselőt küldjön az országgyűlésre, s a választást a vármegyétől függetlenül bonyolíthatta le. Első lépésként megalakult a középponti választmány, a választás menetét koordináló szervezet. Tagjai között magától értetődően helyet kaptak a város német és román polgárai is. A középponti választmány első feladata a törvény szerint szavazati joggal rendelkezők összeírása volt. A választmány köteles volt nyilvános helyen kitűzött hirdetésekkel, templomi szószékről való kihirdetéssel minél szélesebb körben ismertté tenni az összeírás tényét és határnapjait. A bizottság tagjai városi lajstromok, rovatos összeírások, valamint a jelentkezők által bemutatott dokumentumok alapján bírálták el, hogy a jelentkezők megfelelnek-e a törvényben megszabott feltételeknek.

Az összeíró bizottság június 23-ára végzett a szavazati joggal rendelkezők listájának elkészítésével: 521 személyt írtak össze, ám az utolsó utáni pillanatban - részben a kiélesedett korteskedés hatására - még 274-en jelentkeztek. Az utólag jelentkezettek többsége földműves volt, ez egyben jelzi azt is, hogy a frissen szavazati jogot kaptak elég nehezen ismerték ki magukat az új törvények paragrafusai között. Sőt maga az összeírás a kezdet kezdetén némi bizalmatlanságot is kiváltott az új választók között, hiszen az összeíráshoz a korábbi időkből az adókirovás és a katonáskodás emléke kapcsolódott. Mivel az előírásoknak a később jelentkezők is megfeleltek, őket is felvették a választók listájára. Kihagyásuk egyébként rendkívül nagy, városon belüli feszültséget váltott volna ki. A lajstrom kiegészítése után összesen 795-en várhatták a voksolás június 26-ára kitűzött napját. Egy bizonyos, a törvény által meghatározott időhatáron belül minden választókerület tetszés szerinti napra tette a szavazás időpontját.

Először a megye politikai elitje állított képviselőjelöltet. A helyi és országos politikában résztvevő nemességnek, a vármegyei tisztviselőknél 1842 óta volt saját, jól működő politikai-kulturális szervezete, a kaszinó. A gyulai kaszinó páratlanul fontos intézmény volt, a kortársak szerint vezető személyiségei a város és a vármegye társadalmi, politikai életének irányítói, sőt urai voltak. A kaszinó tagjai nemcsak a közjog elveit és a közigazgatás gyakorlatát ismerték jól, de alkalmuk volt elsajátítani a politika technikáit is. A harmincas évektől fogva minden követválasztáson és minden megyei tisztújításon sorompóba álltak, s gyakorta győzelemre vitték a reformellenzék zászlaját. Ez a kör volt a nemzeti és liberális eszmék helyi kisugárzási pontja, szellemiségét olyan személyiségek határozták meg, mint Wenckheim Béla, Szombathelyi Antal, Tomcsányi József.

A forradalom napjaiban a kaszinó ifjúsága - Gyulai Kör néven váltak ismertté - vette át a városban a kezdeményező szerepet: lelkesítettek, igyekeztek az áprilisi törvények tartalmát minél szélesebb körben megismertetni, részt vettek a nemzetőrség szervezésében, s nem utolsósorban ők követelték lehangosabban a választójog minél szélesebb kiterjesztését. A forradalmat követő hónapokban a kaszinó bizonyos politikai és igazgatási szerepet is magához ragadott. A kör nagy tanácskozásain - melynek résztvevői a kezdet kezdetén az egész megyéből verbuválódtak - elfogadott határozatokat a megye ideiglenes bizottmánya elé terjesztették, s a bizottmány módosításokkal ugyan, továbbította is ezeket a határozatokat.

A kaszinó jelöltje Stummer Lajos lett. (Stummer Lajos a későbbiekben felvette a családja előnevéből képzett Terényi nevet. Mivel a későbbiekben e néven vált ismertté, s a történeti munkák többsége is így említi, a továbbiakban a Terényi nevet fogom használni.) A Felvidékről származó, s családja fiú örökös nélkül maradó Békés megyei ágának hívására Gyulára telepedett ifjú ügyvéd 20 éves korától részt vett a megyei közéletben. A reformellenzék vezetői nagyra becsülték felkészültségét, irányítói készségét és bátorságát. A márciusi napokban még inkább előtérbe került: az első itteni népgyűlésen - ami a pesti március 15-ének felelt meg - több mint ezren éljeneztek beszédét. Hamarosan nemzetőr kapitány lett, s a városban és a vármegyében szinte nem volt olyan fórum és szervezet, amelynek tevékenységéből kimaradt volna. Wenckheim Béla és köre korábban is nagy reménységnek tekintette, s most eljött az idő! Az fel sem tűnt senkinek - azóta sem -, hogy Terényi Lajos a törvény betűje szerint nem volt választható, ugyanis 1848 júniusában épp hogy betöltötte 23. évét. De ki böngészte azokban a napokban az anyakönyvi kivonatokat, másrészt

Terényinek már „múltja” volt. 18 éves korában szerezte meg az ügyvédi oklevelet, 1844-től praktizált Gyulán, és ekkor már mögötte volt egy, a reformellenzék oldalán végigküzdött vármegyei tisztújítás. (Terényi Lajos egyik testvére a család másik ágának előnevét felvevő Ipolyi Arnold volt.)

A fiatal Terényi a radikális reformerek közé tartozott: megnyilatkozásai során határozottan követelte a törvény előtti tökéletes egyenlőséget, a kiváltságok, a rendi előjogok eltörlését a felső tábla megszüntetésével - vagy demokratikus átalakításával - bezárólag. Ugyanakkor ő volt az, aki március 22-én, a nagy gyulai népgyűlésen a jelenlevőket másodszer is megeskette a rend fenntartására. A fiatal politikus a határozott, cselekvőkész embereknek hirtelen kiugrást kínáló forradalmi időkben rendkívül gyorsan emelkedett: 1849. január elején főszolgabíróvá, majd hamarosan - 24 éves korában - a megye másodalispánjává választották. 1861-ben az országgyűlésen a határozati párt tagjaként, a vezető politikusok figyelmét is magára irányította. Kortársai szerint országos hírnév politikussá emelkedését 1863-ban bekövetkezett korai halála akadályozta meg.

Terényi Lajost 1848 áprilisában még majdnem bizonyosan szavazás nélkül, közakarattal megválasztották volna. A közakarat mint választójogi kategória annyit jelentett, hogy a szavazás napján összegyűlt választók között nem akad tíz személy, aki ellenjelöltet kíván állítani vagy mindenképpen voksolni óhajt. Ilyenkor a szavazás elmaradt, s az egyetlen jelöltet megválasztottnak hirdették ki. Azonban ahogy közeledett a júniusi választás, úgy apadt a korábbi lelkesedés.

A választási előkészületek idejére, azaz májusra, Gyula város társadalma már erősen megosztottá vált, több törésvonal is kirajzolódott. A legsúlyosabb konfliktus a földesúri szolgáltatások körül robbant ki. Az áprilisi törvények az úrbéri terheket eltörlték, ám az ún. kisebb királyi haszonvételekről - bormérési, vágási és húskimérési, helypénzszedési, malomjog stb. - nem rendelkeztek a kibocsátott törvények. Természetesen a város polgárai eltörlőnek tekintették ezeket a monopóliumokat és korlátokat, az uradalom viszont - tekintettel arra, hogy nagy jövedelemről volt szó - annál makacsabban ragaszkodott hozzájuk. Lássunk egy konkrét példát: korábban Szent György nap után, vagyis április 24-ét követően a város, illetve a polgárok hivatalosan nem árulhattak bort. A bormérés joga az uradalmat illette, az uradalom azután bérbe adta ezt a jogot. 1848-ban a polgárok még májusban sem „húzták be cégéreiket”, hanem nyíltan árulták a bort, *horribile dictu*, a későbbiekben a választásban is szerepet játszó Kulcs és Szarvas kocsmákban a város borát mérték. E kérdésekben állást foglalt a vármegye - az uradalom javára -, kérdéseket intéztek a kormányhoz, önkényes magyarázatok születtek, de mint az idézett példa mutatja, az állásfoglalásokat többnyire nem sikerült a gyakorlatba átültetni. Még nagyobb konfliktust váltott ki az a kérdés, hogy a szőlők után a volt jobbágyok a továbbiakban tartoznak-e dézsmát fizetni az uradalomnak. Egész Békés megyében forrongás okává vált a legelőhasználat is. A történeti irodalom bőségesen tárgyalja ezeket a kérdéseket, számunkra a lényeg, hogy a választás idejére olyan, a város társadalmának nagyobb részét érintő konfliktusok támadtak, amelyek automatikusan átcsúsztak a politika síkjára.

Más típusú, városon belüli ellentétek is jelentkeztek. Májusban indult el Magyar- és Németgyula egyesítése és rendezett tanácsú várossá alakulása. A két város érdekei is sok ponton ütköztek, s az egyesítés folyamatát személyi ellentétek is erősen zavarták. Ám e konfliktusok mögött egy még erősebb törésvonal húzódott meg: a nemesek és honoráciorok azért is akarták Gyulát rendezett tanácsú várossá alakítani, mert a differenciáltabb és magasabb szintű közigazgatási státus révén a maguk számára biztosították volna a város vezetését. A volt jobbágyok többsége viszont nem óhajtott lemondani a korábbi jogállás biztosította befolyásáról, nem is beszélve arról, hogy a rendezett tanács fenntartása magasabb költségekkel járt. (Az utóbbi ellentét a század végéig parázslott, s időnként magas lánggal fellobbant.) Mindenesetre ez a konfliktus ugyanazon a törésvonalon osztotta meg a város szavazópolgárait, mint a kisebb királyi haszonvételek, a szőlő és a legelő ügye.

A kölcsönös bizalmatlanság nőttön-nőtt. A politikában jártas rétegek az alkotmányos jogokat, a tulajdon biztonságát és a nemzeti érdekeket féltették „az alkotmány sáncaiba frissen beemelték” türelmetlenségétől. A másik oldalon úgy érezték, a szabadság nem párosult a remélt tulajdonsági változásokkal. A helyzetet jól jellemzi a Pesti Hírlap júniusban kelt gyulai tudósítása: „Általában véve... megyénkben nem a legjobb szellem uralkodik. Hazafiságról nincs mindenütt tiszta fogalom.

Gyula különösen az, hol a bormérés s a földosztás folytonos ingerültségben tartja a kedélyeket, s naponként jobban nyilvánítja az ún. úri osztály iránti ellenszenvét. Sőt a beszédek után indulva, mondhatni gyűlöletet is, ennek tulajdonítható, hogy mindenben hátra vagyunk, mert nincs semmi, legyen az a legszentebb, mi ha úrtól jön, nem gyanúsíthatnák, mi elébe akadályok nem gördíttetnének." - A tudósítás szerzője egy fiatal tisztviselő, a Gyulai Kör lelkes tagja, Foltényi Ignác volt.

Ebben a szituációban, amelynek meghatározó eleme a bizonytalanság volt, döntő kérdéssé vált, hogy ki tud az új választókhoz szólni. Mint a Pesti Hírlapban megjelent híradásból látszik, a városi és megyei politikai elit nem nagyon tudott hatni a volt jobbágyokra. A források tanúsága szerint nem is szorgalmazták különösebben jelöltjük népszerűsítését, s nem működtek még azok a szervezetek és fórumok, amelyek a politikai vezető réteg hangját elvitték volna frissen választójogot nyert polgártársaikhoz. Eleve kérdés, hol szerezték információikat az iparosok és a földművesek. A kortársak egybehangzó állítása szerint a kocsmákban. A Németvárosban a Nap kocsmában, a Magyarvárosban a Szarvas kocsmában alakult ki szabályszerű politikai fórum. Ezekben a hetekben itt lehetett hírekhez jutni, itt olvasták fennhangon Tánicsics radikális lapját, a Munkások Újságát, és a gyulai származású Pálffy Albert által szerkesztett Márczius Tizenötödikét. A forradalom és szabadságharc Békés megyei eseményeinek kitűnő monográfusa, a kortársi visszaemlékezésekre erőteljesen támaszkodó Oláh György kiemelte Tánicsics hatását. „Tánicsicsnak műveiből itt-ott a nép féltékenyen őriz papírszeleteket, melyeken a nép jogait, nemzetőrséget, legelő ügyet érintő sorok ugyancsak el vannak a sok kézen forgás által koptatva, s nyomait viselik az olvasásnak. Ezen sorokból merítette a nép azon ösmereteket, melyekre szabadságának fenntartására oly nagy szüksége volt" -írta a szerző némi malíciával 1889-ben. Más helyen azt is megemlíttette, hogy a Szarvas kocsmáiban egy időben a város ügyeinek intézésében épp olyan kitüntetett szerephez jutott, mint a Gyulai Kör a vármegye sorsának alakításában.

Természetesen e fórumokon is megjelentek meghatározó személyek. A források és az irodalom tanúsága szerint egy ügyvéd és egy ugyancsak jogvégzett volt városi tisztviselő volt a hangadó. A már idézett Oláh György egyiküket, Szűcs Jánost képzett ügyvédnek minősítette. A másik befolyásos személy, Huszka Mihály pedig jó szónok volt, őt a nép „kis Kossuth"-nak hívta. Figyelemre méltó, hogy ebben az időben mindkettejüket súlyos presztízsveszteség érte. A két város egyesítésekor Szűcs Jánost városi ügyésszé választották, ám erre az ugyancsak frissen megválasztott polgármester azonnal visszalépett, mondván „megjegyzett emberekkel" nem hajlandó együttműködni. Szűcs ellen ugyanis több, rá nem bizonyított feljelentés érkezett a vármegyéhez. Huszkat kevéssel korábban szabálytalanságok és a város tüzikasszáját érintő tartozások miatt mondatták le magyargyulai jegyzői állásáról. Érezhetően mindketten megtépázott tekintélyük helyreállításáért is küzdöttek, amikor a „nép élére" álltak.

A választást követően Szűcs és Huszka követutasítást állított össze a város képviselőjének. A 15 pontos utasításból kikövetkeztethető, hogy milyen követelésekkel tudtak híveket szerezni maguknak. Követelték - többek között - a cenzushoz nem kötött választójogot, a felső tábla eltörlését, a nemesi cím megszüntetését, okszerű népnevelési törvényeket és az ország haderejének megerősítését. A kisebb királyi haszonvételek, a szőlők, a legelők ügyében a vitás kérdések volt jobbágyok számára kedvező, azonnali és kárpótlás nélküli megoldását kívánták. Az említett kérdések mellett a korteskedés - mint azt egy lentebb idézendő választási beszámoló pontosan érzékelteti - a gyakorlatban az „urak" és a „nép" szembenállását hangsúlyozó szónoki fogásokra épült.

Annyi már június elejére eldőlt, hogy a földművesek az "urak" jelöltjére nem szavaznak, de hosszú ideig nem akadt senki, aki mögé odaállhattak volna. Nem csupán azért nem volt jelentkező, mert senki nem kívánt szembefordulni a vármegye irányítóival, hanem azért sem, mert a szoba kerülő jogvégzett személyek sem kérdőjelezték meg a kaszinó körének tekintélyét és a forradalmi átalakításban vitt szerepét.

A hangadók az utolsó pillanatban találták meg az alkalmasnak látszó jelöltet egy visszavonultan élő, idősebb ügyvéd, Bessenyei Károly személyében. A források alapján keveset tudunk róla, azt viszont pontosan tudjuk, hogy hívei milyennek látták és milyennek láttatták: „Író nem ismeri ezen

embert, mert elzárkózva élt, csaknem koldusszegénységben, de a néptömeg, mely az uraknak, vagy azoknak, kik, ha nem is telik tőlük, erőnek erejével urak akarnak lenni, teljességgel nem hisz, ezen embert, ki maga járt piacra egy garas ára gyümölcsöt és kenyeret venni, ki mindennap templomban volt látható, holott ezt az úgynevezett urak nem teszik" egész elhatározottsággal követte akarja választani - írta Táncsics lapjának álnevet használó gyulai levelezője. Az is elterjedt Bessenyeiről, hogy az uradalommal és a „vármegyei urakkal" szemben áll. Híveinek ennyi elég is volt, az adott okot némi aggodalomra e táboron belül, hogy az ügyvéd vonakodott elvállalni a jelöltséget - de támogatói ezzel nem sokat törődtek.

Volt egy harmadik jelölt is: Kenézy Lajos református segédlelkész. A fiatal segédlelkész, olvasónaplói tanúsága szerint, az imponálóan olvasott és művelt emberek közé tartozott. Hírlapi cikkek mellett egy kis verseskötetet is maga mögött tudhatott már, ám rövid pályáját mindenütt konfliktusok kísérték. Ő maga a reformátusok és a románvárosiak jelöltjének tekintette magát, valójában azonban inkább önjelölt volt. A június 26-i választáson nagyon hamar kiderült, hogy ellenfelei erősebbek, mint támogatói.

A választás ugyanis azzal indult, hogy az összegyűlt, szavazásra jogosultak közül bárki jelölhetett képviselőnek egy személyt. Ha a jelölések megtörténtek, megkezdődhetett a szavazatok leadása. Mielőtt erre az aktusra sor került volna, Kenézy ellenfelei akcióba lendültek, agitáltak ellene a várakozó szavazók között, s megpróbálták őt magát is „lebeszélni" tervéről, nem is akármilyen stílusban. „Mit gondol? Megint bolondot csinált már? Ilyen embert követnek küldeni? Szégyellje magát gyalázatos, orra tőle fokhagymás?" - dörrent rá a lelkészre a református egyház egyik világi előljárója. A megdolgozásnak mindenesetre meglett az eredménye, Kenézy Lajos - saját szavait idézve - „elkedvetlenedett", s még a hivatalos jelölés előtt visszalépett. Kenézy is a kaszinó körébe tartozott, s többen aggódtak amiatt, hogy megosztja Terényi Lajos potenciális szavazótáborát, de a durva fellépésnek sokkal inkább személyes okai voltak. Legádázabb ellenfelei azért támadtak rá, mert korábban egyházát illető kérdésekben konfliktusba keveredett a presbitérium néhány tekintélyes tagjával.

Két jelölttel folyt le a szavazás, és meglepő eredmény született. A választók 68 %-a élt szavazati jogával: Terényi Lajos 183 szavazatával szemben Bessenyei Károlyra 355-en voksoltak, azaz utóbbi fölényesen győzött. A Terényi-párt soraiban - ahol az utolsó pillanatig el nem hitték, hogy komoly ellenfelük támadhat - „nagy volt a csalódottság". Kétszeresen is méltánytalannak tekintették az eredményt: az arra rátermett jelölt veszített, egyben ezen a választáson azt a tábort buktatta meg a „néptömeg", amely mintegy tíz éve a legkövetkezetesebben küzdött a választójog kiterjesztéséért. Maga Terényi Lajos a választás előtt is amellett volt, hogy az utólag jelentkezőket is vegyék fel a választók listájára, noha sejtette, hogy azok nem az ő táborát növelik.

A korábban említett ellentéteken kívül a hagyományos megyei elit bukásának oka volt az is, hogy ez volt az első népképviselési választás, és a megyei követválasztásokon edződött Terényi-tábor nem volt még felkészülve a frissen szavazati jogot kapott „tömeg" megnyerésére, befolyásolására. A csalódottság híven tükrözi a vármegye fiatal aljegyzőjének - melleleg márciusban ő vezette a kaszinó küldöttségét, amely a választójog egyenlőségi alapon való kibővítését követelte - Pesti Hírlapban megjelent, vádaskodástól sem mentes tudósítása: „Gyuláról az értelmiség mellőzésével Bessenyei Károly, a régi világ egyik feltámadt pecsovics bajnoka küldetik az országgyűlésre."

Bessenyei nem volt „pecsovics bajnok", sőt képviselő sem akart lenni. Miután mint győztest, az ünnepelni vágyók közé cibálták, azzal a képviselőtől szokatlan, sőt példátlan őszinteségű kijelentéssel lepte meg híveit, hogy ő önmagát alkalmatlannak tartja e feladatra. Öreg is már - mondta -, elmaradt a világtól, nem érti az új viszonyokat, s kérte, mentsék fel őt a nehéz feladat alól. A kérés fordított eredményt hozott: az elhangzottakat a képviselő szerénységével magyarázták, s még nagyobb ünneplést kapott. Ezek után már nem lehetett visszautasítani a mandátumot.

Bessenyei Károly el is utazott a júliusban megnyílt országgyűlésre, de egy hónap passzív szemlélődés után hazatért és végleg lemondott. Az időközi választás már sokkal csendesebben zajlott, a megszerezhető képviselői hely leértékelődött. A cselekvésre és irányításra kész emberek már fontos kormányzati megbízásokat kaptak vagy fegyvert fogtak. A korábban vesztes Terényi Lajos, ekkor már nemzetörként harcolt, a júniusi képviselőválasztás számos fő- és

mellékszereplőjével együtt.

Az időközi választást a júniusban kialakult táborok vívták meg: a kaszinó Kenézy Lajost indította, bízva abban, hogy egy radikális jelöltnek több esélye lesz egy másik radikálissal szemben. Ezúttal presbitériumbeli haragosai sem tudták „elkedvetleníteni”. A magyarvárosi és németvárosi földművesek a Bessenyei megválasztásában nagy szerepet játszott Huszka Mihály mögé sorakoztak fel. A heves természetű, hazafias szellemű Huszka a korábnál kevesebb ellenállással találkozott és az előző választás eredménye megismétlődött. Újra a „nép jelöltje” győzött, s Huszka Mihály október legvégén foglalta el helyét az országgyűlésen.

Gyula képviselőinek országgyűlési szereplését legpontosabban és legtömörebben Oláh György summázza: „Az események és az azokat teremtő nagy szellemek sodorták őket magokkal.”

Talán annyi tartozik még hozzá a krónikához, hogy az óriási feszültségekkel terhelt, s zajos választást is magában foglaló időszakot a magyar nemzet egészét összeforrasztó nagy történelmi pillanatként tartjuk számon...

Merényi-Metzger Gábor

Lenkey tábornok és Sarkad

a források alapján

A legendás hírű Lenkey János 48/49-es tábornok - a dokumentumok tanúsága szerint - a szabadságharc folyamán három ízben járt a Bihar vármegyei (jelenleg Békés megyei) Sarkadon.

A következő tanulmányban ennek a három rövid sarkadi tartózkodásnak a tényével, illetve körülményeivel ismerkedhetünk meg.

Célunk, hogy - a részben korabeli dokumentumok alapján - közelebb kerüljünk Lenkey tábornokhoz, pontosabban megismerkedjünk az 1848/49-es forradalom és szabadságharc egy kicsiny, és éppen ezért, mondhatni, talán érdektelennek tűnő részletével.

Lenkey János mozgalmas életének e szerény kis epizódja, a Bihar, illetve Békés megyei helytörténetírás eddig még fel nem dolgozott részlete, amely a szabadságharc kitörésének 150. évfordulóján talán némi figyelmet érdemel.

Fontos továbbá megismerkednünk e részletekkel azért is, mivel a Sarkad történetével foglalkozó legjelentősebb monográfiák egyetlen egyszer sem emlékeznek meg Lenkey tábornoknak a forradalom és szabadságharc alatt való itt jártáról.¹

Még a legújabb, 1996-ban megjelent, „1848-1945 három háborújának emlékhelyei Sarkadon” című kiadvány is csak egy fél mondat erejéig említi meg Lenkeynek 1849 augusztusában való itt jártát.²

Az 1980-as évek elejéig Lenkey János életének leginkább két szakaszát ismerte - többé-kevésbé - a történettudomány.

Az első szakasz, amikor 1848 májusában, mint a Württemberg huszárezred kapitánya, engedély nélkül hazavezette századát Galíciából. A kalandos szökés történetét több szépirodalmi alkotás is megörökítette az utókor számára. Többek között ilyen mű Jókai Mór „A kőszívű ember fiai” című regénye, melyben az író Baradlay Richárd alakjának megformálásánál használta fel Lenkey személyét és huszárszázadának regényes hazatérését. Itt kell megemlítenünk még Petőfi Sándor 1848. augusztus 20-án megjelent, „Lenkei százada” című híres versét is. A hazai filmtörténetben is találkozhatunk az 1848/49-es szabadságharc történetének ezen epizódjával. Sára Sándor és Csoóri

1 Ilyen művek pl.: Hegyesi Márton: Biharvármegye 1848-49-ben. Nagyvárad, 1885.; Márki Sándor: Sarkad története. Budapest, 1877.; Tanulmányok Sarkad múltjából. Sarkad, 1971.

2 Hadabás János: 1848-1945 három háborújának emlékhelyei Sarkadon. Sarkad, 1996. 20. p.

Sándor „80 huszár” című filmje is ezt a történetet dolgozza fel.

A másik szakasz a tábornoknak a világosi fegyverletétel után bekövetkezett megőrülése és tragikus halála. Életének erről az utolsó szakaszáról is készült szépirodalmi feldolgozás, Fekete Sándor „Lenkey tábornok” című drámája, amelyből 1985-ben tévéfilmet is forgattak.

Az 1980-as évek elejétől azonban egymást követték a Lenkey Jánossal kapcsolatos tanulmányok, így mára életének szinte minden egyes mozzanatát feldolgozták. Ezért most nem kívánunk bővebben foglalkozni a tábornok életrajzával.³

Lenkey János Sarkadon (I.)

Lenkey 1848. augusztus 1-2. között - a galíciai Maryampolból, május 28-án történt szökése után - járt először Sarkadon. Ezen első tartózkodás pontos dátumát a következő források alapján tudjuk meghatározni:

A Magyar Országos Levéltárban megtalálható Mészáros Lázár hadügyminiszternek egy 1848. július 16-án kiadott rendelete, amelyben a 6. számú császári és királyi Württemberg huszárezred kötelékéből Galíciából Magyarországra szökött „Lenkey-század” útját Máramarosszigetről a délvidéki hadszíntérre így határozta meg:

„... Utazzanak a kincstár költségén Viskről, Huszton, N. Szöllösön, Halmin, Szatmáron, Dobon, N. Károlyon, Mezőgyánon, Sarkadon, Gyulán, Csabán, Orosházán, Vásárhelyen át Szegedre...”⁴

A fenti útrendet minden érintett hatóság megkapta. A korabeli sajtó híradásaiból pedig igen jól nyomon lehet követni a század menetelésének pontos útját.⁵ Ezek szerint Lenkey és százada (132 fő és 137 ló) - betartva az előírt parancsot - július 20-án indultak el Viskről és még aznap Husztra érkeztek. Másnap az Ugocsa vármegyei Nagyszöllösön pihentek, majd délnek fordulva és a Tiszán kompon átkelve, július 22-én Halmiban éjszakáztak. Július 23-án érkeztek meg Szatmár vármegyébe, melynek székhelyén, Szatmárnémetiben szálltak meg. A következő napon - viszonylag rövid út megtétele után - Dobra érkeztek. Július 25-én Szabolcs vármegye székhelye, Nagykároly volt a század újabb állomáshelye. Másnap a Bihar vármegyei Szalacsra, 27-én pedig Székelyhídra érkeztek.

Innen tovább csak két nap múlva, július 29-én indultak. Aznap Paptamásiban, másnap a megyeszékhelyen, Nagyváradon lettek elszállásolva. A huszárok július 31-én érkeztek Mezőgyánra, ahonnan másnap, augusztus 1-jén az utolsó Bihar vármegyei helységbe, Sarkadra érkeztek.⁶

Egy másik forrás ennél jóval bővebben számol be Lenkey és százada sarkadi tartózkodásáról. Fennmaradt ugyanis a Sarkadon lakó Ferenczy Illésné, született Zay Alojziának⁷ egy 1884-ben unokaöccséhez, a neves történétíróhoz, Márki Sándorhoz írt levele. Ebben a visszaemlékezésben a szemtanú a következőket írja:

3 A Lenkey Jánosról megjelent legújabb irodalom: Bona Gábor: Az 1848/49-es honvédsereg Heves megyei származású tisztjei. In: *Agria*. XXXI-XXXII. kötet. Eger, 1996. 157-158. p.; Csiffáry Gergely: Lenkey János emléke a magyar irodalomban. In: *Archivum Supplementum*. Eger, 1993. 57-67. p.; Csorba László: A tizenötödik vértanú. In: *Interpress Magazin*, 1984. 3. sz. 4-9. p.; Katona Tamás szerk.: *Az aradi vértanúk*. I-II. kötet. Budapest, 1983. passim.; Kovássy Zoltán: Lenkey visszatér. In: *Interpress Magazin*, 1984. 8. sz. 122-124. p.; Merényi-Metzger Gábor: A tizenhatodik aradi vértanú. Lenkey János tábornok emlékezete. In: *Hadtörténeti Közlemények*, 1994. 3. sz. 88-120. p.; T. Ágoston László: Lenkey tábornok. In: *Hevesi Szemle*, 1982. 3. sz. 39-41. p.; Uő.: Három ismeretlen Lenkey-levél. In: *Honismeret*, 1985. 5. sz. 31-35. p.; Urbán Aladár: „...értesítve valónk a hazátul, hogy siessünk védelmére...” Lenkey századának hazatérése 1848-ban. In: *Hadtörténeti Közlemények*, 1992. 3. sz. 3-38. p.

4 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL). Az 1848-1849-i minisztériumi levéltár. H-112. Török Gábor kormánybiztos iratai. 1848:257.

5 Urbán: i. m. 29. p.

6 Urbán: i. m. 28-29. p.

7 Zay Alojzia (1815-1904), Zay István sarkadi gazdatiszt és Mária Alojzia lánya. 1849-től Ferenczy Illés honvéd hadnagy felesége.

„...Lenkeyt illetőleg azt jegyzem még meg, mivel időm nem volt, most az egész iratot átolvastam, hogy június 11-dikén (?) érkezett századával a Sarkad keresztur országuton, a Plébánia és a Kistemplom előtti téren volt az elfogadás, hol a város előkelősége, az öreg Veres Ferencz református pap, Zay János katolikus plébános, az öreg Zay egész családjával, boldog, boldogtalan jelen volt a fogadásnál, az érkezők elé virágokat szórtunk, az összes gyülekezet harsány éljenekkel fogadta. Lenkey maga az élet közepkorún valamivel túl, magas daliás termetű, hosszú arczal kissé kopasz magas homlokkal, élénk kékes szemekkel, melyekben a diadal öröme sugárzott. Mellette a virágzó szép ifjú Fiáth Pompeus, halvány kerekded arczáról, nagy sötét szemeiből, komoly búsongás jelei látszottak. A század legénysége, mindegyike egy-egy dalia, arczukról hősi bátorság diadal érzete ragyogott (Ezen derék huszárok kettejének szomorú sorsát 2 évvel később, mint szem tanú láttam, s hallottam. Ha kívánod azt is leírhatom, saját elbeszélésük után.)...

...Lenkey az iratom tartalma szerint Fiáthal és a többi intelligens emberekkel aznap édesapám vendégei voltak. Ebéd felett toaszt toasztot ért, még a nők részéről is. Kitünőkép Zay János, köszöntőiben voltak lelkesen üdvözölve a haza védelmére, vészes Dnyeszteren átusztatott, ezer bajokkal küzdött hazájuk védelmére sietett huszárok hősi erényé. Lenkey röviden, lelkesen köszönte az üdvözlőket, nyilvánítva, hogy utjuk Máramarostól egy diadalut volt, de ehhez hasonló őszinte testvéri fogadásban még nem részesült... ”⁸

(A szemtanú által említett június 11-i dátum téves, hiszen a század akkor még Máramarosszigeten tartózkodott.)

Lenkey első sarkadi tartózkodásáról egy másik kézirat is megemlékezik. Ezt Kolacskovszky Lajos⁹ volt vármegyei főlevéltárnok vetette papírra 1948-ban. A tábornok életrajzát tartalmazó írás külön kitér a három sarkadi útra, forrásként pedig a szerző Márki Sándort nevezi meg, aki a részleteket a nagyapjától, Zay Istvántól hallotta. Lehetségesnek tartom azonban, hogy egy másik - ma már meg nem lévő -, szintén Ferenczynétől származó forrásból merítette Márki azokat az adatokat, amelyeket Kolacskovszky jegyzett le. E kézirat így meséli el az első sarkadi tartózkodást:

„...A század útja Biharvármegyén át vezetett a forrongó Bácskába. Itt Biharban, közelebről Sarkadon Márki Sándor történetírónk nagyapja látta vendégül házánál a századost és a főhadnagyot. Fiáth Pompejust, - meséli Márki Sándor (nagyapja közlése után), - balsejtelem gyötörte az egész idő alatt; a legrosszabbra volt elkészülve. Attól félt, hazája is úgy jár, mint ő. Lenkey viszont biztatónak látta a jövőt. Egy medaillont mutatott, abban egyik lengyel grófnő aranyhaja volt elrejtve. Esztendőre, vagy kettőre az a szép grófnő lesz a jegyese, senki más!”¹⁰

A fenti forrásban említett grófnő személyéről nem rendelkezünk túl sok információval. Ferenczyné írja még 1884-es levelében, hogy:

„...Lenkeynek volt egy lengyel grófnő imádoztja. Szép, aranyszín hajfürtjét meg is mutatta, melyet a keblén medailba hordott, később, midőn tábornok lett, a lány szülei beleegyeztek, hogy béke idején nőülvegye...”¹¹

Bár nem tartozik az általunk megtárgyalandó témához, de ennek ellenére mégis szeretném megemlíteni, hogy az állítólagos menyasszony nevével mindössze egy feldolgozásban találkozhatunk. T. Ágoston László írja egyik cikkében, hogy Lenkey még Galíciában hevesen

8 Ferenczy Illésné levele Márki Sándorhoz. Sarkad, 1884. 1-2. fol. (A levél eredetije dr. Márki-Zay Lajosné tulajdonában.)

9 Kolacskovszky Lajos (1891-1954), Heves vármegye nyugalmazott főlevéltárnoka.

10 Heves Megyei Levéltár (a továbbiakban: HML). IV. 417. Heves vármegye levéltárában elhelyezett letétek gyűjteménye. 2352. fsz. Kolacskovszky Lajos: Lenkey tábornok hazatér. 1948. 3. p.

11 Ferenczy Illésné levele Márki Sándorhoz. Sarkad, 1884. 2. fol.

udvarolni kezdett egy Serafina Potocka nevű grófnőnek.¹² Ennél több információ azonban jelenleg nem áll rendelkezésünkre.

Azt azonban szeretném még leszögezni, hogy a különböző családtörténeti munkák áttekintése után kétség merül fel a grófnő személyével, pontosabban a nevével kapcsolatban. 1848 táján a gróf Potocki családnak - a família Lengyelország egyik legrégebb és leggazdagabb főnemesei közé tartozott - ugyanis nem volt Serafina nevű tagja. Ezek szerint vagy más volt a keresztnéve, esetleg a vezetékneve, de azt sem tartom teljesen valószínűtlennek, hogy kitalált személyről van szó.

Visszatérve Lenkeyhez és századához - a sajtó híradásai szerint -, azok Sarkadot elhagyva, augusztus 2-án érkeztek meg Békés vármegye akkori székhelyére, Gyulára. Augusztus 3-án Békéscsaba, 4-én pedig Orosháza volt a huszárok állomáshelye. Az utóbbi helyen - pihenés céljából - a század két napot töltött. Augusztus 6-án - átlépve Csongrád vármegye határát - Hódmezővásárhelyen szálltak meg. A következő napon, augusztus 7-én érkezett meg Lenkey és százada a kijelölt célállomásra, Szegedre, ahol a dél-magyarországi mozgó hadtest kötelékébe lettek hivatalosan besorozva.¹³

Innen vezetett az útjuk a verbászi táborba, ahol bekapcsolódtak a délvidéki harcok eseményeibe, mellyel kezdetét vette Lenkey hivatalos szabadságharcos katonai pályafutása, amely számára kezdetben a dicsőséget, végül tragikus halálát jelentette.

Lenkey János Sarkadon (II.)

Lenkey János - Kolacskovszky Lajos közlése szerint - 1849. augusztus 5-én járt másodszor Sarkadon. Erről a tényről azonban más, hitelesnek mondható forrás nem áll rendelkezésünkre.

Kolacskovszky írja - a már említett - kéziratában a következőket:

„...Másodszor 1849. aug. 5-én járt Lenkey Sarkadon. Akkor már fényes katonai múlt állt a háta mögött. Nagy tetteket vitt végbe, 32 csatában vett részt, megszervezte a Hunyady-huszárezredet, mint Komárom várparancsnoka pedig teljes sikerrel működött együtt Görgey felszabadító seregeivel. 189. március I S-én Kossuth Lajos sajátkezű iratával nevezte ki tábornokká.

Vidám volt ezúttal is, bár akkor már csehül állt a szabadságharc ügye. Nemcsak az osztrák jött ránk megújult erővel, de az északi óriás is ellenünk zúdítá rettentő hadseregét. És ő mégis bízott, pár napon belül jó fordulatot várt. Hogyne remélt volna! A grófnő akkor már jegyese volt, s a jegyések rózsaszínben látják a világot...”¹⁴

A másik már említett kézirat, Ferenczyné 1884-ben írt levele Márki Sándorhoz pedig - a pontos dátumot meg nem adva - a következőket mondja el röviden Lenkey második sarkadi útjával kapcsolatban:

„...Mikor a világosi fegyverletétel előtt néhány nappal, dísz tábornoki ruhában, atyám házához jött látogatni, elragadtatva beszélt a hon és saját jövő boldogságáról, mire a sors oly fekete keresztvonást tett...”¹⁵

Mint már említettem, a fenti források adatait megerősítő levéltári dokumentum ez idáig nem került napvilágra. Hitelesnek mondható iratok alapján azonban nagymértékben valószínűsíthető lehet Lenkeynek augusztus elején, Sarkadon való megfordulását. Ennek feltételezett körülbelüli dátumát az alábbi dokumentumok alapján lehet megállapítani.

Annyit tudunk, hogy a tábornok 1849 júniusa óta betegszabadságon volt. A hadügyminisztériumban vezetett „Tábornoki rangjegyzék” szerint Lenkey Jánost június 1-től az

12 T. Ágoston: i. m. 32. p.

13 Urbán: i. m. 29. p.

14 HML. IV. 417. 2352. fsz. Kolacskovszky: i. m. 3-4. p.

15 Ferenczy Illésné levele Márki Sándorhoz. Sarkad, 1884. 2. fol.

aktív szolgálat alól felmentették és szabadságot kaptak.¹⁶

A június eleji szabadságoltatás tényének igaz ugyan, hogy ellentmond Kossuth Lajosnak egy 1849. június 22-én, Görgey Artúrhoz írt levele¹⁷ - amelyben a következőket írja: „...Lenkeyt is sajnálom, hogy hever, mit csináljunk? A rezervénél (tartaléknál) nincs csak annyi cavalleria (lovasság) is, mennyi egy ezred parancsnokságához kellene. Az ő lovassági divisionariussága (hadosztályparancsnoksága) tehát pusztán szó. Én minden embert használni szeretnék a haza javára - úgyis kevesen vagyunk...” - de a mi témánk szempontjából ez most nem túl lényeges kérdés.

1849. július 9-én - a Pestet elhagyó kormányt követve - Lenkey tábornok is elhagyta a fővárost és Szegedre utazott. Gróf Dembinszki Henrik altábornagy azonban augusztus 1-jén, harc nélkül feladta ezt a várost, így Lenkeynek innen is távoznia kellett.¹⁸

Ezután - tehát 1849. augusztus 1-10. között - kerülhetett sor Lenkey második sarkadi útjára. Ezen nyári hónapok eseményeiről ő maga így számol be az aradi haditörvényszék előtt, 1849. augusztus 27-én tett vallomásában:

„...Ez után az időpont után teljesen visszavonultan éltem, Pesten gőzfürdőbe jártam, ezt az osztrák hadsereg közeledte után Szegeden is folytattam, amikor aztán ezt a helyet is kiürítették, Nagyváradra mentem...”¹⁹

A fenti idézetben említett szegedi és nagyváradai tartózkodás között kellett tehát Lenkeynek Sarkadon járnia. Az ott járta nagyon is valószínű, hiszen a helység a Szegedről Nagyvárad felé vezető út mentén fekszik.

Azt tehát már tisztáztuk, hogy a tábornoknak 1849. augusztus 1-jén kellett elhagynia Szegedet. A következő hiteles dokumentum, amely a másik, végső időpontot bizonyíthatja, az egy levél, amelyet Kiss Ernő altábornagy, az országos hadi főparancsnok írt 1849. augusztus 10-én Lenkeyhez, aki ekkor - a levél címzése szerint - már Új-Aradon tartózkodott.

A levél szövege a következő:

„Tábornok Úrnak huzamos betegeskedési ürügye igen feltűnő lévén, mely által a jelen körülményekben annyira igénybevett hadiszolgálatától magát időről-időre felmentettnek véli, annál fogva hivatalosan felszólíttatik-figyelmeztetik Tábornok Úr, miszerint ha betegségbeli állapota csak ugyan a haza szolgálatára alkalmatlanná teszi magát ez iránt rögtön igazolja, melynek következtetése esetében az illető hadi fő parancsnokság a szükséges intézkedésekről gondoskodand...”²⁰

Lenkey János Sarkadon (III.)

Lenkey tábornok harmadszor a világosi fegyverletétel után, 1849. augusztus 17. és 21. között tartózkodott Sarkadon. A világosi fegyverletételt követően ugyanis a fogoly főtiszteket és tiszteket az oroszok augusztus 14-én Kisjenőre irányították. Itt a magyar tábornokok tiszteletére gróf Rüdiger orosz lovassági tábornok ebédet is adott. Kisjenőről augusztus 17-én a Bihar vármegyei Sarkadra szállították a foglyokat. Augusztus 21-én a szomszédos városba, Gyulára vitték a fogoly tiszteket. Világos és Arad között ez a város volt a legfontosabb állomás. Itt foszlott szerte a tisztek utolsó reménysége is, mert itt kellett letenniük fegyvereiket, és lettek átadva a bosszúra éhes osztrákoknak. 1849. augusztus 22-én az osztrák csapatok gróf Wilhelm von Montenuovo vezérőrnagy vezetésével bevonultak Gyulára. Másnap, augusztus 23-án megtörtént a fegyverletétel, mely a korabeli leírások szerint nagy ünnepélyességgel zajlott le. A magyar tiszteket a gróf Wenckheim kastély előtt állították fel és ekkor adták ki a fegyverletételi rendelkezést. Augusztus 24-én Rüdiger gróf átadta a magyar tiszteket az osztrákoknak, akik még ezen a napon Mácsára kísérték őket. Másnap, augusztus

16 MOL. H-79. Hadügyminisztérium, katonai osztály iratai. 4. kötet. 95.p.

17 Kossuth Lajos Összes Munkái. XV. kötet. Budapest, 1955. 565. p.

18 Szántó Imre: Szeged az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején. Szeged, 1987. 146 p.

19 Katona: i. m. II. 185. p.

20 Hadtörténelmi Levéltár. VII. 203. Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc iratai. 42. cs. 331. fol.

25-én érkeztek meg a foglyok Arad várába.²¹

Lenkey tábornoknak ezen harmadik sarkadi tartózkodásáról a már többször említett Kolacskovszky-féle kézirat - talán kicsit költőien - ekképpen számol be:

„...Harmadszor, utoljára, kevéssel Világos után járt Sarkadon. Akkor már szomorú, igen szomorú! Az augusztusi nagy csillaghullás ideje volt éppen; meteorok - Sz. Lőrinc Tüzes Könnyei - cikáznak ilyenkor ide-oda az égen. Sok lángra lobban, lefut, vége, némelyik továbbrepül. Lenkey szorongva figyelte, melyik az ő csillaga?”²²

Fentieken kívül számos korabeli - és azóta nyomtatásban is megjelent - visszaemlékezés is megemlíti azt a tényt, hogy a világosi fegyverletétel után a fogoly magyar tiszteket augusztus 17-én a Bihar vármegyei Sarkadra szállították át.

Beniczky Lajos honvéd ezredes és bányavidéki kormánybiztos írja szűkszavúan visszaemlékezéseiben:

„...Kisjenőről 17-én Sarkadra szállítottak minket. Sarkadon maradtunk 17-től 21-ig, amely idő alatt az oroszoknak átadott aradi vár helyőrsége is bevonult oda hadifogolyként. 21-én Gyulára szállítottak...”²³

Egy másik szemtanú, illetve az eseményeket átélő katonatiszt, báró Podmaniczky Frigyes, Budapest későbbi „vőlegénye” pedig ezeket a sorokat vetette papírra augusztus 23-án:

„...Augusztus 12-én vonultunk Világos vára alá; augusztus 13-án állottunk fel tömegekben Szöllösön s raktuk le fegyvereinket s adtuk át lovainkat, s egy a kétségbeesést megközelítő óra múltán vitéz seregünk legénysége hadi foglyokul hajtattott el csorda módjára, két sor idétlen s otromba orosz gyalogság közé szorítva Sarkadra s onnan ide Gyulára...”²⁴

Végezetül egy harmadik személy, az ellenséges, orosz oldalon harcoló névtelen segédtiszt írja visszaemlékezéseiben:

„...Eközben a fogoly magyar hadsereget a Pest felé vezető úton Sarkadra irányították, ahol Anrep altábornagynak, a 2. lovas hadosztály parancsnokának a felügyelete alá került... Sarkadon, ahol négy napot töltöttünk, megismerkedtem a Görgey-féle sereg valamennyi parancsnokával és számos tisztjével...”²⁵

De sorolhatnám még tovább a napjainkban fellelhető naplók és visszaemlékezések e témáról szóló sorait.

Ezen emlékiratok egyikében sem szerepel ugyan Lenkey János neve, de mivel az bizonyított tény, hogy ő is Világosnál tette le a fegyvert²⁶, így neki is mindenképpen Sarkadon kellett tartózkodnia ezekben a napokban. Bizonyítéknak kell tekintenünk - báró Julius von Haynau egy hivatalos levele alapján, amelyet gróf Joseph von Radetzky tábornagynak írt - azt a tényt is, mely szerint Lenkey János a többi „lázadóvezérrel” együtt, 1849. augusztus 25-én érkezett meg Aradra.²⁷ Így szinte

21 Katona: i. m. I-II. passim.

22 HML. IV. 417. 2352. fsz. Kolacskovszky: i. m. 4. p.

23 Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Budapest, 1924. 364. p. (A német nyelvű visszaemlékezés részlet fordítása megtalálható: Dusnoki József: A gyulai honvédtiszti fegyverletétel a források tükrében. I. In: Gyulai Hírlap, 1992. 32. sz. 4. p.)

24 Podmaniczky Frigyes: Napló-töredékek 1824-1886. II. kötet. Budapest, 1887. 300-301. p.

25 Rosonczy Ildikó: Orosz forrás a szabadságharc végnapjairól. Rüdiger tábornok segédtisztjének visszaemlékezései. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1984. 4. sz. 781-782. p.

26 Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. III. kötet. Budapest, 1930. 298. p.

27 Katona: i. m. II. 94. p.

bizonyosnak vehetjük, hogy Lenkey tábornoktársaitól nem különváltan, hanem velük együtt élte meg ezen augusztusi napok szomorú eseményeit.

Verasztó Antal

Orosháza 1848-49-ben

Kelt levelem, a dicsőséges napokról

Kedvelt Barátom!

Nemes Békés Megyében kebelezett községünkben, 1848. martius 15-én, az ég borús és vigasztalan, eső szemerkél, győzi egész napon. A kvártély-házbéli utas is visszavackol, nem akar menni. Ezen a napon, nálunk nem történt semmi.

Hanem két nappal később, - úgy estefelé - a szolnoki révtől érkező aradi fuvaros, aki betért a kocsisok szokott helyére, - az orosházi „gyihis” kocsmába - igen, Ő állt elő először a maga se hitte hírrel: a Pesten esett rebellióval, Petőfivel.

A messziről jött ember szavát másnap, többfelől jött hírek erősíték. A márciusi szél tüskés gallyakba akadt, s ettől a mi falunkban, jobban kezdett melegíteni a Nap. - Újabb napok múltán, Nép Közgyűlés volt Gyulán, ahonnan megtérő küldötteink a hallottakat, szívük lángoló tüzénél tovább hevíték, s így adták tovább:

1.

Fel mindnyájan a hon védelmére!

2.

A márciusi törvények robotot, dézsmát eltörültek! SZABADSÁG VAN!

Csoda-e, ha Atyánkfiai ujjongtak és lelkesedtek?? Maguknak földet, s törlését régi terheiknek, szóban-tettleg követeltek?? Marháiknak Csákói legelőt kívántak, s menesztését a régi előljáróságnak: „Kivirágzott már a kender, a Pukántzki huntzfut ember...” Bírót menesztettek, ezt kívánta a község „nípinek a jobbrísze”, volt zajongás, néptolongás? De nem volt, lödőzés!

A község pénzt, élelmet, fuvart, lovakat, katonát adott! Az evangélikus templom tornyából még a nagyharangot is útnak indították: legyen ágyú belőle?

Fel mindnyájan a hon védelmére! (Tíz forint jutott minden tenyérbe.) Rövid napok alatt százhetvenkét ifjak fel is csaptak. A Nemes vármegye valamennyi helysége közül, nálunk jelentkezett a legtöbb lovas a Nemzetőrségbe? Ha egyet hozzáteszünk, másfélszáz. Itt szép lelkesedés volt!

Szent Mihály havában történt az eset, hogy a becskereki táborozásból visszatérő nemzetőreink, - tévhitükben - (inkább szent lelkesedésükben), elfoglalták a Csákói pusztát. Ettől a tettüktől aztán, környékünkön egy miccenésre megingott a vagyonzabiztonság...

Hí a haza! Októberben, Máriássy őrnagy vezérlete alatt, ezer orosházi népfölkelő kelt át Pécskánál a Maroson. Zászló lengett a szélben? Hurrák és patadörgés? „Jézus Krisztus megy az élen?” Átgázoltak idegen mezsgyéken, bevették Szádorlakot és Új-Aradot.

Itthon, a történelem szekere közénk hozott egy vándor-históriást, Oláh István nevezetűt, aki házrul-házra járva árulta Stancsics Mihál és mások, kinyomatott néphevítő iratait. A piaton meg, földfoglalásra buzdította Isten szegényeit... A históriást perbe fogták? A rögtön-ítélő bíróság gyorsan kétvállra dűtötte az igazságot: merthogy „lázítási bűnmerény” miatt, a vándorkönyvárust: bitóra juttatta.

Kossuth Lajos meg kiáltványt intézett az orosházi néphez? Mivel a Szabadság kihirdetése után, rosszfelé mozdult a falu. Kossuth Apánk, a jogtalan földfoglalás miatt intett meg minket.

Szép babonás éjszakán, odafönn jajongva száll egy csapat vadliba, az utat mindegyik kívülről tudja Aradra, ahonnan gyászhirot hozott a baráti levél: A helybéli lutheránus lelkész fiatal jogász fia,

Mikolay Albert, elesett Ó-Aradon? Három golyót kapott a HAZÁÉRT? Ő nemcsak Orosháza, de a vármegye első tiszti hősi halottja volt. S földiek még: huszonheten, - kikre dermedten nézett a föld -, vonultak végső fedezékbe.

A község pénzt, élelmet, fuvart, lovakat, katonát, FIATAL ÉLETEKET ÁLDOZOTT A DICSŐSÉGES SZENT FORRADALOMÉRT!

Orosházán, január 7. 1998.

Utólagos irat:

Tudványó ifjú! Ha orcádon a tavasz lehével városunkban múlatnád időd; kerülj ki néhány tócsát, kóbor kutyát, s tiszteld meg egy sétával, a históriás emlékét őrző utcát.

A kormányzóné

„Kossuth Lajos családja is ide, e mindenfelől körülvelt és szorított körbe menekült akkor; neje, fiai, huga, több heti itt rejtőzködés után innen Orosházáról menekültek a bujdosó után külföldre.”

(Veres József)

Vándor! Ne keresd a Helység első
emeletes házát;
ahol a vészterhes időkben
hónapokon át,
élt rejtőzködve Kossuth Lajos
felesége.
Nyoma sincs a háznak? Eltűnt udvara,
kertje, s minden szobája.
Az is, amelybe hitveséhez eljutott
Kossuth ajkának minden sóhajtása.

Senki se tudta, senki se kérdezte:
Vajon, ki Supkégel asztalos titokzatos
vendége?!
Mert VILÁGOS után, minden ég-zsúpja
alatt bujdosónak szent volt a
névtelensége.

A megkedvelt vendég, egy téli éjen,
szedelődzködni kezdett, s útrakészült
a fagylelő szélben.
Ugyanúgy, mint e Hazából kizaklatott
mások: Alnéven,
hamis papírokkal, reá szabott álruhában.
Jó Szikora György lovaskocsin fuvarozta
Orosházáról - Szolnokra...
Nem mindig kutyák, de ordasok vonítottak
a keréknyomokra.

„Mayerhoferne" a lovaskocsiról szállva,
vonaton menekült tovább.

Csak Belgrádban cserélte át másra,
az Orosházán varrott ruhát.
Még a tapasztalt kétkedők is rászolgá-
tak a hála hírré:
Az ismeretlen vendég, sértetlenül
megérkezett Viddinbe!

Évek múltán az is kiderült:
Az asztalosmester inasa tudta,
- amit mások nem, faluszerte -
kinek az arcával néz szembe?
E titkáért, tíz évet kellett
várbörtönben sínylődni.

Item:
Városunkban, e hajdanvolt bűvőhelynek
nincs látható emléke.
Ezért olykor, alakot ölt a régi ház,
s az igric, szócokrot rak
a küszöbére.

Újházy László

Veszélyes idők voltak

(Emlékezés)

Ükapám, Csernok István az idő tájban született, mint Petőfi Sándor.

Nehéz gyerekkora lehetett, mert félárván maradt. Aztán az apja feleségül vett egy özvegyasszonyt, akinek szintén voltak gyerekei. Természetesen születtek közös gyerekek is. Így aztán az a képlet alakult ki, hogy az én gyerekem, meg a te gyereked üti a mi gyerekünket.

Lévén István a legidősebb, az „új” asszonynak igencsak a bögyében volt, mivel ő parancsnokolt a többi fölött. Közben telt-múlt az idő, és István lassanként felnőtté vált. És persze az a sok hercehurca a sok gyerek között. Mondta is nemegyszer az „új” asszony az urának, hogy most már elegendem van az egészből: vagy én megyek el a háztól, vagy az István.

Kapóra jött az 1848-as forradalom.

Minden családból állítani kellett egy katonát, hogy harcoljon a magyar szabadságért. Ki is lehetett a jelölt erre - István. Így a családi béke is helyreállt.

Ő aztán be is vonult Zomborba annak rendje-módja szerint. Perczel Móric táborába sorozták be. És nemsokára elindultak délnek. Nem kis távolságra. No de erőltetett menetben. Csak egy kis kitérőt kellett nekik tenni Zenta felé.

Veszélyes idők voltak azok, mert a szerbek Zentán levágott magyar gyerekfejekkel rakták körül a templom lépcsőit, természetesen a katolikusét. Erre aztán 500 jankováci nemzetőr egy szerbek lakta faluban 107 családot koncolt föl megtorlásként.

Azóta sincs Bácskában béke.

1849-ben pedig a rácok Szenttamáson rendeztek vérfürdőt, őket kellett megregulázni. Ok pedig mentek, meneteltek gyalogosan. Már nem emlékszem pontosan, hogy öregapám melyik falvakat mondta, csak arra, ükapáméknak aznap még 30 kilométert kellett megtenni Szenttamás felé. Az erőltetett menet során - így mesélte - sokan kezdtek kidőlni a sorból. A lovasok nyilván jelentették

ezt Perczel tábornoknak. Ennek tulajdonítható, hogy a következő helység felé mentükben eléjük jött egy rezesbanda, úgyhogy a zeneszóra szinte vígan gyalogoltak be aznapi szálláshelyükre. Másnap Szenttamást bevették.

Aztán itt sok mindent nem tudok, nem mesélte el öregapám, vagy már nem emlékezett rá, de arra igen, hogy ükapám Tételnél (így mondta), szóval Titelnél tette le a fegyvert.

A közlegényeket vagy népfelkelőket, tehát az egyszerű katonákat szélnek eresztették.

A forradalom és szabadságharc idején Jámbor Pál (Hiador) volt a plébánosa Jankovácnak. Nem olyan ember volt, mint a Boromissza. Költő volt. És nagy magyar. Meg is bűnhődött érte.

Azért érdekes ember lehetett ez a Boromissza plébános! Meglehetősen furcsán tartott rendet a templomban. A legények a jobb oldalon, a lányok a balon álltak elől. Ha a lányok egymásra, netán valamelyik legényre mosolyogtak mise közben, az oltár elől lelépett és megcibálta a hajukat. Egyszer valaki rá is lőtt, amikor egy este a templomból a plébániára iparkodott. Baja viszont nem esett.

Ükapám nem volt valami buzgó templombajáró ember. Valamikor a századfordulón egy hírneves szerzetes jött Jankovácra lelkigyakorlatot tartani és gyóntatni. Húsvét előtt. Az asszonyok híresztelték. Ükapámat felesége rávette, menjen el a misére, no meg gyónni. Mondta neki, melyik gyóntatószékből lesz a szerzetes. Ükapám elment a nagy unszolásra. Benyitott a gyóntatószékből, s hát kit látott, a Boromissza plébánost. Megszólalt: hát teljen bennem kedved! Utána úgy tudom, nem is ment többet gyónni.

No de kanyarodjunk vissza az időben.

Amikor a fegyverletétel után elengedték a katonákat, ő is elindult onnan haza. Vége volt a harcoknak. Jött szépen gyalogosan, jött Bácskában fölfelé. Vállig érő haját kócolta a szél.

A néptelen, településtelen sík vidéken egyszer csak hat ökröt pillantott meg. Ott legelésztek gazdátlanul. Kiabált erre-arra, de sehol senki, sehol egy tanya. Fogta magát és hazahajtotta az ökröket. Abban az időben nagyon jó áruk volt. Eladta őket, abból vett két fertály földet.

A féltestvérek, mostohatestvérek bepörölték, mondván, hogy nekik is jár abból. Miután már a házára is ki volt tűzve az árverés, elment Zomborba a megyeházára egy fiskálishoz, aki elég öreg volt már. Ő tisztelettel köszöntötte levett süveggel, és előadta, hogy mi járatban van. A fiskális megkérdezte: mit szánsz érte fiam? Egy tehén árát uram, válaszolta ükapám. Akkor az öreg fiskális ugráltatni kezdte a tanoncokat, hogy ezt az aktacsomót, amazt az aktacsomót porolják le. És belemélyedt. Megtalálta, amit keresett. Ránézett az ükapámra. Most pedig - mondta - bepöröljük a testvéreidet, mert a te házad, birtokod az Isten se veszi el tőled. Nem kell nekem az, uram, csak azt szeretném, legyen vége ennek, mondta.

Ükapám többféle testvérei ivadékainak egy része még mindig haragszik ránk, hogy a birtokából nem kaptak.

Az öreg azért nagy magyar maradt és kemény ember. Űgy is nevelte családját. Így minden március 15-én - mostanáig - lett légyen akármilyen viharos a történelem, a piros-fehér-zöld zászlót a padlásablakon kidugták.

Ezzel az írással tartoztam neki.

Papp Rita

Naplórészletek

„...Menekül a halál, emlékezem, messze a fák
Szúró gallyai ütöttek arcon, szíven
Mögött a Cári had serege üldözőben
Félelemmel telt csapat, élni akaró küzdelem
Minden pillanatát az eszembe vésem

Hadd ragadjon az eszeveszett élet
Rohant a valóság, lihegett mellettem
Az embertelen merénylet, vérző énem
Időtlen időkig, szakadt ingben
Talán érthetetlen-értelmetlen
Az osztrák ellen-csendőrség ellen..."

„...Kinyitom lassan szemem, fáradt vándorok
Elázva, izzó feltámadásérzelem, - homályos.
Falat látok, koszos, szürke, börtön ízű
Mély könnyek barázdái láthatatlanok rajt!
Vasrács ötlík a szemembe, mögötte
Szabadságom érzetével riogat érintésétől
Csend van, fapriccsem nyikorgása sír
Bele a tompa éjjel bánatába
Írásban megfáradt zsibbadt kezeimet
Leengedni készülök, nem lázadok
Hangtalan.
Hangtalan próbálom kiírni magamból
A kegyetlen fájdalmat.
Hogy bujdosó ország lett hazám
Eltaszítottak hadát lélegzem magamba.
Magány, bűn, gyász, reménytelenség
Laza halottasház álom-éberség..."

„... Lehúnyom szemem, érzem érzékeimben
Az úszó emberáradat vérét, szenvedését
A testek élni akarását, vágyakat, otthon
Váró, várakozó kedveseket
Aztán a csend marad velem..."

„...Ködös hisztéria alakul, alakítja át
Realitásom tényeit, némi félelem
Hogy elveszítem a fonalat elmémben
Összezavarodik a múlt, jelen s jövő
Zuhog szívemből a síró szél, nyakamon
Az ér mely lüktető, - gyors.
- Mi történik velem? Élve löknek le?
Le a sír nedves tudathasadásába.
Kimászik a költő felkel újra mosolyogva
Írásaiban újra lábra kél és kiáltja
Feléd az érthetlenség értelmét.
Mert a költő bármi történjen is ÉL!"

„...Élni akar, küzdeni, harcolni, lépni
De dönt a hatalom, uralkodik
Gondolkodik egy elmében egy lét
Gondolkodik aztán hatalma elítél.
Minden óra perceiben elmúló
Keservben lábra kél.
Mosolyogva... írásaiban... tovább ÉL..."
1849. október 5.

Vadai István

Petőfi Napja

Sokféleképpen, sok alakban tűnik elénk a költői életmű, Petőfi legfeltűnőbb tulajdonsága a besorolhatatlanság. Legelőször talán a tájversek szerzője jut eszembe, még kisiskolás koromból, a legelső memoriter idejéről. Aztán a forradalmi hevületű költemények, a szokásos tavaszi ünnepek emlékképeként. Ez a szokványos képe. De van modernebb, izgalmasabb, meglepőbb is. Azé a Petőfié, aki még huszonéves korában Shakespeare-t fordít és a Robin Hoodot, aki szívesebben beszél franciául, mint magyarul, azé a Petőfié, aki a Pesti fiatal egyetemisták oldalán áll a forradalmi mozgalom élére, s azé, aki nem sokkal ezután radikális nézetei miatt elbukik a választásokon.

Viharos életpálya az övé, s korántsem olyan egyszerű, ahogyan iskoláinkban megtanultuk. Nem egyszerűen a nép fia, aki kezdettől fogva azonos hangon énekel. Nem az a magyaros ruházatú, kihajtott galléros költő, aki a pusztát járva természetes ösztönétől vezérelve önti dalba élményeit. Ennél sokkal összetettebb, kifinomultabb.

Jelen írás nem is vállalkozhat másra, csak hogy egyetlen példát kiragadva villantsa fel Petőfi költészetének ismert és talán kevésbé ismert értékeit, költészetének sokszínűségét és nyilvánvaló vagy éppen rejtett összefüggéseit. Egyetlen, ám annál jellemzőbb példánk híres tájleíró verse, A pusztta télen című költemény. Ezt szeretnénk megközelíteni egy csokornyai Petőfi-idézzel, afféle centóval, hogy a vers záróstrófáját értelmezhessük:

Mint kiüzött király országa széléről,
Visszapillant a nap a föld pereméről,
Visszanéz még egyszer
Mérges tekintettel,
S mire elér a szeme a tulsó határra,
Leesik fejről véres koronája.

A vers 1848 januárjában keletkezett, tehát a sok jól ismert tájvers után. Témája szokásosnak mondható, a költő szülőföldjének, az Alföldnek leírását nyújtja itt is. Másnak tán unalmas, ő mindig csodálattal festi a rónát. Hiába pusztta a pusztta, Petőfi számára varázslatos táj ez a maga gazdag egyszerűségével. Negatív festéssel számol be a téli némaságról, dinamikus képet rajzol a tomboló szelekről, líraian időz a semmittevés részletezésével. A bennünket érdeklő rész azonban ennél áttételesebb, ebben bukkan fel a Nap, Petőfi Napja.

A Nap kedvelt mozzanata sok Petőfi-versnek. Fontos része minden tájleírásnak, s nem véletlen, hogy a kívülről megtanult versek legtöbbször szerepel. Tüzesen süt le a nyári nap Bugára az ég tetejéről... mintha bizony egyéb dolga se lenne a Napnak, csakhogy idilli díszlete legyen a magyar Alföldnek. A hajnal pírjával, a rózsaszínű nappal ébred a magyar róna, s aranyló fényben fürdik egészen a bíborvörös alkonyatig. A költő számszerűen is kimutatható módon, kiemelkedően sokszor ábrázolja a Napot, a napfényt, a napszakokat. Megteszik ezt persze más költők is, hosszan lehetne sorolni a példákat az antikvitástól napjainkig, de a magyar költészet motívumanyagát áttekintve mégis Petőfi viszi el a pálmát.

Petőfi költészetében, mint más költői életművekben is, gyakori a napszakok ábrázolása, s nála is, másoknál is, szokványosnak mondható a napszakok, vagy akár a Nap allegorikus megjelenítése is. A hajnal hintájának leírása egyenesen eposzi kelléknek tekinthető, megtaláljuk tehát Zrínyi Miklósnál ugyanúgy, mint Vörösmarty Mihálynál. Petőfi viszonya azonban ennél sokkal

bensőségebb. Nem csupán fennkölt allegóriát kanyarít a Napról, megszemélyesítések egész sorát köthetjük csokorba verseiből. A legkedvesebb Napos verse talán a következő:

A Nap

Mi az a nap? mi az a nap?
Nem is nap az tulajdonkép.
Ugyan mi hát?... hát semmi más,
Mint egy nagy szappanbuborék

Valami óriásfiú
Ki fúja reggel keleten,
S széptattan este nyugaton. -
És ez minden nap így megyen.

Pest, 1845. február-március

A búbajos szappanbuborék-metaforán kívül az is feltétlenül megemlítendő hogy az egész kis költemény kizárólag a Nap körül forog. Hasonlóképp egész költeményt szán a Napnak egyébkor is: A naphoz, 1844; A nap házaselete, 1844; Én és a nap, 1845.

A megszemélyesítések, metaforák, hasonlatok igen változatosak, s nincs tér rá, hogy mindegyikre egyesével kitérjünk. Szűkítsük a képet a Nap egy bizonyos ábrázolására, nevezetesen a lenyugvó nap vöröslő képére. Ezzel máris felretettük a leggyakrabban csoportot, amiben a Nap aranyló pompájában tündökölt, s földre azt is, ahol kelő fényével öltözteti rózsás színbe a világot. Vizsgáljuk csupán azt a képet, ami A pusztán télen utolsó szakaszában is feltűnik. Még így is számos különböző hangulatú, különböző érzelmi töltésű részletet csokorba köthetünk.

Az este lehet olyan melankolikus, mint Csokonai Az este című versében, a lenyugvó Nap képe elandalíthatja a költőt. Erre példa 1842-ből a Járnak, kelnek sokan zöld erdőben... kezdőstrófája:

Járnak, kelnek sokan zöld erdőben;
Vagyon a nap épen lemenőben.
Rózsákat fest utolsó sugára
Dombtetőre, lombok sudarára.

Hasonlóképpen melankolikus hangulatot sugároz az 1847-ből való Alkony következő szakasza:

Olyan a nap, mint a hervadt rózsza,
Lankadtan bocsátja le fejét;
Levelei, a halvány sugárok,
Bús mosollyal hullnak róla szét.

Itt azonban a rózsza már nem csupán színinformációt hordoz. Valójában megjelenik előttünk a hervadó virág, s éppen a hervadás miatt a naplemente képe átítatódik az elmúlás érzetével. Elhull a virág, eliramlik az élet... Valóban, az alkonyat önmagában is halál-metafora, ezt a jelentéskört a szirmát hullató rózsza csak felerősíti.

Az elmúlást, a halált, a veszélyt persze különféle hangnemekben is megközelíthetjük. Petőfitől nem idegen a humor, a tréfás, kedélyeskedő hangnem, első példánk tehát legyen komolytalan.

Leghátul kócmadzagon pedig

Egy lopott malac hetvenkedik.
Boldogúlni nem lehet vele!
Sejti tán, hogy napja alkonyúl,
Azért viseli magát roszerűl.
De segít a meszelő nyele,
Mellyel a derék családanya
Nagy vitézül nekirohana.

Vándorélet, Pest, 1844. április

A haldokló nap vörös színe persze érthető módon leginkább a vérrel asszociálódik, s számos példán mutatható be, hogy Petőfi milyen szívesen él ezzel a képzettársítással. Időrendben következnek néhány jellemző idézet:

Kukoricza Jancsi meg a királyleány
Csatahelyre értek a nap alkonyatán.
A leáldozó nap utósó sugára
Vörös szemmel nézett a siralmas tájra.

Nem látott egyebet, csak a véres halált,
S hollósereget, mely a halottakra szállt;
Nem igen telt benne nagy gyönyörűsége,
Le is ereszkedett tenger mélységébe.

János vitéz, 13. 1-2. Pest,, 1844.

Fölfelé vágytam én. Ah, ugy irigyeltem
Sorsáért a napot,
A föld fejére ő tesz világosságból
Szótt arany kalapot.
De fájt, hogy esténként megszúrják... mert hiszen
Foly keblébül a vér;
Gondolám: hát így van? hát aki világít,
Ilyen jutalmat nyér? - -

A gólya, Szalonta, 1847

A nap és éj háborút viselnek,
Hol az egyik, hol a másik nyér.
Mi a hajnal és az alkony?... a nap
S éj közötti harcban elfolyt vér.

Azt hívém, hogy..., Szalkszentmárton, 1845

Miként a csatában a sebzett vitéz,
Elvérzik a nap végre, s elesik;
S mint a dicsőség a vitéz-halált,
A napot csillagok s hold követik.

Falun, Szalkszentmárton, 1845

Foly a lemenő nap arany vére
Violaszín hegyek tetejére.
Még messzebb van tőlem, kit szeretek,
Mint azok a violaszín hegyek.

Ha én kedvesemről gondolkodom... Pest, 1847

Szabad legyen a vöröslő vérrel telt Petőfi-strófák után egy modernebbet is idézni, amelyben a vörös mellett a kék szín is megjelenik. József Attila egyik utolsó költeményében személyes sorsáról, halálvágyáról és haláltudatáról, s a világmindenség apokaliptikus haláltusájáról írta a Költőnk és kora című versének záróstrófájában:

Piros vérben áll a tarló
s ameddig a lanka nyúl,
kéken alvad. Sír az apró
gyenge gyep és lekonyúl.
Lágyan ülnek ki a boldog
halmokon a hullafoltok.
Alkonyúl.

De kanyarodjunk vissza a Petőfi-versekhez. A János vitéz strófái ugyan 1844-ből valók, de máris fölbukkan bennük Petőfi életének kiemelkedően fontos színtere, a csatamező. A forradalom és szabadságharc költőjének, aki megjövendöli, hogy a harctéren leli halálát, nem is kell pompásabb rekvizitum a lenyugvó napnál. A versek vizsgálata azonban azt mutatja, hogy a helyzet ennél kissé rafináltabb. Az alkonyat nem egyszerűen halál-metafora Petőfi számára.

A Nap mindenki számára jelenvaló és könnyen felfogható konkrétságával alaposabban kiaknázható költői lehetőséget hordoz. Megszemélyesítése révén a költő színre léptetheti azt a valakit, akinek arca vöröslik, vagy akinek éppen a vérét ontják. Vagyis kétféle hatáskereső működhöz egyszerre a versben. Egy képszerű és egy fogalmi metafora. A konkrét metafora, az egyszerű megszemélyesítés nem feltétlenül kapcsolódik össze az előbb bemutatott tragikus hangulattal. Mint a meszelő nyelével móresre tanított malac esetében, A helység kalapácsa alábbi részletében sincsen vér, bár sejthető, hogy a szereplők vészterhes idők elé néznek.

Már este felé volt.
A nap gombóca piroslott,
Valamint a paprika
Vagy mint a spanyolviasz.
Oh te piros nap!
Mért vagy te piros?
Szégyen-e vagy harag az,
Mi arany sűgáraidat
Megrzesíti,
Mint a bor az emberek orrát?
Nem szégyen, de nem is harag az,
Csak én tudom ennek okát,
Én, kit földöntúli ízék

Földöntúli izékbe avattak.
Ez vésznek előjele,
Amely még ma lesujt a világra,
Miként a mézárós taglója lesujt
Az ökörnek szarva közé.

A helység kalapácsa, Pest. 1844.

A Nap jelen esetben részeges ember orrához hasonló, s innen már csak egy lépés, hogy a hasonlatból megszemélyesítés legyen. A vörös szín oka itt már nem az ital, hanem a szégyen, ami a Napot elfogja.

Vasuton

A nap is velünk szalad,
Mint egy örült, aki véli,
Hogy őt, összevissza tépni,
Úzi egy ördögcsapat;

Futott, futott, s hasztalan!
Elmaradt... fáradva dől le
A nyugati hegytetőre,
Arcán szégyen lángja van.

Pest, 1847. december

Még egy lépéssel közelebb jutunk A puszta télen ábrázolásához a következő verssel:

Nemcsak mi vénülünk...

Nemcsak mi vénülünk, mi emberek...
Mi volna, ami nem vénülne meg?
Nézzétek a napot, ha jön a december:
Nem valóságos öregember?
Későn ébred, s alig
Hogy fölkapaszkodhatik
Az égre, oly erőtelen;
Mogorván néz a világra s hidegen,
S olyan korán ledől megint ágyára.
Majd végesvégül
Azt is megérjük, hogy megőszül,
És ekkor... ekkor fehér lesz sugára.

Szalkszentmárton, 1846. március 10. előtt

A Felhők ciklus majd minden darabja a múlandóságról, a halálról beszél, ezek a sorok egészen világosan az emberi élet végéről szólnak. Mintha ezt a verset idézné föl Petőfi két évvel később A puszta télen harmadik szakaszában:

Mint befagyott tenger, olyan a sík határ,
Alant röpül a nap, mint a fáradt madár,
Vagy hogy rövidlátó
Már öregkorától,
S le kell hajolnia, hogy valamit lásson...
Így sem igen sokat lát a pusztaságon.

Itt a Nap előbb madárrá válik, hogy alacsony röpte legyen szemléletes, aztán öregember alakját veszi fel, s ezzel finoman megjelenik a halál is a versben. Nem konkrétan, nem fenyegetően, szinte mellékesen. A Nap élete vége felé jár, ezt tudjuk meg csupán, s a költő gyorsan másfelé kalauzolja a vers olvasóját. A pusztta további leírása következik, a Napról akár meg is feledkezhetünk. Majd a vers végén találkozunk újra vele, hogy ott már elkerülhetetlenül következzen be a Nap halála.

A pusztta télen tájvers. Városi olvasóját egzotikus helyszínre viszi, ennyiben romantikus. Részlet-megfigyeléseken alapuló, tipikus mozzanatokot kiemelő technikáját szokás dicsérni. Petőfi valóban mesterien kezeli az ecsetet, még a pusztában feltűnő betyár alakja sem teszi népieskedő, giccses alkotássá a verset. Éppen ez a jelenet az, ami miatt A pusztta télen többé válik, mint egyszerű tájvers. Egyetlen sor kizökkenti a verset leíró jellegéből, s elemeli a pictura szintjéről. A betyár

Háta mögött farkas, feje fölött holló.

Ez nem lehet konkrét kép, mulatságos is lenne elképzelni, ahogyan egyszerre leselkedik farkas is, holló is a kései utazóra. Világos, hogy Petőfi egyszerűen azt mondja: a betyárt üldözik. Még pontosabban: a magyar pusztának olyan lakóját látjuk, akinek állandó üldöztetés a sorsa.

És ebben a pillanatban a pusztta átváltozik Magyarországgá, a betyár pedig az ország kisemmizett lakójává. És ebben a pillanatban a pusztta pusztasága, benuult csendje, tompasága, dermedtsége átértelmeződik, szimbolikussá válik. Olyan ez a táj, mint Ady magyar ugara. Csak szelek cikáznak fölötté, alant terméketlen, halott.

És ekkor, a vers átértelmeződése után következik a záróversszak, ahol a Nap fejről hullik le a véres korona. A megszemélyesítés ezen a ponton visszajára fordul. Nem a Napot kell úgy elképzelni, mint egy királyt, aki visszanez országa széléről mérges tekintettel, hanem éppen fordítva, a királyt kell elképzelnünk, ahogyan a napnyugtához hasonlóan, véres körülmények között bukik le trónusáról.

Petőfi királyellenessége közismert. Verscímeteket sorolhatunk antiroyalizmusának bizonyítékaként: A királyok ellen, 1844; A királyokhoz, 1848; A király és a hóhér, 1848; Itt a nyilam, mibe lőjem, 1848; Akasszátok föl a királyokat! 1848. Radikális nézetei is közrejátszottak abban, hogy a forradalom kitörése után elbukott a választásokon. Politikai nézeteit Az apostolban fejt ki, s nem véletlen, hogy Szilveszter, a főhős merényletet kísérel meg az uralkodó ellen.

A naplemente képe tehát bekapcsolódik abba a programszerű motívumrendszerbe, ahol leszámolásról, véres kivégzésről, erőszakos halálról van szó. A következő versrészletek történelmi eseményeket idéznek, ami összekapcsolja őket, az a Nap szerepe a jelenetekben:

Lemenőben volt a
Nap, piros volt arca,
Vad haraggal vetett
Végső tekintetet
A véres piacra.

A király esküje, Pest, 1848. május

A hóhérbárd villan, suhan,

Kopt feje is a porba' van,
Ugy esett le a válláról,
Mint a nap az ég boltjáról.

Kont és társai, Debrecen, 1848. december

A motívum szisztematikusan tér vissza, állandósul, és mint állandósult kellék, Petőfi forradalmi verseinek is vissza-visszatérő eszköze. Még a legutolsó hónapok versei között is akad olyan, amelyik a nyugvó Nap vörösével buzdítja csatára a honvédeket:

A földön is harag,
Az égen is harag!
Kifolyt piros vér és
Piros napsugarak!
A lemenő nap oly
Vad bíborban ragyog!
Előre, katonák,
Előre, magyarok!

Csatában, Medgyes, 1849. március 2-3.

Érthető, hogy a korábbi tájköltészet kedvelt rekvizituma, a Nap, így, forradalmi szimbólumként csak Petőfi kései verseiben, A puszta télen után bukkan fel. Talán az is állítható, hogy ez a szimbolikus tájvers az, amelyik a korábbi hasonlatokat, metaforákat, allegóriákat összekapcsolja, s végérvényes szimbólummá emeli. A vers zárógondolatát még egy versben fogalmazta meg Petőfi büszke öntudattal, de immáron a Nap nélkül:

A honvéd

Honvéd vagyok; mikor nevémet kimondom
- Mi tagadás benne? -
Egy kis büszkeségnek ragyogó szikrája
Szökken a szemembe,
Egy vagyok a végre föltámadt magyar nép
Győző seregébül,
Én is segítettem koronát leütni
A király fejrül!

Pest, 1849. június 1-10.

Dusan Skvarna

A szlovák politika és a forradalmi hatalom 1848/49-ben

Az 1848/49-es két rövid forradalmi év idején a monarchiában és a történelmi Magyarországon annyi spontán, áttekinthetetlenül ellentmondásos, egymást kizáró érdekek, ellentétes nézet jelent meg, hogy lényegüket 150 év elmúltával is nehéz rekonstruálni és korrekten megítélni. A szlovák politika

és a szlovák kérdés, valamint a szlovák-magyar viszony csak egyike, s a kevésbé sürgető és fontos része volt ennek a kérdéskör rendszernek. Miért?

A szlovák politika és a magyar forradalmi hatalom két ellentétes pólust képviseltek azon irányzatok között, amelyek az élet modernizálását tűzték ki célul a történelmi Magyarországon. A változások meghonosítását célként kitűző magyar politika többé-kevésbé azonos volt az állami hatalommal, a domináns erőt képviselte az országban és erős háttere volt, a szlovák politikára ennek az ellenkezője volt az igaz. Csak éppen hogy megkezdte támogatottsága, valamint szervezettsége háttérének kiépítését a társadalomban, a működő hatalmon kívül állt, képviselői a kiváltság nélküli, szegényebb rétegből származtak, nem beszélve arról, hogy nem rendelkezett semmilyen fegyverkezési lehetőséggel, sem pedig jelentősebb városi központtal. Ez az apolitikus politika nem volt felkészülve a villámcsapásszerű változásokra. Ahogy Michal Hodza mondta, arra számítottak, hogy a változások majd csak két évtized múlva érnek el ide. A szlovák politikának saját működése színterét, beleértve a politikai programot is utólag, ill. a zaklatott eseményekkel párhuzamosan kellett alakítania. Éppen ezért a szlovák politika - a nem magyar nemzeti mozgalmak közül (kivéve a ruszinokat és a monarchiabeli németeket) - a leggyengébb ellenzéke volt a korabeli magyar hatalomnak, amely annál inkább nem vette őt komolyan, minél jobban számított a mai Szlovákia területére. A magyar politika a szlovák fél gyengeségének köszönhetően, a szlovákok által lakott területeken könnyen védelmezte egyrészt a történelmi Magyarország területi integritását, másrészt az egységes magyar nemzetet és a magyarizációt.

Hogyan reagált erre az irányzatra a szlovák fél?

Kezdetben, a forradalom kitörésekor, bízott az együttműködésben. Akkoriban a magyar politikai elit Pozsonyban tartózkodott, ahol az utolsó rendi országgyűlés futószalagszerűen fogadta el a fordulat egyes törvényeit, s ahol alakulóban volt az első független magyar kormány. Jozef Miloslav Hurban sóhajtva mondta, „hogy 1848. márciusának elején milyen közel álltak itt (az országgyűlésben) egymáshoz Kossuth és Stúr”, az egyetlen képviselő, aki a szlovák követeléseket tolmácsolta. A szlovákok képviselői is örömmel üdvözölték a nemzetek tavaszát. Stúr „Új kor” című írásában énekelte meg a testvériséget, egyenlőséget, a szabadságot és a jobbágyok eltörlését. Hurban megírta „A szabadság harangja megkondult”, Karol Kuzmány „Ki az igazságért lángol” című versét, amely a legszebb szlovák himnikus dallá vált. Némely vármegyében összeölelkeztek a szlovák hazafik és a földesurak, fogadkoztak, hogy soha többé nem lesznek urak és rabszolgák.

A naponta változó valóság azonban kegyetlen volt. Színre léptek a kis nemzetek mozgalmi saját követeléseikkel, esetenként saját politikai szervezeteikkel. De az országgyűlés és a kormány erőteljes magyar kurzust indított, a szlovákok által lakott vidéken is a maga oldalára állította a volt kiváltságos nemzetségeket, akiknél az új hatalom iránti hűség összekapcsolódott a Magyarország iránt érzett hazaszeretettel. A szlovák nemzeti mozgalmat teljes egészében figyelmen kívül hagyták, s pánszlávizmusnak bélyegezték. Ez a tény aktív politizálásra ösztönözte a szlovák mozgalom alakjait. Ludovít Stúr és Hurban körében március közepére vázolódtak az elképzelések, hogy vidékenként szervezzenek gyűléseket, fogalmazzanak petíciókat. Ezek alapjain kellett volna, hogy sor kerüljön az össznemzeti gyűlésre, amely elfogadta volna a szlovák politikai programot, s petíciót juttatott volna el a magyar szerveknek. Az első ilyen megmozdulásra 1848. március 28-án Liptószentmiklóson került sor. Ez a mintegy kétezer fős megmozdulás fogadta el a Liptói Követeléseket. A szerény petíció követelte a szlovák nemzet törvény általi elismerését, s az alsó osztályokban a szlovák nyelv oktatásának bevezetését.

Sokkal igényesebb követeléseket tartalmazott a nyitrai petíció április végéről. Népi megmozdulás eredményeként született Szlovákia legnyugatibb részén (Nyitra megyében), melynek élén radikális beállítottságú evangélikus lelkész állt, J. M. Hurban személyében. Berezóban (Berezová pod Bradlom) mintegy 3000 résztvevő gyűlt össze a környező 23 településről. Követeléseik között szerepelt a szlovák nép nemzetként történő elismerése, a szlovák nyelvű oktatás bevezetése a magasabb osztályokban is, a szlovákok képviselőinek megteremtése az országgyűlésben, a jobbágyok kötelezettségeinek eltörlése. Nyugat- és Közép-Szlovákia városai azzal a követeléssel álltak elő, hogy a helyi hivatalokban a hivatali nyelv a szlovák legyen. Az áprilisi tézisek kihirdetésére szervezett gyűléseken megjelent ugyan a szlovák igény is, ez azonban nem nötte ki

magát szervezett nemzeti mozgalommá.

E mellett a nemzeti mozgalom által meghatározott irányvonal mellett sor került néhány radikális szociális megmozdulásra is. Elsősorban a bányászok elégedetlenségére került sor Selmecebányán, akiket még mielőtt nyílt felkelésbe csaptak volna át, s még mielőtt megerősíthette volna őket a szlovák nemzeti mozgalom, megnyugtatta a magyar hatalom. A kormány Selmecebányára küldte L. Benyiczki kormánybiztost, aki teljesítette a bányászok szociális követeléseit. A legradikálisabb parasztmozgalom március végén bonyolódott Hont megye öt településén. Élén a „szlovák Petőfi”, a „tisza szabadság” költője állt, a forradalmár Janko Král', Ján Rotarides falusi tanárral együtt. Král' Budapesten dolgozott, mint fogalmazót alkalmazta az ismert pesti ügyvéd, Boleslav Vrchovsky. Ennél az ügyvédnél praktizált több baloldali beállítottságú magyar és szlovák fiatal. Král', a budapesti március 15-i eseményektől lelkesülten, Petőfi elszántságát csodálva, útban szüleihez hazafelé Liptószentmiklósról, megállt barátjánál, Rotaridesnél. Miután megismerkedtek a jobbágyság eltörlésének gondolatával, az elégedetlen parasztok körében felkelést szítottak. A felkelők követelték a jobbágyság teljes eltörlését és a szlovák nyelv bevezetését a népiskolákban. A felkelést azonban a megye hivatalnokainak hívó szavára érkező katonaság három nap után leverte. A forradalmár Král' és Rotarides minden bizonnyal a forradalom első foglyaivá váltak.

Április folyamán az új magyar hatalom gyorsan konszolidálódott és támadásba lendült át. A problematikus vidékekre kormánybiztosokat és katonaságot küldött. Így történt ez Liptószentmiklós és Berezó (Berezová pod Bradlom) esetében is, Nyitrán bebörtönözték Ludovít Suleket és Daniel Bórikot, akik a megyegyűlésen akarták átadni a Nyitrai Követeléseket. A szlovák nemzeti mozgalom, melyet csak pánszláv összeesküvésnek emlegetett, a szociális megmozdulásokat, a zsidóellenes fellépéseket végül is statárium kihirdetésével kísérelte meg likvidálni a felvidéki vármegyékben (május 5.). A szlovák kérdésekre vonatkozó vitáknak sorra úgy ment elébe, ahogy azok kibontakoztak volna. Április végére a szlovák mozgalom kudarcot vallott és program nélkülivé vált, vezetőinek magasröptű, s egyben igényes irányzata nem valósulhatott meg, szükségessé vált mielőbb új vonallal helyettesíteni. Két gömöri radikálisan gondolkodó fiatal jogász, Ján Francisci és Stefan Marko Daxner lépett a színre. Indítványukra 1848. május 10-én Miloslav Hodza evangélikus lelkész hivatalában Liptószentmiklóson jött össze L. Stúr 30 híve, akik a nemzeti mozgalom magját alkották. Ezen a tanácskozáson született meg az első teljes körű szlovák politikai program, mely „A szlovák nemzet követeléseit” elnevezést kapta.

A szlovák nemzet követeléseit 1848 tavaszának legdemokratikusabb programja volt, s a szlovák államjogi követelések első megfogalmazását jelentette. Jelentősen meghaladta az áprilisi tézisek kereteit, és őszintén érezhető volt rajtuk a „nemzetek tavaszának szellője”. Elvetette a jobbágyság és a rendiség minden formáját, erősítette a polgári társadalom alapelveit, eleget akart tenni az egyes nemzeti követeléseknek, meg kívánta teremteni a népek testvéri együttélésének kereteit az új, korabeli Magyarországon. Nemzeti autonómiák kialakításával akarták föderalizálni Magyarországot. „A testvéri népek általános országgyűlése” az ország minden nyelvét használta volna (aminek valószínűleg kevés volt a realitása). Az általános országgyűlés mellett működtek volna a nemzeti országgyűlések. A követelések a szabad gyülekezési jog és a szólásszabadság iránti igényt tartalmazták, mindenféle korlátozás nélkül. A politikai élet demokratizálását összekapcsolták a férfiak általános választójogával, melynek köszönhetően a volt arisztokrata rétegek elvesztették volna politikai monopolhelyzetüket és a hatalomból az alacsonyabb néprétegek is részesedhettek volna.

A Követelések szociális vonatkozású kérdésfelvetésében is érezhető volt a polgári szolidaritás eszméje. Nem elégedtek meg csupán a hűbéri kötelezettségek eltörlésével, hanem a parasztok minden rétegét érintően követelték a jobbágyság eltörlését. A hegyvidéki területeken ez annál inkább fontos volt, mivel itt a hűbéri jobbágyok kisebbségben voltak. Hasonló módon követelték, hogy az erdők, mezők, legelők, melyeket a földesurak minden jogcím nélkül tulajdonítottak el, kerüljenek vissza a parasztok tulajdonába. Követelték a szlovák egyetem, politechnikát (műszaki főiskolát). A felsőbb osztályokban a szlovák nyelvterületen is oktatták volna a magyar nyelvet és fordítva, magyar nyelvterületen pedig a szlovák nyelvet. A Követelések tartalmazták a szlovák nemzeti szimbólumok (színek, zászló) bevezetését is, s követelték, hogy a szlovákokból alakított

nemzeti gárdáknak „szlovák kommandó”-ja legyen.

A Követelésekkel a szlovák politika fuldoklása megrekedt, megtalálta platformját. Elszánta magát a szlovák kérdés államjogi (területi meghatározás, autonóm országgyűlés) problémaként történő interpretálására. Tulajdonképpen csupán követni próbálta a monarchia nemzeti mozgalmainak többségét. A Követelések még teljes egészében respektálták Magyarország létét, kinyilvánították a magyar nemzethez való tartozást, a népek egyenjogúsága szempontjából nézve törekedtek annak modernizálására és természetes együttélésük feltételeinek megteremtésére. A magyar politikai viszont nem tanúsított megértést az ilyen koncepciók iránt. A gyenge és veszélytelen ellenkezővel szemben keményen lépett fel. Ezt a szlovák kezdeményezést is pánszlávnak minősítette és megalkotóira - Hurban, Stúr, Hodza - elfogatói parancsot adott ki. Drámai körülmények között menekültek mindhárman Prágába. Így a szlovák nemzeti mozgalom magja hosszabb emigrációba kényszerült. Magyarországon, ahol minden hónappal tovább szűkült a pluralizmus tere, gyakorlatilag illegalitásba kényszerült.

A Prágában összehívott szlovák kongresszus ellensúlyozni volt hivatott a frankfurti német parlamentet, és ellenszert keresett az intoleráns magyar hatalomra. A szerb és a horvát delegátusok felszólították a szlovákokat az ellene történő fegyveres fellépésre. A szlovákok képviselői azonban az ilyen típusú radikalizmus elől kitértek. Magyarországot továbbra is a szlovákok hazájának tekintették és bíztak a magyar féllel történő megegyezésben. Hurban szavaival „ha a magyarok megadják azt, ami illik, nem döfhetjük beljünk kardunkat... De ha nem, akkor minden téren harc.” Harc, amely a szerb magyar délvidéken már ténylegesen ki is tört. A Kongresszus semmilyen határozatot nem volt képes elfogadni. A prágai felkelés miatt történő idő előtti feloszlása után a szláv mozgalmak helyzete lényegesen bonyolultabbá vált a monarchiában. Politikai fórum nélkül maradtak, a birodalmi kormány nem bízott bennük, a pánszlávizmus vádjá mind magyar, mind német körökben erősödött. A nyár folyamán egyre nagyobb kompetencia harcok dúltak a magyar Pest és a császári Bécs között. A magyar-horvát tárgyalások is zsákutcába jutottak. A monarchia és Magyarország viszonyára vonatkozó különböző elképzelések és ellentétes érdekek nemcsak averziót és fenyegetettségi érzést szültek, hanem előidéztek a valós fegyverkezést és felkészülést is a fegyveres harcra. Az emigrációban lévő szlovákok csoportjai a csehek és horvátok segítségével a magyar hatalom elleni fegyveres fellépést készítették elő. Leginkább Bécsben szervezkedtek. Bécs központjában, a Szent István dóm mellett volt a toborzó iroda. Vele szemben a magyarok nyitottak hasonló irodát. A két fél gyakran huzakodott egymással az önkéntesek átállításának reményében. 1848 szeptemberében Bécsben is létrehozták a Szlovák Nemzeti Tanácsot. A szlovákok, összehasonlítva a többi nemzeti mozgalmakkal, megkésve hívták életre saját politikai szervüket.

A modern történelem első szlovák fegyveres fellépését szeptemberi felkelésnek hívjuk. Eredeti programja nagyvonalú volt. A szlovák felkelők összehangolták cselekvésüket a Pest ellen irányuló horvát Jellasics bán seregeivel. Be akartak törni a közép-szlovák bányavidékre, ott teljes körű nemzeti felkelést gerjeszteni és a horvátok segítségével rákényszeríteni Pestet a szlovák Követelések teljesítésére. A Szlovák Nemzeti Tanács szeptember 19-én Myjava városában kikiáltotta Szlovákia függetlenségét a magyar hatalom elismerése mellett (valószínűleg Szlovákia autonómiáját Magyarországon belül) és megkezdte a szlovák közigazgatás szervezését (új hivatalok, szlovák hivatalnokok). Annak ellenére, hogy a felkelés reményteljesen indult, már két hét után leverték és epizódként szerepelt a továbbiakban. Bár az önkéntesek közé beállt parasztok szimpátiáját megnyerte, csak kis területen játszódtott le, Szlovákia legnyugatibb fekvésű vidékén. A felkelés vezéreinek nem volt bátorsága a rosszul felfegyverzett felkelőkkel bemerészkedni a sík vidékre. A néhány napos mérlegelés végzetesnek bizonyult. A felkelés ellen a császári sereg egységei és a környező vármegyék nemzeti gárdái léptek fel, melyekben nem kevés szlovák is harcolt. Megtette a magáét a királyi dekrétum is, amely a történelmi Felvidéken elrendelte a megbékélést.

A monarchiában és Magyarországon szeptemberben kiéleződött a nemzeti ellentmondások által gerjesztett válság. Az addig összefonódó viszonyok elkezdtek polarizálódni. A két legerősebb tábor - Kossuth Pestje és a császári Bécs - megszakította a kommunikációt. A fegyveres konfliktus elkerülhetetlenné vált, csak az októberi bécsi felkelés akadályozta azt meg. Döntés előtt álltak a

szlávok és a románok gyenge mozgalmi is. Mindnyájan Bécs oldalára álltak, tőle várták a nemzeti jogok biztosítását. A szlovák politika ebben az időszakban távolodott el végérvényesen nemcsak a magyar politikától, hanem a magyar államiságtól is.

A döntés, hogy a bécsi oldalhoz kell csatlakozni, megalapozott volt. A magyar forradalmi hatalom most sem tanúsított megértést a nem magyar követelésekkel szemben, nacionalista szűklátókörűsége csak fokozódott. Birodalmi szinten a konzervatív erők megerősödése ellenére, továbbra is működött az alkotmányos rezsim, helye volt a pluralizmusnak, a birodalom megújítása és a rend visszaállítása mellett kitartóan deklarálták a népek egyenjogúságát. Ezt hirdette az új uralkodó, Ferenc József is, valamint Félix Schwarzenberg herceg birodalmi kormánya is. A kormány, legalább látszatra, elfogadta az ausztróföderalizmus politikáját - a monarchia föderációvá történő átalakítását. Ennek a radikális, államjogi koncepciónak a megvalósításával összefüggő útkeresés, Közép-Európa új arculatának kialakítása igen nehézkesen ment végbe és gyakorlatilag nem fejeződött be a forradalom végéig. A kromérizi birodalmi országgyűlésen, a birodalmi kormányban, a sajtóban egyaránt teret nyert. Több terv is született, amelyek egymást gyakran kizárták. Így egészen 1849 végéig élt az a remény, hogy figyelembe veszik a „kis népek” érdekeit is, s ezzel együtt az alacsonyabb néprétegek is tért nyerhetnek a politikában. A nem egyenrangú partnerrel történő szövetkezés csökkentette a Szlovák Nemzeti Mozgalom demokratikus töltetét. A másik oldalon azonban a szlovák kérdés fontossága nőtt, legalábbis szerény kilátások nyíltak megoldására, s a gyenge szlovák politikának lehetőségei mutatkoztak saját háttérének megszilárdítására.

Ezen időszak egyik fő kérdése volt Magyarország jövője. A téma 1848 őszétől 1849 végéig különböző elképzelések és mérlegelések középpontjában állt. Egyesek a forradalmat megelőző pozícióhoz hasonló helyzetet szántak Magyarországnak, mások csak formális elismerését támogatták, megint mások föderalizációját, és voltak olyanok is, akik a teljes megszüntetését hangoztatták. A császári sereg magyarországi hadjáratát illető döntés után a kormány tagjai, különösen Ferdinánd Stadion belügyminiszter közeledett ez utóbbi változathoz. Minden elképzelés az erős központi, birodalmi hatalmat és a szerény jogokkal rendelkező autonóm képződményeket hangoztatta. Az adott helyzetben azonban az ilyen föderalizáció is megnyugtatta volna a kis népek képviselőit, kivéve természetesen a magyarokat.

1848 végétől milyen konkrét megnyilvánulási formái voltak a szlovák politikának?

Bécs oldalán állva két önkéntes fegyveres hadjáratot szervezett (télit és nyárit). Még ha ezekben az egységekben kevesebb szlovák is harcolt, mint Kossuth forradalmi egységeiben, a szlovák politikusok bizonyos támogatottságra tettek szert a szlovák nyelvterületen, beleértve a gazdagabb családokat is. Az 1849-es év folyamán az egyébként lényegtelen szlovák kérdés fontossága nőtt, hiszen először vált a magas politika tárgyává. Közép-Európa többi, fontos kérdése mellett elképzelések körvonalazódtak ennek a kérdésnek a megoldására is. Foglalkozott vele a német és a szlovák sajtó, a magyar Figyelmező, az udvari tanácsosok, képviselők, katonai generálisok, miniszterek. Az első javaslatot az ókonzervatív Ján Majláth dolgozta ki. Szerinte Magyarországnak csak névlegesen kéne megmaradnia. Hét nemzeti régióra - distriktre kéne felosztani területét, közülük az egyik distrikt lenne a kárpátmenti szlávoké saját országgyűléssel, végrehajtó hatalommal, kulturális intézményekkel és iskolarendszerrel. A szlovák politikusok is igyekeztek megismertetni Közép-Szlovákia-szerte új ausztróföderalista programjukat, melynek lényege: Szlovákia elkülönülése Magyarországtól, szlovák koronás ország (nagyhercegség) létrehozás saját végrehajtó szervekkel, amelyek a birodalmi hatalomnak lennének alárendelve. Ezeket a pontokat tartalmazta az a kérvény is, amelyet 1849 márciusában szlovák küldöttség adott át az uralkodónak. Ebben az időszakban az északi vármegyékben új testületek jöttek létre, amelyeket népiesen nemzeti tanácsoknak hívtak. Néhányan naivan a szlovák autonóm közigazgatás csírájának tekintették őket. Az 1849 márciusában felülről elrendelt alkotmány erősen befolyásolta a további fejlődést. Megerősödött a Habsburg-politika centralista és konzervatív irányvonala, de az abszolutizmushoz további szakaszok vezettek. A felülről elrendelt alkotmány kihirdetése utáni időszakban egyetlen nemzeti mozgalom sem volt annyira lojális Béccsel szemben, mint a szlovák. Hiábavaló volt a csehek egy részének és a horvátoknak az a felhívása, hogy alakuljon át „alkotmányos ellenzékké” és

próbálja meg a közeledést Kossuthtal. A szlovák politikusok, néhány kivételtől eltekintve Bécshez kötődtek abban a reményben, hogy Szlovákiát leválasztja Magyarországról. Bécs ugyan éltette ezt a reményt, de a radikális döntést kitartóan halogatta. A magyar forradalom leverése után a szlovák politika kiélezte követeléseit. A lakosság jelentős támogatásával petíciós mozgalmat gerjesztett Szlovákiának Magyarországtól történő elkülönülése, a nagyhercegség létrehozása érdekében. Ezt az irányzatot nyilvánosan is támogatta három személyiség, akik a birodalmi kormánynál a szlovákok érdekeit védő bizalmi tényezőként működtek közre (J. Kollár, F. Hánrich, J. Hlavác). A császári hatalom azonban Szlovákiát továbbra is Magyarország szerves részeként tartotta meg. A császári hatalom az erős centralizációt, az arisztokrata politikát választotta, amely kirekesztette a kiváltságmentes rétegeket a társadalmi történésekből. A Bécs iránt elkötelezett szlovák politika kudarcának azonban természetesen több oka is volt. Nem volt elegendő támogatottsága ahhoz, hogy saját programjának teret nyerjen. A szlovák nagyhercegség létrehozásától élesen elhatárolódtak a nemesi ókonzervatívok, akik Magyarországon Bécs legfontosabb szövetségesei voltak, s eszmeiségükkel a legközelebb álltak hozzá. Kiálltak Magyarország integritása mellett. A szlovákok és magyarok ezeréves barátságával, a pánszlávizmus veszélyével, a szlovák evangélikus vezetők radikalizmusával, az alacsonyabb néprétegek kommunizmusával érveltek. A magyar forradalom részéről egyetlen megértő jelzés sem érkezett (az 1849-es júliusi Nemzetiségi Törvény akkor még nem volt ismert).

A szlovák politika erőkifejtéséhez képest minimális eredményt ért el (pl. a szlovák nyelv bevezetése a népiskolákban és a gimnáziumokban, az alacsonyabb hivatalokban, szlovák hivatalnokok alkalmazása). A valóság és az elvárás közötti különbség olyan nagy volt, hogy nagy volt a csalódás is. A szlovákok körében is elkezdett terjedni az a nézet, hogy Bécs azzal jutalmazza a szlovákokat, amivel a magyarokat bünteti. A forradalom végkimenetele erősen meghatározta Közép-Európa életének deformálását - nemzeti elnyomás és ellenségeskedés. Az 1848/49-es évek esélye a viszonyok harmonizálására a monarchiában már többet nem tért vissza. Amit az 1848/49-es évek válságakor még elkerült, az végül is bekövetkezett; a 19. század '60-as éveiben, az államjogi válság rendezésekor is elmulasztotta az alkalmat a viszonyok rendezésére, s így a monarchia egy sor modernizációs eredmény ellenére is a végét járta. Népei - a szlovákok és a magyarok talán a legérzékenyebbek -, a traumákkal terhelt 19. század elmúltával, 1918 után kezdték el újra tanulni az egymás mellett és az együttélést. Az utóbbi fél évszázadnak köszönhetően teszik ezt mind a mai napig.

(fordította: István Anna)

Sass Ervin

Plágium

szörnyű idő írta a költő szörnyű idő.
szörnyű idő kiáltozták a berényi tor-
nyok és az Orlai-ház kertjének almafái.
szörnyű idő kísért a komp zörögte a
szekér és Zoltán sírós mocorgása. Ször-
nyű idő forralta bosszúját egy idegen
nyár Segesvár alatt. szörnyű idő. A
költő lelke egy kopott vászonkabátban
szálldosott az ispánkút felé. Halálos
pontosan. szörnyű idő.

Múzeum

ott voltak. biztosan ott. azok a lépcsők
látták a költőt és Júliát. zuhogott rájuk
a márciusi eső. tavaszi zápor. a világtör-
ténelem új lapot kezdett. akkor még arany-
színűt. pirosra csak később váltott. a vér
színére hirtelen. a költő és Júlia örök á-
lomba szenderült. emléküket mossa az eső.
a márciusi. is.

Bronzarcok

Júlia arca mintha Koltón. Sándor
Bonyhay székében ülve töpreng. Jú-
liát keresi. mint a nagykárolyi bá-
lon. éjszaka amikor nem látja senki
felkel és Júliához sétál. Csizmája
sarka kopog a kövön. a bronzarcok
találkoznak. sehol az özvegyi fátyol.

Kétszer hal

– Naplótöredékek egy ismeretlen orosz szerző tollából* -

Lapos járású, gyenge fiú
szájmozgását olvasom,
lőtt sebeiből veszek mintát,
östengeri kavicsaim dugdosom
viseltes zekéje zsebébe (...)

csak tudnám kinek (...)

Csak tudnám kinek
köszönhetem ezt a fiatalembert,
szava receptre rendelt plágium,

*A fenti, hiányosan fennmaradt szövegrészletek kora - a kézirat papírányagának vízjeleiből következtetve - 140-150 évre tehető. Szerzőjéről nem sokat tudunk, annyi azonban bizonyos, hogy egy 1860-as, novopetrovoi Számbavételi Jegyzék a szöveg lelőhelyének tulajdonított ház alatt két nevet is jegyez, Sajnos mindkét név olvashatatlan. Az egyik névhez tartozó születési dátum viszont jól olvasható: 1823.

Közzéteszi a fordító: Grecsó Krisztián

de direktsége óvatos:
hol zsongító búfelejtő,
hol férgeimre csepegtetett balzsam.

Még várunk holnapig.
Ha holnap sem lesz végítélet:
Beásunk a Föld közepéig,
Lőport viszünk le,
És a világot a
Levegőbe röpítjük (...)

(...) végül, nem szűkölködünk,
bár kifogták vitorlánkból a szelet.
Volt az úr a mi pásztorunk,
de ostorhegygel ábrándozott (...)

(...) gyenge bőrünkön készül
a leltár (...)

Nélküle azt hinném, hogy nincs más,
örvények ragadnák el a gyomrom,
mérget töltenének azok vizembe,
akik megitták boromat.

Szeretett volna fölugrani,
Hogy orraikat leharapja.
De nem harapta le! (...)
szagolják, ha rothad
és fulladjanak meg (...)

Ha még, hát kétszer hal!
És hol temessék el? Afrikában.
Az lenne szerencséje,
Mert egy hiéna kiásná sírjából.
Ez az állat lenne egyetlen jótevője.
Ezt is megcsalná.

(...) kezében kosár (...) r....ok** vagy szabadok
feje benne (...) egy kosárban három,

** Az állandósult ellentétpárból következtetve: rabok. A kéziratban itt égésnyomok láthatóak.

(...) szökéből négy

Érdempénz mellén a Nap.
S ruhája, rongyos ruhája a felhő.
Hm, így engedték el a (...) katonát.

A direktség tesz óvatossá.
Emlékek maradékan osztozunk,
ahogy szája nem jár többet,
éhséggé merevedik bennem a penzum.

Részletek Metternich herceg jegyzetlapjaiból*

Túl vagyok a sokkon. Legalábbis pillanatnyilag nyugodtnak látszom, amint a tükörben vizsgálgatom a szemgolyómat, ahogy a véretek közül előbújik a fáradt szembogár, s valójában az egy igazi rovar. Ez volt az a szem, ez volt az a finom műszer, mely a monarchia külügyeit irányította hajdan, ez volt az a tekintet, amelytől a császár is meghátrált olykor. Ebben a szempárban volt az Erő, a hatalom megingathatatlan sugárzása, a szenttelen rezzenéstelenség, a gúny megfellebbezhetetlensége, a könnytelen sajnálkozás, a könyörtelen célratörés, a szikrázó szigor, a parancsuralmi téboly, a kéjes hiúság, a tűz, az olthatatlan vágy a mindenhatóság iránt, a mindent uralni, és birtokba venni kérlelhetetlen óhaja, amely kész volt feláldozni a legszentebb érzéseket, a legőszintébb, legféltehetőbb titkokat is a politikai sikerekért. Ez a szempár most alig pislákol. Csak leltárt készíteni képes, sőt azt se.

Írni kell, az írás egyetlen beszédlehetősége a hatalmától megfosztott embernek. Mert tudni lehet, hogy valaki el fogja olvasni, s ha nem is ért egyet a szövegben szereplő állításokkal, belelát egy kicsit abba, amiről előzőleg mást gondolt. Vagy egyáltalán nem gondolt semmit arról a valamiről, amit egyesek lázadásnak hittek, rebellióknak, ami megtisztít, s közben a csőcselék zendülése lett és bemocskolta a monarchiát.

A forradalom szótól többször összerezentem azokban a napokban, amikor Táncsics kiszabadult, s a Kancellária munkaszobáiban olyan neveket lehetett hallani, mint Petőfi, Kossuth, Jókai. Azután megszoktam a forradalom szót, s közömbösen hagyott, sőt, nem izgatott. Forradalom? Olyan nincs. Anarchia van és lopás, igénytelenség és árulás, fegyverhasználat van és bitófa, korona van és pénz, betegség van és halál, egy csipetnyi jóhangulat és rengeteg idegesség, vér van a pecsétnyomón is, vér a kalamárisban, recsegő, ropogó csontok vannak a satupad pofái között, futárszolgálat van és diplomácia, politika és hazugság, emberek vannak és önvizsgálat, hadbíróság van és zászlók vannak, FORRADALOM nincs, nem is volt, nem is lesz. Én hatalmat akartam egy birodalom fölött, egy országot akartam magamnak, sok kastélyt, millió szolgát, lakomát, ékszereket és bíbort, templomokat és márványt. Ők függetlenséget szerettek volna, vagyont, sajtót és nyelvet (sajtót és marhanyelvet), földet és ellátást, egzisztenciát és irodákat. Megvetem a forradalmárokat, vesztesek ők, istenem, miért nem volt jó nekik a nagy haza? A birodalom óriás? Most ott fekszenek a porban, térdepelnek és sírnak. Nem látták be: mindegy kié a hatalom (a dicsőség), a munka ugyanaz, élni kell, nem háborúzni. Az emberi sorsok belevesznek az eszeveszett történelembe, jobb, ha nyugton maradunk. És milyen nagy baj, ha olyan kap hatalmat, aki gyenge. Megöli a súlya, agyonnyomja a tudat. Nincs bennem részvét a hősök iránt.

A részvét ellentétben áll a tonikus affektusokkal, melyek az életérzés energiáját növelik: depresszív módon hat. Az ember veszít erejéből, ha részvétet érez. Az az erővesztés, mellyel a szenvedés már magában megrövidíti az életet, csak fokozódik és hatványozódik a részvét által. A részvétnek tudható be, hogy a szenvedés ragályossá válik; s bizonyos körülmények között a részvét miatt olyan összeszervesítést szenvedhet el az élet és az életenergia, amely az ok kvantumával abszurd arányban áll (- a Názáreti halálának esete).

A részvét nagyjában-egészében keresztezi a fejlődés törvényét, amely a természetes szelekció törvénye. Azt tartja fenn, ami megérett a pusztulásra, védelmezi az élet kitagadottjait és elítéltjeit - a félresikerültek ilyen-olyan fajtájának nagy tömege révén, akiket életben tart -, s magát az életet is komor és kétséges színben tünteti fel. Erénynek merészelték nevezni a részvétet (- ami egyébként minden nemes morálban gyengeségnek számít); majd még tovább mentek: a részvétet megtették az erénnyé, méghozzá valamennyi erény alapjává és eredetivé, persze csak egy olyan filozófia szempontjából - s ezt mindig szem előtt kell tartani -, amely nihilista volt, s amely

* A tipográfiai megkülönböztetések vendégszövegeket jelölnek.

zászlajára az élet tagadását írta.

ISMÉT ÖNMAGAM VAGYOK; A GÉPEZET MOZGÁSBAN VAN, A KÖTELEK, MELYEK MEGKÖTÖTTÉK, SZÉTVÁGVA; A VARÁZSIGE, MELY ÚGY BŰVÖLT MEG, HOGY NEM TUDTAM ÖNMAGAMHOZ VISSZATÉRNI, SZÉTTÖRÖTT. NINCS TÖBBÉ SENKI, AKI KEZÉT RÁM EMELNÉ, SZABADULÁSOM BIZTOS, ÚJRA MEGSZÜLETTEM ÖNMAGAM SZÁMÁRA; HISZ MÍG ILITHYA KEZEIT ÖSSZE NEM KULCSOLTA, A VAJÚDÓ SEM SZÜLHETTE MEG MAGZATÁT.

Petőfi azt írta: „Dicsőséges nagyurak, hát / hogy vagytok?” Ő most már nem tud tovább kérdezni, a kasza, ásó, vasvilla kiesett a kezéből, a mieink vannak hatalmon újra, a forradalom meghalt, az áruló nagyuraknak talpalatnyi földjük sem maradt, Kossuth hiába bízott Görgeyben, a vágyak összeomlottak, Haynau és Paskievics győzött, az aradi várban megtörtént a kivégzés, ujjonghat a reakció. De egyáltalán mi az a reakció? Reagálás vagy visszarendeződés? Valójában a kételkedők szigete, akik nem hisznek a megváltó ideológiákban.

A szellem erejéből és túlerejéből eredő állhatatosságot és szabadságot a szkepszis bizonyítja. Az összes alapvető kérdésben, melyek az értékről és az értéktelenről szólnak, a meggyőződéses emberek egyáltalán nem jöhetnek számításba. A meggyőzések: börtönök. A mindennemű meggyőződéstől való szabadság, a szabad látás képessége az erősséghez tartozik. A nagy szenvedély használja és elhasználja a meggyőzéseket. A hit embere függő, olyan ember, aki képes arra, hogy önmagát tegye meg céllá. A hívő ember nem tartozik önmagához, csak eszköz lehet, de őt el kell használni, szükség van valakire, aki elhasználja őt. Ösztöne: öntagadás: minden erre beszéli rá, okossága, tapasztalata, hiúsága. Morbid hedonizmus volt a forradalom azok számára, akik minden áron ki akarták szakítani a hazát a hazából.

Most Ferenc József a trónján ül és eszik, bizsergető zene szól és esik az eső. Mintha semmi nem történt volna. A gyengék persze önmagukat nem gyengéknek nevezik, hanem „a jóknak”. Ez hát a Jóvá züllesztett lét, a beteg haladás. Nem a bűn ellen kell harcot folytatni, hanem a szenvedés ellen, s a hit szöges ellentétben áll a tiszta erővel. A szeretet az az állapot, melyben az ember leginkább látja úgy a dolgokat, ahogyan azok nincsenek. Az illuzórikus erő ekkor van a csúcsponton s nem kevésbé megédesítő ez a hatás, szinte megdicsőít, s ezáltal kiszolgáltatottá tesz.

Mi a jó? Mindaz, ami az emberben növeli a hatalom érzését, a hatalom akarását, s ami növeli magát a hatalmat. Mi a boldogság? Annak érzése, hogy a hatalom növekszik, s legyőzetik az ellenállás. A hatalom soha nem elégedhet meg hatalmának mértékével. Ez a morálfáktól mentes erény. Mindannak a hamisságnak, ami csak létezik a földön, a leginkább elterjedt fajtája a becsületesség és a lemondás. A nihilista akarat végül totális hatalomra jut minden világegészben.

Egy ország létezik: az erő birodalma. Ha valaha felépül, ott újra várhat rám szerep...

Határ Győző versfordításai

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc külföldi költői visszhangjából

Maxime Du Camp

Vérző nővérek

(John Benfieldnek)

Földrevert titánként - kevély három kardél foglya:
Polónia zúzott homloka kókad;
Ádáz Hungária maga-tártan támolyogva
Lesi, vére mint festi a bitókat!

Daloló Velence dermed s pihegve térdel,
Siratja múltja számlálatlan kincsét;
Rengő Szicília tűzköpő bős heggyével
Fegyencként vonsozolja Nápoly bilincsét!

Szemlesütve - orcájukon fájó könny pereg -
Megannyi anyját kereső elveszett gyerek:
Elűzve mindenünnen, törvényből kivetetten

Kóbor jár, honát siratva, földjét keresve!
- Ha látom, feltekintek s így kiáltok esdve:
Mit mívelsz, magos Ítéző Isten, egedben?!

Marie J. Ewen

Kossuth

(Két szonett)

1

Jőjj, jövel, nemes Kossuth, lépj angol földre
hős lelked hol enyhelyet talál? Ez ország
népe büszkén s boldogan kiáltja hozzád:
légy istenhozott körünkben, üdvözölve!
Áldva minden lépted, most és mindörökre!
Te, ki nagy valál diadal-koronásan
nem hátráltál öldöklő viaskodásban
víva harcod. Vített a zsarnok is hörögve
s gonosz áradatfa háborogva böngött
ám Te szálfaként megálltál romlás közepett'
míg szabadság zászlaját széttépék az ebek...
Nagy ügyért hadakoztál s véled a hősök!
Hittén-hígyj, Kossuth, vesd lelked bizodalját
Istenedbe s meglődd mennyek birodalmát.

2

Üdv neked, Kossuth, igaz poéta te!
Példaképünk? Rád ha költő feltekint
bár gyerekmód nyűglődék - dalol megint
s újra tűz hevíti, dalnokok heve.
Példa léssz s nemes poéta-társaid!

Mert Való mélyére költő nem hatol
ha nem éri fel soha-el-nem-dalolt
nagy dalodban a költészet csúcsait!
Szívettépőn - szebben zengetéd a dalt
mint hősenekünk, Kossuth. Mert tenmagad
éposszá levél s életpályád e vad
pompázó poéma?... Zajlik még a part
ám te itthagyd a földi téreket
s felszáll örök világoló szövétneked!

Kossuth Lajoshoz

(Swinburne, 1877)

Napszállatnak, mely le nem száll, hajnalcsillaga!
Őseinkre mely letűzött s máig is tüzel
délidőn még tűzgolyó volt: hősi név, amely
esztendőre harminc is már, hogy felvillana.
Menny kárpítja meghasadt, megtört az éjszaka
Európa rengett? S reszket még: neved a Jel
fél, hogy neved erejével mind újra hadra kel.

Vándorunk még téteményidért magasztala
múltakért. Mi már, Kossuth, e dörgő szózatért
mely betöltve milliók szívét, időt s a tért
zeng, mint Angyal harsonája, végítéleten!
Villámszóró pörölyöd is, alig emeléd
szemöldököd alig rebben s már alámegyen
s hogy sunyít a Moszkovának hódolt sepredék.

William Michael Rossetti

Magyarország és Európa, 1849

Meddig még, Uram? A hangok vad árja
egyre zúgadoz, az oltárkö remeg;
Patmoszon jelenté János: fürgeteg
panaszdal kél, s jajjal hasítva járja

föld véghatárát... De jó visszatorlás
majd: foggal fogért, jajjal jajért! Igaz
kiontott vérért meglakol még a gaz!
S úgy szűnjön e Hang - sújtón, mint a korbács!

Nem bágyadozva, mert immár a bot
unottan ver szét a cudar seregben,

s tán a zsarnok karja is megsibbadott.

Pöröly legyen bosszúd - bosszú hogyha van!
Ne hallanád, mit a féreg hallhatott?
Vagy hallod s nem figyelsz? Meddig még, Uram?!

Haynau, 1849-1850

Ingöket lemarta, nők gyenge bőrén
próbálta szíját: magyar mivoltukért
bűnhődtek. Kétfejű sas lakmározék
szétdúlt hazájukon. Aléltan, pőrén

vérhullajtva léptek, átalkodottan
a gúny s gyűlölet torz képét mutatva.
Idézd fel, Magyarország, gyalázat-marta
nőid kinkeservét! Szakadatlan

ezért üldözi millióknak átka
a vén latort; de rászolgált bitangul
s fő gaztette volt? Ezért, hogy az angol

munkásnép Londonban így kiálta:
„Haynau, a Hiéna!” - ráragadt e név -
s mint rühes kutyát, páholták-csépelék.

Haas György

Mire gondoljunk március 15-én?

Március idusának 150. évfordulóját ünnepli a nemzet, az ország határain belül, és távoli földrészekén is. Az európai rangú magyar állam megalapítását idéző Szent István napja után ez a magyarország legnagyobb ünnepe. Tegyük hozzá mindjárt: március 15-e elsősorban is az újkori magyar állam, nemzet és nép emlékeztető napja, a nemzeti és állami szabadság újjászületésének, modern átalakításának, a teljes emberi, gazdasági, társadalmi és politikai felszabadulásnak és jogegyenlőségnek forradalmi ünnepe. Petőfi, Jókai és Vasvári Pál ifjú költői csoportjának pesti mozgalomát nyomon követte a még rendi formák közt összejött 1847-es pozsonyi országgyűlés elhatározó tette, Kossuth Lajos és Deák Ferenc kezdeményezése: a jobbágyfelszabadítás, az ipari és kereskedelmi szabadság deklarálása, a szabadon választott parlament és felelős kormányzat elvének kimondása és gyakorlatának megvalósítása, minden külföldi és idegen beavatkozás intézményes megszüntetése, a magyar állam 1526-ban, illetve 1541-ben korlátozott bel- és külpolitikai szuverenitásának legalább elvileg maradéktalan visszaállítása.

Március 15-e a polgári szabadság és egyenlőség ünnepe elsősorban. Minden patetikus és lírai ünneplés lehetetlen, ha nem tudatosítjuk magunkban, hogy ez a nap visszakövetelte a magyar állam, nemzet és nép európai rangját, és hogy az összes ifjú vagy férfivá érett költő vagy közjogász protagonistái előtt az a cél lebegett, hogy Magyarország újra egyenrangú európai ország, és minden

polgárának szabad hazája legyen. Minden költő, államférfi és közjogász szereplője és élenjárója e napnak, amelyen mindenki a zsarnokság ledöntésére emlékezett Julius Caesar végzete óta. Ez a nap a magyarországi és a magyar nemzeti formájú modern haladást ígerte és követelte, habár a haladás és szabadság megvalósításának 1849-ben véresen el is kellett hanyatlania, és habár a március 15-e igényeit közjogilag megvalósító, társadalmilag azonban fontolva elalkudó 1867-es rendszer, minden pozitívuma mellett is, visszalépést kellett hogy jelentsen.

Történelemhamisítás, vulgarizálás és felületes általánosítás lenne azonban, ha a magyar március 15-ét minden történelmi előzmény és folytonosság nélkül csupán úgy értelmeznénk, mint egyedülálló és merész forradalmi tettet. Ha okosan olvassuk a nagy ébresztők és úttörők írásait, beszédeit, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Jókai, Petőfi és a többiek máig érzelmileg is lelkesítő megnyilatkozásait, rögtön éreznünk és látnunk kell, hogy március 15-e Magyarországon nemcsak az egyenlőség, szabadság, népjog és alkotmányosság kezdő napja volt, nemcsak merész forradalmi fellángolás, hanem egyben az 1526 és 1541 óta századokon át esedékes állami és nemzeti ön jogosság restaurációjának kezdete is. Ez a restauráció azonban nem lehetett „reakciós” jellegű, még az idegen nyomást önmagukon is szüntelenül keservesen érző birtokos és történelmi osztályok szempontjából sem. Különb en nem működött volna - II. Rákóczi Ferenc dicső tragikus évei és Mária Terézia szelídségében is olyan kétértelmű uralma óta - a magyar arisztokrácia és nemesség túlnyomó többsége (a maguk idejében és a reformkorban is ragyogó és független értelmiségiek és reformerek erkölcsiségükben tündöklő jellemek?) az 1526 és 1541 óta kívülről stabilizált rendszer merész, vagy akár fokozatos megváltoztatásán, a nemzeti és állami függetlenség megvalósításán.

Akkor a haladás, a rendszer megváltoztatása volt a magyar fő- és köznemesség követelése, és semmiféle reformkori vagy 1848/49-es függetlenségi és szabadságmozgalom nem születhetett volna a nemzet és állam kérdéseit a népfelzabarádítással eleve összekapcsoló, haladó és reformeri előmunkájuk nélkül. Ily módon a magyar nemesség állami és függetlenségi akarata az idegen uralom ellenére egyetemes nemzeti funkciót töltött be, habár a reformkor és 1848/49., majd meg az 1867-es átalakulás következményei meg is kellett, hogy rendítsék a történelmi és birtokos osztályok gazdasági és uralmi alapépítményét. Ilyen szempontból a haladó magyar nemesség is beletartozik abba az egységbe, amelyet 1848 úgy követelt; ily szempontból önfeláldozó idealizmusa hasonlatos a lengyel nemesség 1777-1795-ös szabadságkezdeményezéséhez; ilyképpen nem hiába ünnepelte 1848 után maga Karl Marx a magyar és lengyel történelmi osztályok egyetemes egyenlőségi idealizmusát, ahogy önmagukból szülték saját hatalmuk sírásóját, a polgári rendszert és az egyetemes jogegyenlőséget. És ilyen szempontból minden kommunista „osztályharcos” történelmi értelmezést az önkényes értelmezések tudománytalan körébe kell utalni.

Március 15-e értelmére utalva el kell magunktól utasítani a vulgáris ál-jobb- és baloldali értelmezést, törekednünk kell - éppen március 15-e magyar és európai ünnepe kapcsán - a magyar államot, nemzetet, népet valóban átalakító haladás fogalmának és a történelmi valóságnak lehetőleg igazságos értelmezésére. Az 1944 előtti (közelmúlt) magyarországi és európai rendszerek 1919 óta elsősorban a szovjet behatolás és az abból következő kommunista diktatúra következtében félszegen, sőt talán elutasítóan is állottak a haladás és a haladó hagyományok történetpolitikai ügyével szemben. Holott eleve tudnunk kell, hogy maga Szent István király is az államalakításban és annak következményeiben a legmerészebb haladó és újító volt; a haladás és változás igényei szerint folyton változó történelmi és társadalmi helyzetet követvén alakult ki a kései magyar középkorban, majd a Habsburg uralom alatt az a nemzeti társadalmi rendszer Magyarországon, amely a nyugati feudalizmus lépcsőzetes tagoltságával ellentétben, a „nemzetet” akkor jelentő nemesi és birtokos osztály egységét és tagolhatatlanságát tette jogelvvé, amely az egységes akaratközösség erejével egyedül biztosította a Habsburg- és török korban a magyar állam és nemzet fennmaradását. Az akkori viszonyok között tehát ez a belső nemesi „demokrácia” - amely rokon volt a velencei, lengyel vagy angol társadalmi struktúrával is - jelentette a haladó erőt; és haladást jelentett a magyar nemesség nagy részének helvét protestantizmusa, és talált minden idegen uralmat túlívelő kapcsolatokat az akkori Európa legfejlettebb állam- és nemzetközösségeihez: Angliához, Hollandiához és a hugenotta Franciaországhoz, avagy Svájcához.

A haladás és változtatás elvének köszönhette tehát a magyar nemzet, hogy 1526 után

fennmaradhatott; ily szempontból a tragikus János király, János Zsigmond, Báthory István, Bocskai István, Bethlen Gábor és az összes Rákócziak éppen úgy beletartoznak a haladó hagyományok körébe, mint a nemzet egységét követelő és megvalósító szerencsétlen nagy Zrínyi Miklós. A vallásszabadságot Erdélyben, majd a királyi Magyarországra is kiható érvénnyel konctituláló 1574-es tordai országgyűlés éppen úgy idetartozik, mint II. Rákóczi Ferenc - jóval II. József császár előtti - nyugati szövetségszövetségi politikája, a köznépet felemelő és a teljes keresztény vallásszabadságot Magyarországon megvalósító magatartása.

De sajnos, a későbbi magyarok, még a műveltebbek is, elszoktak a 16-18. század nagy magyarjai írásainak olvasásától, holott akár eszméik, akár gyönyörű stílusuk varázsa csak erősítést és öntudatot jelentett volna. Ugyanígy elfelejtették - talán részben a reformkor múlhatatlan pátosza és kisugárzása miatt is - az 1790/91-es országgyűlést, amelynek polgári forradalmi kezdeményezései nélkül a reformkor semmiféle gazdasági és közjogi tevékenysége nem jöhetett volna létre. Ugyanígy elfelejtették az 1848-as törvények alapjául szolgáló alapvető törvénycikk, az 1791. II. § idézését, amely „de Regni Hungariae independentia”, a magyar királyság függetlenségéről tett vallomást, kimondván, hogy Magyarország semmiféle idegen országnak, uralkodónak, nemzetnek nincsen alárendelve, hanem szabad és szuverén királyság és államközösség. Idézzük-e itt még Berzeviczy Gergely, Ócsai Balogh Péter, gróf Batthyány Alajos, gróf Forgách János emlékét és tetteit? A haladás e merész és okos előjáróit a mi nemzedékeink méltatlanul elfelejtették. A haladás és változás, tehát a szabadság és függetlenség jegyében küszködött a magyar politikai és uralkodó osztály sok-sok jeles fia és értelmiségije azóta, hogy 1795-ben a bakó leütötte a magyar köztársasági és jogegyenlőségi mozgalom vezetőinek lázasságában is oly értelmes fejét, a méltatlanul meggyalázott Martinovics Ignác mellett, gróf Sigray Jakab, Hajnóczy József és a túlélő rabok, mint Kazinczy Ferenc; éppen úgy hozzátartoznak a magyar progresszió harcosai közé, mint az 1825-ös reformkor összes ideológusa, közjogásza és költője.

Nem változtat Petőfi, Kossuth, Deák, Eötvös, Kölcsey, Széchenyi, Wesselényi nagyságán, ha követelnünk kell, hogy a reformkort a maga polgári, jogegyenlőségi és gazdasági úttörésével egyetlen egységnek lássuk, és hogy sürgessük a mai magyar ifjúságnál és értelmiségnél a „többiek” megismerését is, műveiknek olvasását, hiszen: „elvész a nemzet, amely tudomány nélkül való...” Neveket kellene most felsorolnunk és műveket, hosszú oldalakat töltene ki még csak a pusztaság felsorolás, és az a patrióta, de egyben egyetemes európai kérés is, hogy ismerjük meg magunkat.

Egy Bécsben élő, számkivetett, okos és művelt fiatalember e sorok írójához egyszer azzal a kérdéssel fordult, hogy miként erősíthetné magát idegenben nemzeti és közép-európai, de egyben egyetemes emberi öntudatában? E sorok írója azt ajánlotta neki, hogy ne csak újabb történelmi műveket olvasson, amelyek nemegyszer ide és oda torzítva adják a történelmi igazságot és valóságot, hanem olvasson például Horváth Mihály püspök, a nagy liberális történetírónak a reformkorról írt csodálatos könyveit, Bethlen Gábor fejedelem vagy Thurzó György nádor iratait; II. Rákóczi Ferenc írásai mellett azonban - mai emberként - Kossuth Lajos 1849. április 14-i beszédét, és Deák Ferenc 1861-es, két felirati javaslatát. E három utóbb idézett deklarációnál szebben és értelmesebben senki nem mondotta el - még máig sem -, mi is a magyar haladás, jogegyenlőség, igazság és valódi fejlődés, amely egyetemes, oszthatatlan és páratlan kell hogy legyen...

„Vexatio dat intellectum” - így hangzott Richwaldszky György szepesi kanonoknak 1764-ben, a magyar állam és nemzet teljes önrendelkezését visszakövetelő, Bécsben és Pozsonyban rögtön ünnepélyesen elégetett röpirata. „A zaklatás öntudatra ébreszt” - ez a magyar jelentése. Ugyan ki is emlékszik ma már szerzőjére, és a műre, magára? Holott, amit 1790/91 és 1848/49 akartak és részben ki is vívtak, amit 1867 közjogilag - szintén csak részben - megtett, minden követelmény már benne megoldható. Azért idéztük ide, hogy a nemzeti átkot jelentő feledésre rámutassunk. Lehet, hogy mindez, amit itt elmondtunk, talán merész igény, de a történelem tudása nélkül sohasem létezhetett az oly sok kín és baj között küzdő magyar politikai és szellemi vezetés. Ha nem a függetlenség, szabadság, jogegyenlőség és haladás megbonthatatlan patrióta egységét valljuk, nem feledve el természetesen a folytonos párt- és osztályharcokból eredő összes viszontagságokat, akkor nem ismerhetjük meg valójában, mi is volt 1848 Március Idusának igazi lényege. Magyarul:

haladó és európai, senki sem lehet önismeret és a múlt ismerete nélkül.

Középiskolás diákok verselemzései*

Gyarmati Cecília

(Erkel Ferenc Gimnázium, Gyula) - I. díj

Babits Mihály: Petőfi koszorúi

„Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága?”

Hol a szem, szemével farkasszemet nézni?
Ki meri meglátni, ki meri idézni
az igazi arcát?
Ünnepe vak ünnep, s e máj napoknak
szűk folyosóin a szavak úgy lobognak,
mint az olcsó gyertyák.

Szabadság csillaga volt hajdan a magyar,
de ma már maga sem tudja, hogy mit akar:
talány zaja, csöndje
és úgy támolyog az idők sikátorán,
mint átvezetett rab a fogház udvarán
börtönből börtönbe.

Ki ünnepli ŐT ma, mikor a vágy, a gond
messze az Övétől, mint sástól a vakond
avagy gyáván bujik,
s a bilincses ajak rab szavakat hadar?
Csak a vak Megszokás, a süket Hivatal
hozza koszorúit.

Óh, vannak koszorúk, keményebbek, mint a
deszkák, súlyosabbak, mint hantjai kint a
hideg temetőnek?...
Kelj, magyar ifjúság, tépd le a virágot,
melyet eszméinek ellensége rádob
emlékére - kőnek!

Kelj, magyar ifjúság, légy te virág magad!
Nem drótos füzérbe görbítve - légy szabad
virág szabad földön:
hogy árván maradva megrablott birtokán
mondhassa a magyar: „Kicsi az én szobám,
kicsi, de nem börtön!”

* A szerkesztőség által, Békés megye középiskolás diákjai számára, az 1848-as forradalom 150. évfordulója alkalmából kiírt verselemző pályázat díjazott alkotásai.

Avagy virág vagy te?... légy virág, légy vigasz!
Legyen lelked szabad, legyen hangod igaz
az Ő ünnepségén:
Koporsó tömlőcét aki elkerülte,
most hazug koszorúk láncait ne túsíj
eleven emlékének!

1922. dec.

Ha valaki a magyar történelem mélypontjait akarja érzékeltetni, elég felsorolni három helységnevet: Mohács, Világos, Trianon.

A török- majd Habsburg-sújtotta Magyarország történelmi tragédiájának csúcsa Trianon. 1914-ben az Osztrák-Magyar Monarchia tagjaként részt vettünk az I. világháborúban. E háború Magyarország kulturális és gazdasági életében páratlan rombolást okozott, az emberáldozatok száma rengeteg volt, ám visszalépni nem lehetett. Hiába intette Ady az Őrzőket, hogy „az Élet él, és élni akar, és nem azért adott annyi szépet...” - Hiába ordította Babits kiszakadó ajakkal, hogy „Béke! Béke! Béke már! Legyen vége már!”

Tehát az események pörögtek, s négy, kegyetlenségekkel, véres tragédiákkal megkeserített év után a háborút elvesztettük.

1920. június 4-én sok áltatás és üres ígérgetés után, Trianonban megszületett a döntés Magyarország sorsáról. Területének kétharmad részét a szomszéd országokhoz csatolták, s 3,3 millió magyar került a határokon túlra. Talán 1849-ben, a világosi fegyverletétel váltott ki ekkora megdöbbenést és nemzeti gyászt.

A művésztársadalom, s Babits Mihály igen érzékenyen élte meg e történelmi eseményt, eleinte magatartását a visszahúzódás és az elzárkózás jellemezte.

Ám individualizmusának elefántcsont-tornyából kénytelen volt leszállni, hiszen milliók szenvedése és halála mélyen megrendítette. Pacifizmusa volt a híd, melyen át a közösség sorsához eljutott, ám hazaszeretetét sohasem hatotta át szélsőséges nacionalizmus.

1925-ben jelenik meg a Sziget és tenger című kötete. Ez a címadás arra utal, hogy szeretne visszahúzódni a magánélet csöndes, lakatlan szigetére, megőrizni nyugalma, szellemi függetlenségét. Ennek következtében művésze elmélyül, tartalmilag tovább gazdagodik, miközben formailag egyre egyszerűsödik, letisztul. A vágyott szigeten azonban újból és újból átcsapnak a közélet hullámai, hisz meglátja a társadalmi, szociális problémákat. Bár „magánéleti szigeten” írta a kötetet, mégis harminc politikai verset alkotott, az egyik leghíresebb a Petőfi koszorúi, melynek címe és megírásának dátuma elárulja alkalmi vers jellegét.

A forradalmár hősiessége szolgál követendő példaként, Babits próbálja még halhatatlanabbá mélyíteni költői nagyságát, hogy kora ifjú generációjának példát mutasson. Úgy érzi, hogy a végzetes gépháború utáni összevisszaságban fel kell vállalnia valakinek újra a romantikus lángoszlop szerepét. Ösztönöznie kell népét, mert ha a magyarságtudat, az ebből fakadó összetartás és kitörni vágyás nem él minden állampolgár lelkében, akkor népünk képtelen talpon maradni, magát megvédeni a külső zaklatásoktól és támadásoktól: így balsorsa elkerülhetetlen.

A mindenkor magyar társadalom figyelmét számos költő igyekezett a belső ellentmondásokra fordítani. Kölcsey Ferenc Zrínyi alakját idézte. A Zrínyi dala című műben a horvát bán elkésereve keresi az imádott hazájáért küzdő magyar népet. A hon pillanatnyi látványa elkészerítő, a múlt hősiessége eltűnt. A régi idők: és a jelenkor szembeállítására nagyarányú értékpusztulást látat:

„Más faj állott a kihunyt helyére,
Gyöngye fővel, romlott, szívtelen,
A dicső nép, mely tanult izzadni,
Az izzadás közt hősi bért aratni,
Névben él csak, többé nincs jelen.”

Ugyanez a probléma vetődött fel a Zrínyi második énekében is, ahol a nemzethalál döbbenetes látomása tűnik elő.

Babits a historizmus, a történelmi visszautalások segítségével egy „érted haragszom, nem ellened” magatartást tanúsít. Műve evokatív jellegű, hisz számos motívum utal Petőfi A magyar ifjakhoz című versére. A mű elején idézett sor is az 1847-es versből való. Bár a nyugatos nemzedék a múltra emlékező, népi hagyományokra építkező irodalmat idejétmúlnak, megmerevedettnek tartotta, Babits úgy érzi, az érzelmekre hatni és tettekre ösztönözni leginkább ilyen tónusban lehet.

Nagyhatású, retorikus kérdésekkel indít. Ezeknek korholó jellege késztet arra, hogy az ember mélyebben belegondoljon a felvetett problémába.

„Hol a szem szemével farkasszemet nézni?
Ki meri meglátni, ki meri idézni igazi arcát?”

A választ a költő maga adja meg. Úgy érzi, ha korának ifjúsága nemcsak felületes megemlékezéssel, hanem mélyen magába szállva átérezné Petőfi jelentőségét, nemcsak kiüresedett szimbólumként lebegne neve előttünk, hanem ösztönzőleg hatna a nehéz időkben. Felháborodottan céloz ezzel az ország vezetésének hazafiatlan irányelveire és az ebből következő sekélyesen képmutató ünnepélyekre is.

Olcso gyertyákhoz hasonlítja a semmitmondó emlékező szavakat. Vak ünnepnek látja Petőfi ünnepét. Babits szerint a kor fiatal generációjából minden héroszi, nagyra törő és cselekedetre ösztönző késztetés kihalt. Képtelenek változást kiharcolni: „Csak vak Megszokás, a süket Hivatal hozza koszorúit.”

A magyar ifjakhoz című vers példájára a szabadság csillagaként emlegetett régi magyar hőst szembeállítja a jelenkori „talányos csönddel”.

Petőfi kulcsszavait sorozatosan beleszővi mondanivalójába, ezzel is buzdítani akar. Ilyen szavak: rab, lobog, magyar, szabad. A verselése is megegyezik az említett mű verselésével: 12 a 12a 6b 12c 12c 6b

A gyakori áthajlások (enjambement) használata érezteti az erős szenvedélyességet, ez a belső indulat szinte szétfeszíti a rafináltan kötött keretet. Babits expresszív hangnemét, meggyőző szándékát a felszólító módú igék gyakori szerepeltetése, a szaggatott elhallgatások, felkiáltójelek érzékeltetik.

Többször visszatérő motívumok: a koszorú és a virág.

E jelképek kibékíthetetlen ellentétként szerepelnek. A koszorú a hivatalos, gyászos megemlékezést szimbolizálja. A „drótos fűzérbe görbített”, gúzsbakötött virágok sokasága ékes, mégis a beszabályozott és a gyorsan hervadó tiszteletet érezteti. A múlt nagysága előtt magasztosan meghajlik, de csak formális, hazug emlékezésekre képes. Ezzel helyezi szembe, és állítja példaként a virág motívumát, mely az ifjúság, a szabad és lelkesen tenni akaró új generáció jelképe, ami nemcsak sekélyesen tömjénezi a forradalmárt, hanem eleven emlékként és példaként örökké szívében őrzi.

A mű summázata, hogy mégis élni kell az embernek az embertelenségben. Minden megaláztatás, arculcsapás ellenére megmutatni, hogy e nemzetnek múltja van, hagyományokkal, s ezekből kivirágzó kultúrával.

Az ilyen dekadens hangulatban lévő, düledező országnak szüksége van írókra, költőkre, mint lángoszlopokra, hogy „ők vezessék a népet a Kánaán felé”. Kell, hogy a hirtelen ránk borult sötétségben valaki virrasszon, hogy a katasztrofális politikai helyzet ellenére hazánk úgy jelenjen meg, mint egy tiszta, magas szintű szellemiség országa. Hisz Vörösmarty szavait idézve: „A nagyvilágon ekívül nincsen számodra hely, áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell!”

Tóth Patrícia

(Erkel Ferenc Gimnázium, Gyula) - III. díj

Szilágyi Domokos: Héjjasfalva felé

I

Lihegve fordult vissza. Már
ha itt vagy: hát szemből, Halál!

(Nemcsak ő s hona: tenhazád,
is vérzik itt - tudod, kozák?)

Nem ágyban, nem párnák között.
De így se? - Nagy kötést kötött

- hol a kivívott diadal?
melyért még az ő fiatal

élete sem kár! semmi se!
ha hősökért zeng gyászmise,

hősökért, akik istenek
módjára erőt vettenek

a zsarnokságon! - O, de így!
ravasz, alattomos, irigy

sors martalékaként! - Ha már
halni kell: hát szemből, Halál!

Az örökéletre valót
így keresi meg - a halott.

II.

Papírok, szétszórt iratok
a test mellett. Nem-síratott

hulla - egy a többi között;
hisz végképpen levetkőzött

- levetkőztették? - e tüzes
életből. - Távozol – fizess!

Halál, ó, szörnyű uzsorás! -
Hisz úgylát örölte a láz,

a lelki, testi - - kell-e még
idézni izzó szellemét - -

dehogy. Itt van. Hívatlanul.
Örök plebejus: Ő az úr.

III.

Civil őrnagy. Nincs lova se.
S reménytelen szerelmese

a szabadságnak. Lásd, kozák,
tiédnek is. Elátkozád,

„fugva, husztuzva" - és ölöd.
Itt, Fejéregyháza fölött.

Kortársaid legjobbját
döfi át bosszuló pikád.

IV.

Napszállta? - már ki éri meg?
Még visszanéz. Szalad. Liheg.

Van út - kiút nincsen - Ha már
halni kell: Hát szemből, Halál?

Szemből, szívem, egyem, valóm.
Hadd lássalak még meghalón.

Érezzelek, tapintsalak.
Aztán nincs már kín, nincs salak,

verejték, szégyen, semmi gond.
Miért fut az élet, a bolond?

utolsó percig! - Nincsen ír rá,
toll, tinta, kéz, amely leírná,

agy, hogy fölfogja, lássa szem.
„El vagyok veszve, azt hiszem.”

A költemény első olvasásakor - mikor a gondolatok még szabadon áramlanak a vers által. kijelölt úton, és le-letérnek arról, hogy aztán újra visszataláljanak - sodró lendülete, rendkívüli kifejezőereje ragadja meg az embert. Indulatokkal teli, méltóságjeljes, emberi nagyságot sugárzó hangulat keríti hatalmába, mely az újra- és újraolvasásra készítet. Másodjára, harmadjára, mikor a hangulat-formatartalom egysége tudatosul, már az ész is felfogja azt, amit korábban a szív érzett. Sokadjára, mikor minden egyes szó ízére ráhangolódtunk, érezzük azt, amit csak igazán nagy költők verseinél, azt, hogy nem csak megszerettük a költeményt, hanem lelkünk találkozott a költővel: Szilágyi Domokossal.

És természetesen a mű lírai hőisével, a civil őrnaggal, a szabadság reménytelen szerelmesével. A Költővel. A vers tematikáját tekintve a magyar irodalom nagyjai közül lehetne bárki, mégis már az első sorok után tudjuk: Petőfi Sándorról van szó. Arról a poétáról, aki a magyar költők között

sajátos helyet foglal el, akinek neve szinte fogalommá magasztosult, akinek nevével kezdődik sokak számára kultúrkörünkben az Irodalom és Költészet. Ő a Költő, aki fiatal, lázadó, szerelmes, aki radikális forradalmárként eggyé válik a néppel, küzd a szent szabadságért, aki kitart nemzete mellett tűzön-vízen át, aki ha kell, a halált is vállalja, és aki mindezek által örökké élni fog.

Csakúgy, mint a kor, az Ő kora. Amire büszkén gondolhatunk vissza, hiszen egy nemzet életében kevés az olyan pillanat, mint amit 1848 jelenthet nekünk. A nemzeti összefogást, azt a szellemiséget, mely maga mögé sorakoztatott minden magyart, azt a hitet, hogy Magyarország szabad, független, fejlett európai állam lehet. Ebben a korban a szavak, eszmék tettekké váltak, és lehetséges volt a barikádokon harcolni azért, amit más korok költői csak tollforgatás szintjén, versek által fejezhetek ki. 1848, a hajnalszél még sokáig bevilágította a magyar nép elsötétülő és zivatarossá váló évtizedeit, és mindig őrzi aktualitását.

Ahhoz az eszméhez hasonlóan, mely a vers egyik gondolati alapja: a szabadság, amelynek a műben különös szintézise van jelen. Egyrészt a szó 19. századi értelmében, úgy mint nemzeti függetlenség, a haza szabadságának kivívása és a világszabadság gondolata. Az ezt elnyomni próbáló, majd ezzel nyíltan szembeszálló zsarnoki erő a vers egyik ellentétét adja, tartalmilag pedig értelmezési lehetőségek változatait, hangulatilag zaklatottságot, szaggatottságot okoz. Másrészt a 20. századi szabadságesezmény jelenik meg, mely az egyéni szabadság hirdetésével és annak történelmi, filozófiai alapon való megvalósíthatatlanságának tudomásul vételével a lét abszurditásán alapul, tartalmi síkon még sokrétűbbé téve a verset. A költemény címe - bár több értelmezést megenged - ehhez a típusú szabadság-értelmezéshez kapcsolható. A költő félúton van Héjjasfalva felé, bármi megtörténhet, és előfordulhat, hogy soha nem éri el a települést, így felfogható ez a szabadság metaforájának, ezért értelmezhetjük minden emberre általánosan igaznak, hiszen a 20. századi filozófia sem mond mást, korunk történelme is azt bizonyítja, hogy életünk nem személyes szabadság megvalósításáról szól, ritka az az ember, aki eléri saját Héjjasfalváját.

Héjjasfalva, egy másik értelmezésben és nézőpontból, a halál-motívumhoz kapcsolható, hiszen a lírai szituációban az útnak, melyet Petőfi bejár, egyértelműen a halál, a megsemmisülés áll a végén, és egy kozák kardja várja. A halál az egyik kulcsszava a költeménynek, mely mind a konkrét vershelyzetben, mind az elvonatkoztatott értelmezésben fontos szerepet játszik, hiszen a megsemmisülés a versben nem más, mint az elveihez és erkölcsihez hű ember hiábavaló, halálos küzdelme egy más eszmét valló rendszer vagy „csak” társadalmi berendezkedés ellen. Mint ilyen, nem kelthet negatív hatást a műben. A többször visszatérő, gondolatritmus-szerű kifejezés „hát szemből, Halál!”, ennek büszke vállalására ösztökél, és egyfajta költői és emberi, magatartás megjelölése: egy költő legyen hű a verseiben felvállalt gondolatokhoz, és megvalósításuk esetén legyen tartása vállalni a felelősséget és a következményeket.

A vers talán legfontosabb üzenetéhez vezet ez a gondolat: a költői szerepvállaláshoz és az ennek megfelelő erkölcsi értékrendhez. A költemény lírai szituációja, a halál előtti utolsó pillanat az emberi élet talán egyetlen olyan perce, amikor letisztul mindez. Rádöbbenünk, mi volt az életünkben az, amiért érdemes volt élni, amiért érdemes halni is. Amikor elkülönül a lényeges a lényegtelenről, hirtelen világossá válik minden. Ez az a pillanat, ami, változhatnak korok, emberek halhatnak és szülehetnek, nem változik. A Szilágyi Domokos-i értékrend üzenete három szóban összegződik: „hát szemből, Halál!”. Nem szabad meghatározónak tartanunk, hogy a lírai hős, Petőfi szavai ezek. Jelentősége éppen abban rejlik, hogy a magyar írók, költők közül bárki felvállalhatná és vállalja is mindazt, ami ebben a néhány szóban benne foglaltatik. Mind a szabadságért folyó tényleges harc során, melyre talán egy kor sem hoz annyi példát, mint a 20. század, mind pedig lélektani síkon az igazán érzékeny ember és a külvilág között és az elhű ember és a mást valló környezet között nap mint nap zajló kétségbeesett küzdelem során. Az utóbbi elsősorban filozófiailag magyarázható, amellyel, hogy erkölcsi alapjai vannak. Ezen erkölcsi alapok miatt, melyek áttételesen a vers alapjául szolgálnak, lehet a költői szerepvállalás költeménye. Azoknak az elveknek a vállalása, melyek gyakran összeütközéshez, konfliktusokhoz vezetnek, de melyekért a halált is érdemes vállalni, hiszen nélkülük az élet elveszíti értelmét.

Szilágyi Domokos olyan költő volt, akinek humanista elvei nemcsak fontosak voltak, de e köré szervezte költészetét, gondolatait, érzéseit, véleményeit eszméinek tükrében fogalmazta meg. A vers

kapcsán azt kell mondanunk, hogy a tartalom és forma szoros egységet alkot, mindkét szempontból tökéleteset. Egyszerűen csak azt gondoljuk: szép. Miért is szép? Olvasásakor felemelő érzés kerít hatalmába, és ezt a legnehezebb megmagyarázni, hogy miért mondjuk első olvasásra azt, hogy tetszik. Közléseiben a minimumra törekszik, ezért minden szónak, írásjelnek központi szerepe van. Valóban, érezzük, hogy ezek nem akármilyen szavak. Erejük van és hatalmuk. Az első, ami megfoghat bennünket a versben, a szavak varázsa. A szavak pedig megragadó költői képekbe, expresszív kifejezésekbe rendeződnek, melyek filmszerűen peregnek lelki szemeink előtt. Ezt szolgálja kis gondolatredékek felkiáltásokkal történő egységbe rendezésével, illetve gondolatok és helyzetek gondolatjelek általi szembesítésével. A film pereg, mi pedig nézzük a 20. századi kétségek közül azt, mi örök.

„El vagyok veszve, azt hiszem.” Ezekkel a József Attilától kölcsönzött szavakkal fejeződik be a vers. Ez már nem Petőfi harcias szembefordulása, ez már a 20. századi ember gondolata, aki szembesülve a háborúk szörnyűségeivel, diktatúrákkal, demagógokkal, hamis ideológiákkal, rácsodálkozik az életre és körmeszakadtáig ragaszkodik ahhoz, annak ellenére, hogy tudja, elveszett. Elveszett a szabadság, a teljes élet és minden eszme, amiért és amiben az életben harcolni és hinni érdemes. Mégis utolsó lehetéig kapaszkodik az életbe, és ez az, amit nem lehet megmagyarázni, csak rezignáltan tudomásul venni „El vagyok veszve, azt hiszem.”

E számunk szerzői

Bíró László (Szeghalom)
Erdész Ádám (Gyula)
GreCsó Krisztián (Békéscsaba)
Gyarmati Cecília (Gyula)
Haas György (Bécs)
Határ Győző (London)
Hermann Róbert (Budapest)
Járolí József (Békéscsaba)
Kántor Zsolt (Szarvas)
Király Péter (Debrecen)
Kiss Ottó (Gyula)
Magyari Barna (Szeghalom)
Merányi-Metzger Gábor (Gyula)
Nagy Mihály Tibor (Békés)
Papp Rita (Orosháza)
Sarusi Mihály (Békéscsaba)
Sass Ervin (Békéscsaba)
Skvarna, Dusan (Pozsony)
Tóth-Máthé Miklós (Debrecen)
Tóth Patrícia (Gyula)
Újházy László (Békéscsaba)
Vadai István (Szeged)
Verasztó Antal (Orosháza)